

Джеймс Кервуд

ГРИЗАИ
КАЗАНИ

Джеймс Кервуд

ГРИЗЛИ
КАЗАН

ПОВІСТЬ

ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ „МОЛОДЬ“
Київ 1962

Відомий канадський письменник початку ХХ століття Джеймс Кервуд справедливо вважається найвидатнішим співцем північної природи. У своїх творах він захоплююче розповідає про величну красу її, про тварин, які населяють суворий північний край, про мужніх, чесних і благородних людей, що палко люблять цей край.

Такими є і повісті «Грізлі» та «Казан» — хвилюючі розповіді про людей і тварин канадської півночі, про їхні пригоди, які часто закінчуються трагічно і для людей, і для тварин.

Протиставляючи красу і незайманість природи брудному і жорстокому капіталістичному світові, письменник персоніфікує тварин і надає їм таких рис, які він хотів би бачити в сучасних йому людях. Разом з тим автор нещадно засуджує жадність, підступність і жорстокість типових представників капіталістичного світу, які заради наживи не спиняються ні перед яким злочинном.

Любов до природи, глибоке знання життя тваринного світу, розуміння людської психології, тонка спостережливість і висока майстерність художника — ось те, завдяки чому творами Д. Кервуда й сьогодні зачитується молодь багатьох країн світу.

*Переклад з англійської.
П. Шарандака*

Переклад здійснено за виданням:
James Curwood. Grizzly. Kazan.
Cassel and Company. London, 1924.

ВІД АВТОРА

Віддаючи на суд читачів свою другу книгу про природу, я начебто сповідаюся перед ними. Це сповідь людини, яка роками полювала й знищувала звірів, перш ніж нарешті зрозуміла, що нетрі можуть давати значно більшу насолоду, ніж нагле вбивство. Сподіваюсь, що моя розповідь допоможе й іншим зрозуміти, що найбільшу радість полювання дає не тоді, коли вбиваєш звіра, а саме тоді, коли даруєш йому життя.

Звичайно, на «широких відкритих просторах» доводиться вбивати звіра, щоб існувати. Людині потрібне м'ясо, бо м'ясо — це життя. Вбиваючи звіра на їжу, ти ще не робиш злочину. Це не той злочин, який завжди нагадує мені один день у горах Британської Колумбії, коли менш як за дві години я підстрелив на схилі чотирьох грізлі. То було знищення, можливо, ста двадцяти років життя за якихось сто двадцять хвилин. Та це лише поодинокий приклад із багатьох, котрі примушують мене дивитися на себе, як на злочинця, що ним я був у ті часи. Адже, коли вбиваєш звіра заради мисливської пристрасті або азарту, то це анітрохи не відрізняється від звичайного вбивства.

Свої теперішні книжки про звірів я розглядаю як мінімальне відшкодування того, що я їм заподіяв. Я намагався не тільки цікаво розповісти, а й по можливості відтворити життєву правду.

Як і в житті людей, у бутті звірів є свій трагізм, свій гумор і навіть пафос. Багато фактів, подій, реальних персонажів настільки цікаві, що їх не можна не описати; до того ж не треба нічого вигадувати й додавати.

У повісті «Казан» я намагався змалювати ще ті часи, коли я вперше торував стежки на Півночі.

«Грізлі» — документальна повість про те, що я пізнав, полюючи на звірів. Малятко Мусква жив зі мною літо й осінь у Канадських горах. Нещасного Піпунескуса поховано поблизу Файерпенських скель, і в головах у нього, як на могилі білої людини, покладено велику брилу. Маленькі грізлі, яких ми врятували на Атабасці, вмерли. А Тер і досі живе, бо мисливці більше не заходять у його володіння. Цього літа (в липні 1916 року) я знову збираюсь відвідати країну Тера й Мускви. Гадаю, що коли зустріну Тера, обов'язково впізнаю його. Мусква, мабуть, уже став зовсім дорослим. Та я чомусь вірю, що він признає мене, коли нам пощастить зустрінутися. Не міг же він забути цукор і те, як спав багато ночей підряд, обнявшись зі мною. А наші спільні мандрівки по ягоди і борюкання в таборі! Та може бути, що він ніколи не простить мені моєї зрадливої втечі од нього.

Джеймс Олівер Кервуд.

Оуоссо, Мічіган
5 травня 1916 року.

ГРИЗЛИ

Розділ I

КОРОЛЬ У СВОЇХ ВОЛОДІННЯХ

Мовчазно і нерухомо, ніби червоно-бура скеля, височів Тер, озираючи свої володіння. Маленькі й далеко посаджені, як у всіх грізлі¹, очі бачили кепсько. На відстані трегини або половини він ще міг розпізнати козу чи гірського барана, але далі все розпливалося, наче в тумані, і Тер, лише принохуючись та наслухаючи, визнавав, що коїться навкруги. Тому й стояв він тепер такий уважний і нерухомий. Вітер приносив знизу якийсь дивний, незнайомий запах, котрий стривожив і прикував увагу звіра. Даремно Тер намагався розгадати таємницю. Пахло не карібу², їх-бо він убивав чимало, не дикою козою й не гірським бараном. То не був і запах неповоротких бабаків, що люблять ніжитися на сонечку,— бабаків він ловив безліч раз... Цей за-

¹ Грізлі— порода велетенських сірих ведмедів, які водяться в Північній Америці.

² Карібу— невеличкий канадський олень.

пах не викликав у нього ні люті, ні страху. Він розбудив його цікавість, але Тер чомусь не зважувався спуститись униз: інстинкт підказував йому, що треба бути обережним. І навіть коли б у нього був чудовий зір, Тер все одно не взяв би більше, ніж розповів йому вітер. Звір стояв на маленькому уступі, під яким розкинулася розлога рівнина; позаду чорніла глибока ущелина, що нею він потрапив сюди. Уступ скидався на велику чашку і весь поріс буйною травою й весняними квітами: альпійськими фіалками, ясно-блакитними незабудками, дикими айстрами та гіацинтами. В центрі вилискувало невеличке болітце, до якого Тер завжди приходив, коли починали боліти ноги.

А навкруги, в золотавому світлі червненого ранку, ніби намальовані, чорніли гори. Звідусіль лунало монотонне дзюрчання. Річки, потоки і струмки, беручи свій початок аж десь під хмарами, спадали вниз, і всюди чути було журливу симфонію води. Чисті й ніжні пахощі наповнювали повітря. Весняний червень поступався липню, першому місяцю північного літа.

Земля вкрилася зеленим килимом, вишитим білими й пурпуровими квітами. Усе живе раділо й співало: товсті бабаки на теплих скелях, поважні гофери¹ на своїх горбочках, велетенські джмелі, які перелітають із квітки на квітку, орли і яструби, що линуть над вершинами. Навіть Тер по-своєму радів: коли ще кілька хвилин тому вовтузився в багнюці, з його грудей вихлопувалося дивне муркотіння, не схоже на щоденний грізний рик. Це означало, що Тер сьогодні в доброму настрої, і він співав.

Та ось чудовий день одразу спохмурнів. Тер мовчки нюхав повітря. Що за причина? Цей запах хвилював, але не викликав ані найменшої тривоги. Він діяв на грізлі, мов ковток брєнді на дитину,— обпалював і збуджував. З могутніх грудей, ніби зловісний грім, наростало сердите ричання. Тер був єдиним володарем цього краю, і чужий дух не смів тривожити його свідомість.

Тер звівся на весь свій десятифутовий зріст і, наче вчений собака, повільно опустився на землю, поклавши обважнілі від грязі передні лапи собі на груди. Вже

¹ Гофер — сумчастий щур.

десять років живе він у цих горах, а такого духу ще не чув. Тож як йому з ним миритись? І Тер чекав, поки той дух зміцніє.

Тер, не ховаючись, різко виділявся на фоні гір, а його щойно зодягнена літня шуба горіла рудим золотом навпроти сонця. Передні лапи Тера були такі товсті, як тулуб людини, із них стирчали п'ять величезних кігтів-ножів, мов п'ять довжелезних багнетів. Ідучи до ковбані, звір виорав лапами дві глибочені борозни, дюймів п'ятнадцять одна від одної. Тер був дебелий і могутній. Очі його, завбільшки з лісовий горіх, сиділи на відстані восьми дюймів одне від одного. Два верхні ікла, гострі, мов кинджали, нагадували великий палець людини. А велетенські щелепи могли перегризти й шию карібу.

Тер ще ніколи на своєму віку не зустрічався з людиною й не знав жорстокості. Як і всі грізлі, він не вбивав заради вбивства. З усього стада обирав собі одного карібу, якого й з'їдав до останньої кісточки. Тер був миролюбним царем і правив за законом: «Не руш мене, і я тебе не зачеплю». Ось і тепер, мирно приношуючись, він твердо дотримувавсь цього звичаю.

Своєю силою, величністю і спокоем грізлі скидався на гори, що гордо височіли довкола. З ними еднав його споконвічний закон природи. Він був живою плоттю і невід'ємною часткою цих гір. Між ними почався, між ними й згасне весь його рід.

Досі ніхто не зазіхав на його владу, хіба що родичі, з якими Тер люто бився, іноді — й на смерть... І битиметься, аж доки вистачить у нього снаги. А поки його не скинули, він тут єдиний володар, правитель і міг би навіть бути деспотом, якби схотів.

Його могутній рід завжди панував над цими схилами й долами, і все живе підкорялося йому. Тепер правив він. І правив дуже просто: його ненавиділи, перед ним тремтіли. Та сам він не знав ні страху, ні зненависті і завжди діяв відкрито. Ось чому Тер спокійно чекав на те невідоме, що сунуло з долини.

Він сидів отак, ворущачи носом, і щось раптом з'єднало його з далекими предками. Тер ніколи не чув такого запаху, і все-таки він здавався досить знайомим. Не знаючи назви й не уявляючи собі його походження, Тер добре знав, що це небезпека.

Хвилини із десяти грізлі сидів наче скам'янілий. Потім вітер змінився, і запах почав щезати. Тоді звір настовбурчив вуха, неквапно підняв велетенську голову й оглянув пологий схил та уступ. Повітря довкола було чисте, і грізлі, забувши про запах, що схвилював його, відновив уперті пошуки гофера.

Видовище було кумедне. Тер важив добрих тисячу фунтів, а юркий гофер — шість унцій. Та грізлі мігрити землю годинами, аби добути ситенького гофера і проковтнути його, наче пілюлю. Для нього то були справжні ласощі, і Тер не шкодував часу і праці.

Нагледівши нірку, що здалася йому зручно розташованою, грізлі почав розгрібати її, мов той собака. Він опинився на вершині схилу.

Ще кілька разів підводив свою кудлату голову, але зловісний запах більше не турбував його.

Р о з д і л І І

НЕПРОХАНІ ГОСТІ

А тим часом у долині, там, де сосни й смереки над самим проваллям трохи порідшали, Джим Ленгдон зупинив свого коня. Довго роздивлявся він навкруги, затамувавши подих. Потім зітхнув на повні груди і, підбгавши праву ногу, зручно вмовстився в сідлі. Джим чекав. Ярдів за триста, в густому лісі, борсався Отто: йому ніяк не щастило загнuzдати норовисту кобилу Дішпен.

Ленгдон задоволено посміхнувся, прислухаючись до вигуків друга, який погрожував Дішпен страшними карами, від обіцянки всадити їй у живіт ніж до пророкування смерті од кия. Ставало моторошно від цих проклять, які в хвилини гнізу так і сипалися з горлянки Отто. Та на коней вони не справляли ніякого враження, а у Ленгдона завжди викликали захоплення й посмішку. Він добре знав, що хай тільки Дішпен рвонеться вперед, саме тоді, коли Брюс Отто візьметься їй пособляти, на неї впаде така злива прокльонів, що аж темно стане навкруги.

Та ось, нарешті, всі в'ючаки видралися із хашів. Здоровань Отто їхав позаду. Він сидів згорбившись у

сідлі, підтягши ноги так, що коліна сягали під саме підборіддя. Цьому навчило його багаторічне життя в горах, до того ж не легко було людині шести футів і двох дюймів сидіти верхи на поні.

Ленгдон спішився. Густа русява борідка виразно підкреслювала смаглявість його обличчя. Розхристаний комір сорочки відкривав обвітрену шию. Сіро-блакитні очі, цікаві й пронизливі, уважно вивчали місцевість, виказуючи в ньому досвідченого мисливця й шукача пригод.

Йому було, мабуть, років тридцять п'ять. Багато мандрував він по диких краях, а потім сідав і описував бачене.

Його супутник був років на п'ять молодший, зате на цілих шість дюймів вищий, якщо це можна вважати перевагою. «Вся біда в тому,— пояснював Брюс,— що я ніяк не перестану рости».

Ось він під'їхав до Ленгдона і скочив на землю.

— Ти коли-небудь бачив щось подібне? — спитав його Ленгдон.

— Чудовий край,— погодився Брюс.— Тут, мабуть, є карібу і ведмеді. Дай-но мені сірник, Джіме.

Припалювати люльки одним сірником давно вже стало звичкою, і Ленгдон закурив і собі.

— Тут є де розкинути табір,— промовив він, глибоко затягнувшись.— Багато хмизу, джерельна вода та смерека. З її галуззя буде чудова постіль. А коней спутаємо й пустимо пастись. Тут досить паші для них.— Він глянув на годинник.— Ще, правда, всього-на-всього три. Можна б рушати далі... Та... краще спочинемо кілька днів, щоб добре оглянути місцевість.

— Гаразд,— промовив Брюс.

Він сів, притулившись спиною до скелі, й поставив на коліна довжелезну мідну підзорну трубу — пам'ятку громадянської війни.

Ленгдон добув бінокль, куплений в Парижі.

Довго сиділи вони пліч-о-пліч, уважно вивчаючи гори та схили.

Ось вона, дика, «незвідана країна», як охрестив її Ленгдон. Адже так далеко ще не заходив ніхто з білих. Країна була оточена суцільним кільцем гір, і їм довелося продиратися сюди двадцять днів. Сто миль за двадцять днів! Учора перейшли Великий Перевал, який

наче розтинав небо навпіл, і тепер роздивлялися зелені схили й чудові обриси казкових Файєрпенських скель.

На північ — а вони простували туди — текла велика річка Скіна; на захід і на південь простяглася гірська країна Бебін з численними озерами й річками; на сході, за Великим Перевалом, — гірський район річки Омінекк.

Мисливці лишили людську цивілізацію десятого травня, а сьогодні вже тринадцяте червня. Дивлячись у бінокль, Ленгдон збагнув, що їхня мета вже близько. Майже два місяці шукали вони цю країну. І ось вони тут. Ніхто ще не заходив сюди — жоден мисливець чи старатель. Казковий край розкинувся перед ними. І серце Ленгдона радісно тріпотіло від передчуття захоплюючих пригод та зустрічей з небаченими досі дивами.

Його товариш і побратим Отто Брюс, з яким він п'ять разів мандрував на північ, вважав, що всі гори однакові. Отто виріс і змужнів серед гір. Він, мабуть, серед них і помер.

Раптом Брюс штовхнув Ленгдона ліктем.

— Бачу трьох карібу! — вигукнув він, не відводячи труби. — Перетинають отой схил, що над долиною.

— А я — козу з козеням. Ген-ген, праворуч отієї чорної гори! — одізвався Ленгдон. — А онде й їхній «татко» дивиться з кручі. Б'юсь об заклад, Отто, що ми з тобою потрапили в справжнісінький райський сад!

— Цілком можливо, — промимрив Брюс, поправляючи на коліні трубу. — Тут сила-силенна гірських баранів та ведмедів, запевняю тебе.

Кілька хвилин обидва мовчали. Коні спокійно паслися, ласуючи смачною соковитою травою. Долина, здавалося, заснула, зігріта сонячним теплом, і тільки різноголосий шум води дзвенів у вухах Ленгдона й Отто. Все це скидалося на сон. Долина нагадувала згорнуту клубочком кицьку, а звуки, що злилися в одну монотонну гаму, були її сонним муркотінням.

Наводячи свій бінокль на гірського козла, що сторожко стояв на уступі, Ленгдон почув спокійний голос Отто:

— А ондечки грізлі, завбільшки з будинок...

Рідко кому щастило вивести його з рівноваги, хіба що Дішпен. Найбільш хвилюючі повідомлення Брюс

завжди робив з такою недбалістю, начебто йшлося про букет фіалок.

Ленгдон підскочив.

— Де?!

Він намагався простежити напрям підзорної труби.

— Бачиш отой схил за другим перевалом?..— пояснював Брюс, прищуливши око.— Грізлі майже посередині. Викопає гофера.

Ленгдон навів бінокль і скрикнув.

— Бачиш? — спитав Брюс.

— Наче ось тут, під носом. Брюс, та це ж найбільший грізлі у всіх Скелястих горах!

— Якщо не він, то, мабуть, його двійник,— посміхнувся спокійний Брюс.— Він вищий за твого восьмифутового ведмеда на добрих дванадцять дюймів! Та й...— тут він неквапно витяг з кишені плитку «макдональда»¹, відкусив добрячий шматок і знову зазирнув у трубу,— та й вітер дме на нас, а грізлі так захопився, що навіть грому не почує.

Обидва рішуче підвелися. В такі хвилини товариші розуміли один одного без слів. Пригнувши коней у гушавині, мисливці вийняли з чохлав рушниці і зарядили їх найбільшими набоями. Потім хвилин зо дві неозброєним оком вивчали схил та підступи до нього.

— Можна пройти міжгір'ям,— запропонував Ленгдон.

Брюс мовчки кивнув.

— Стріляти доведеться ярдів з трьохсот,— зауважив він.— От якби це години на дві раніше!

— Тоді б ми видерлись на гору і звалилися б прямо на нього! — голосно розсміявся Ленгдон.— Бо хто ж на світі, крім тебе, любить карабкатись на першу-ліпшу гору? Ти згоден вилізти і на Хардесті, і на Джекай, аби тільки підстрелити козла згори, навіть у тому разі, коли він поруч. Добре, що зараз не ранок. Ми доберемося до нього й міжгір'ям.

— Можливо,— бовкнув Брюс, і вони рушили.

Не ховаючись ішли зеленими, квітучими луками, аж доки до звіра залилося приблизно півмилі. Звідси грізлі міг уже помітити їх. Та раптом вітер подув прямо в обличчя. Обидва заспішили. Ось уже й схил, за яким

¹ Тютюнова жуйка.

вовтузиться ведмідь. Хвилини за п'ятнадцять вони доберуться до нього. Мисливці підійшли до вузької ущелини, яку на протязі віків прорили весняні потоки, що бігли з снігових вершин. Друзі уважно роздивилися навколо. Могутній грізлі був ярдів за шістсот над ними і ярдів за триста від ущелини. Брюс тихо, прошепотів:

— Ти, Джіммі, лізь нагору. Якщо схибиш або тільки раниш його, то він зробить одне з двох чи навіть із трьох: кине тебе, втече ущелиною або майне в долину... от сюди. Загородити йому шлях через міжгір'я зараз ми не можемо. Коли він насяде на тебе... доведеться тобі стрибати в ущелину. Найвірогідніше,— якщо ти не вб'єш його з першого пострілу,— він кине тебе сюди. Тут я й чекатиму на нього. Бажаю успіху, друже!

Він видерся з ущелини й сховався за скелею, звідки можна було спостерігати за грізлі. Ленгдон тим часом обережно поліз по прямовисній стіні.

Р о з д і л ІІІ

ПЕРША БОЛЮЧА РАНА

Жодна істота в цій сплячій долині не була так заклопотана, як наш Тер. Це був, так би мовити, ведмідь-дивак. Як ото деякі люди, він рано вкладався спати. В жовтні його тягло в барліг, а в листопаді Тер уже хропив. Спав аж до квітня і прокидався на тиждень пізніше за інших ведмедів. Зате коли вже прокидався, то одразу забував про сон. У квітні і травні він лише на хвильку склепляв повіки де-небудь на сонячній скелі, а починаючи з червня й до середини вересня, знову спав години по чотири вдень і вночі.

Тер був дуже заклопотаний, коли Ленгдон почав обережно повзти на гору. Добувши, нарешті, ситенького гофера, звір з величезною насолодою проковтнув його, а потім ще й смачно закусив товстою білою гусяткою та кислими мурашками. Він добував їх з-під каміння. У пошуках ласощів Тер діяв правою лапою, перекидаючи нею гігантські брили. Дев'яносто дев'ять ведмедів із ста чи навіть сто дев'яносто дев'ять із двох-

сот — лівші. А Тер робив усе правою лапою. Це надавало йому значної переваги в бійках, у рибальстві та мисливстві. Справа в тому, що у грізлі передня права лапа набагато довша за ліву. Настільки довша, що якби грізлі втратив раптом своє шосте чуття, тобто чуття орієнтації, йому довелося б увесь свій вік кружляти навколо себе.

Захопившись полюванням, Тер наближався до ущелини. Величезна голова була опущена. На близькій відстані він бачив мов у мікроскоп. А нюх був такий гострий, що Тер міг спіймати мурашку, навіть заплющивши очі. Він вибирав гладенькі, пласкі камінці. Його могутня права лапа діяла спритно, наче рука людини. Ось він підняв камінь, нюхнув разів зо два, лизнув плиским гарячим язиком — і пішов далі. Тер ставився надто серйозно до свого діла, як слон, котрий шукає земляні горіхи в копиці сіна. Адже не для сміху все це вигадала природа. Вона-бо знала, що й до чого!

Часу у Тера було вдосталь, і влітку, діючи таким чином, він добував принаймні сто тисяч кислих мурашок, солодких гусениць та інших соковитих комах, не кажучи вже про цілі табуни гоферів та маленьких гірських кроликів. Ця дрібнота допомагала йому нагуляти жир, який підтримував життя під час зимової сплячки. Ось чому мати-природа перетворила його зеленкувато-карі очі на два мікроскопи, такі безпомилкові на відстані кількох футів і майже непотрібні на віддалі тисячі ярдів.

Збираючись перекинути новий камінь, Тер раптом завмер од несподіванки. Якусь хвилину він стояв наче скам'янілий. Потім його величезна голова опустилася до землі. Ніздрі вловили ледве відчутний, такий привабливий і такий дразливий запах. Він був до того слабкий, що Тер боявся навіть ворухнутися. Та ось він приюхався й упевнено рушив униз. Запах став дужчий. Тут шлях Тера перетнув камінь, що важив фунтів двісті. Він невдоволено швиргнув його вбік й одразу почув протестуючий лемент: то маленький смугастий бурундук репетував проти розорення свого лігва. Бідолаха потрапив під ліву лапу Тера, яка впала на нього з силою, здатною зломити шию карібу. Але Тера цікавив не бурундук, а його комірчина, де зберігалось понад

півпinti¹ земляних горіхів. У западинці, встеленій мохом, вони лежали ще з осені, і Тер дуже зрадив, захопивши цей скарб. То були, власне, й не горіхи, а щось на зразок крихітних картоплинок, завбільшки з вишню. Але дуже солодкі й споживні! Тер аж муркотів од насолоди.

Грізлі не чув Ленгдона, що підкрадався до нього проваллям. Ніздрі більше не вловлювали ядучого духу, що так стурбував його: вітер цілком повернув до людини. Настрій у грізлі поліпшився. Природа наділила його лагідним норомом. Тому грізлі був такий гладкий. Сердиті ведмеді завжди худючі. Справжній мисливець одразу впізнає такого — він схожий на скаженого слона, що тікає від стада.

Тер спокійнісінько йшов далі, шукаючи їжі. Він був уже ярдів за сто п'ятдесят од ущелини, коли відчув небезпеку. Здираючись прямовисною стінкою вгору, Ленгдон ненароком зачепив камінь, який з гуркотом полетів униз. Почувши це, Брюс тихо вилаявся. Він бачив, як Тер присів на задні лапи, і вирішив одразу стріляти, якщо звір кине́ться навтіки.

Тер секунд тридцять посидів, а потім рішуче попрямував до ущелини. Тим часом Ленгдон, важко хекаючи та кленучи в душі свою невдачу, з останніх сил намагався видертися на край провалля. Він чув зойк Брюса, але не знав, що то застереження. Чіпляючись руками й ногами, він вперто дерся вгору і тільки вже біля самісінького краю звів очі. Серце його шалено забилося, погляд застиг од жаху...

Прямо над ним нависла страшна кошлата голова. Тер дивився на Ленгдона, хижо оскаливши ікла, з лютими вогниками в очах. Він оце вперше бачив людину. Могутні груди його вдихнули гарячий людський дух, і раптом звір кинувся тікати від нього, як од чуми.

Ленгдон не міг стріляти, бо рушницю він притиснув грудьми до скелі. Мисливець енергійніше поліз нагору. Пісок і каміння сипалися на нього дощем. Та ось, нарешті, йому пощастило вхопитися за край провалля й вилізти на уступ.

Тер був уже футів за сто від Ленгдона. Неначе той

¹ Пінта — англійська міра місткості, яка відповідає 567 кубічним сантиметрам.

шар котився він до горішньої ущелини. Знизу почувся постріл. Ленгдон упав на праве коліно і теж вистрілював.

...Буває іноді, що одна мить перевертає життя людини. Отож і Тер переминівся за оті десять секунд, що настали після зрадливого пострілу знизу. Він побачив людину і відчув її дотик на власній шкірі. Наче блискавиця, що їх він не раз бачив, впала на нього й обпекла гарячим вогнем. І саме тоді, коли гострий біль пронизав його тіло, почувся грім, що розлігся луною в горах. Тер досяг уже схилу, коли куля вп'ялася в нього. Вона пробила м'якуш передпліччя, обминувши кістку.

Ярдів за двісті од ущелини куля наздогнала його, а ще за сто влучила друга.

Але жодна з них не завдала велетневій серйозної шкоди. Його не звалили б і двадцять пострілів. Проте вони примусили ведмедя зупинитись. Люто рикнувши, Тер обернувся. І те ричання розляглося по долині, як крик скаженого бика.

Брюс почув цей голос разом із своїм шостим, нікому вже не потрібним пострілом на відстані семисот ярдів. Ленгдон саме перезаряджав рушницю. Кілька хвилин Тер підставляв груди під кулі, кидаючи виклик лютим ревінням. Він кликав ворога на бій. Та сьомий постріл Ленгдона боляче обпалив йому спину, і зляканий звір пустився навітки. А навздогін миготіли блискавиці, з якими боротися було несила.

Ці постріли породжували грім, але він був не такий, як отой, що лунав у горах. Кулі більше не досягали ведмедя. Знесилений грізлі почав повільно спускати в долину.

Тер знав, що його поранено, але ніяк не міг збагнути, від чого походять ті рани. Коли ж він на хвилю затримався під час спуску, під передньою лапою набігла невеличка калюжа крові. Грізлі обнюхав її з підозрою й здивуванням, потім рушив далі на схід, і на нього знову повіяло людським запахом.

Хоч як хотілося йому лягти й залізати рани, але зачувши той дух, звір надав ходи. Тепер він знав, що біль і людина приходять разом.

Спустившись у низину, грізлі сховався в густому лісі. За лісом протікав невеличкий струмок. Безліч разів мандрував Тер уздовж того струмка. Тут пролягав

вузловий шлях, який з'єднував обидві половини його царства. Інстинкт завжди гнав сюди звіра, коли його мучили рани або хвороба, а також тоді, коли приходив час зимової сплячки.

Тут, у цих хащах, поблизу гомінкого струмка, Тер народився. Маленьким ведмежатком пасся він тут, смакуючи порічку, мильнянку¹ й сумаху². Тут ніхто йому не заважав. Це був його дім, єдине місце з усіх його володінь, куди заходить іншим ведмедям катего-

рично заборонялося, хоч взагалі Тер ставився напрочуд толерантно до своїх численних братів — чорних, рудих або таких самих грізлі, як і він. Хай собі гріються на схилах та галявинах його угідь, аби тільки вчасно сходили з його дороги. Хай здобувають собі їжу, хай спочивають, де заманеться, хай живуть в мирі і злагоді, аби не зазіхали на його владу. Тер був ведмідь із ведмедів, він ніколи не переслідував своїх родичів, хіба що комусь (тут уже нічого не вдієш!) доводилося дати відчути, хто тут Великий Могол. І коли це траплялося — починався бій. Після кривавого герцю Тер завжди мандрував до струмка гоїти рани.

Сьогодні він посувався повільніше, ніж будь-коли: нестерпно боліло передпліччя. Рухи його сковував такий біль, що лапи підгиналися і Тер спотикався. Кілька разів він заходив по самі плечі в крижану воду, і це спинило кровотечу, але біль тільки подужчав.

Була ще й інша причина, чому Тер обирав саме цей шлях, коли був хворий або поранений: то була дорога до мулкої ковбані — його приватної грязелікарні.

Сонце вже сідало, коли ведмідь досяг її. Голова його похилилась, нижня щелепа одвисла. Бідолаха втратив

¹ Мильнянка (бот.) — лікарська гвоздика.

² Сумаха — оцтове (бот.) дерево.

чимало крові і втомився, а плече так боліло, що Теру хотілося рвати його зубами.

Ковбаня була двадцять або тридцять футів завширшки. Тер занурився по самі плечі у рідку, прохолодну грязь. Потім легенько приліг на поранений бік. Цілюща прохолода вгамувала біль.

Довго лежав грізлі у природній ванні. Сонечко сіло, ліс огорнула темрява, на чорному небі спалахнули зірки, а Тер все лежав, гоючи рани, здобуті в першій зустрічі з людиною.

Р о з д і л І V

НАМІРИ МИСЛИВЦІВ

На галявині, оточеній смереками та ялинами, сиділи обидва мисливці, зосереджено пихкаючи люльками. Вони щойно повечеряли, і багаття ледве жевріло біля

їхніх ніг. Ночі в горах бувають холодні, тому передбачливий Брюс підкинув у вогонь сухого хмизу, а потім, зручно вмовистившись на ніч, аж закачавсь од сміху.

— І чого б ото я так іржав! — сердився Ленгдон. — Кажу ж тобі, що я двічі влучив. Хоча стріляти мені було не з руки.

— Особливо, коли грізлі сидів на краю і сміявся тобі в обличчя, — під'юджував Брюс. — Джіммі, на такій відстані ти міг убити його й каменем.

— Але ж рушниця була піді мною! — уже вдесьте огризався Ленгдон.

— Що й казати, чудове місце для зброї, коли полюєш на грізлі! — не вгавав Брюс.

— Спробував би ти здертися на ту кручу! Ще мить, і довелося б чіплятися зубами... — Ленгдон присів, щоб натоптати люльку. — А знаєш, Брюс, то, мабуть, найбільший грізлі Скелястих гір!

— І його шкура, можливо, прикрашала б твій кабінет, Джіммі, якби рушниця була не під тобою.

— Вона ще прикрашатиме. Клянусь тобі, друже! — урочисто проголосив Ленгдон. — Ми застаємося тут. Я полюватиму цього грізлі до кінця літа. Мені не треба й десятка інших. Це ж справжня гора! Дев'ять футів, а то й більше. А голова, наче баддя! Шерсть довга та густа... Я навіть не шкодую, що не вбив його. Він буде обережніший, і полювання стане справжнім.

— Авжеж, — підтвердив Брюс. — Особливо тепер, коли рани не дають йому спокою. Тільки гляди, Джіммі... Тримай завжди рушницю напоготові!

— А як ти дивишся на те, щоб отаборитися?

— А чом би й ні! Вода тут є, дичина — теж, та й паші вистачить коням... — Помовчавши, Брюс додав: — Рана його тяжка. Я бачив, як кров так і біла ключем.

Ленгдон підсів до багаття і взявся чистити рушницю.

— А як ти гадаєш, він не втече?.. Не піде звідси зовсім?..

Брюс аж розсердився.

— Втече?! Хіба він чорний ведмідь? Він же — грізлі! Володар цього краю!.. Можливо, деякий час і обходитиме долину. Але піти звідси назавжди!.. Який же він тоді грізлі?.. Чим дужче ти звіра дратуєш, тим

упертіше він на тебе напирас. Аж поки не вріже дуба... Я певен, що ми зустрінемося з ним.

— Дай боже! — вигукнув Ленгдон. — Це ж цар усіх грізлі. І він мені потрібен. До зарізу... Ти думаєш, нам вдасться вистежити його вранці?..

Брюс похитав головою.

— Справа не в цьому, — підкреслив він. — Коли на грізлі нападуть, він дуже часто міняє місце. Піти звідси не піде, але виходити з гушавини побоїться. Метусін буде тут із собаками днів через чотири. Тоді ми й нацькуємо на нього ерделів¹.

Ленгдон поглянув на вогонь крізь сяюче дуло рушниці і тихо сказав:

— Навряд щоб йому це вдалося. Ти ж бачив, які тут підйоми та спуски...

— Ну, цей індієць не зіб'ється з дороги. Я певен, що він дістанеться сюди днів за три. Якщо собаки не вв'яжуться де-небудь у бійку з дикобразами. А коли прийде... — Брюс навіть підвівся від збудження, — отоді й почнеться справжнє полювання. Тут же ведмедів стільки, що через тиждень у нас не лишиться жодного собаки... Б'юсь об заклад!

Ленгдон тим часом зарядив рушницю.

— Мені потрібен тільки цей ведмідь, — мовив він, ігноруючи заклик товариша, — і думаю, ми його неодмінно побачимо завтра. Ти справжній ведмежатник, але я певен, що рана у звіра досить тяжка, і він далеко не втече.

Постелі друзів були поруч, стомлений Ленгдон ліг, відразу загорнувшись у ковдру. День видався досить важкий, і за хвилину мисливець уже спів.

Він міцно спав, коли Брюс прокинувся на зорі. Тихо, щоб не збудити товариша, взув чоботи й пішов до коней, що паслися недалеко. За півгодини він повернувся, ведучи Дішпен та верхових коней. Ленгдон уже порався біля вогню.

Ленгдон завжди згадував, що саме такі ранки допомогли йому здивувати лікарів. Вісім років тому прийшов він на північ. У нього були запалі груди та хворі легені. «Що ж, їдьте, коли хочете, — сказав йому лікар, — але ви їдете на власний похорон». А тепер його

¹ Е р д е л і — порода мисливських собак.

груди он як роздалися, не кажучи вже про мускули, які стали наче криця.

Ласкаве сонечко позолотило верхівки гір. Повітря, сповнене пахощів та вранішньої вологи, цілющим бальзамом вливалось в груди, і Ленгдон радів цьому ранкові, захоплено вітав бурхливе і дике життя довкола. Йому хотілося кричати від радощів, співати від захоплення. Та сьогодні він, як і напрочуд врівноважений друг, стримував себе, хоча його, так само як і Отто, трясла мисливська лихоманка.

Поки Брюс сідлав коней, Ленгдон пік мисливські коржики. Він добре освоїв цю «науку» і навіть досяг чималих успіхів: ошадив час і зменшував собі клопіт. Ось він розв'язав один із брезентових мішків, втоптав кулаками муку, влив у заглибинку пінту води та чашку жиру, додав замість дріжджів трохи якогось порошку, посолив і заходився місити тісто прямо в мішку. За кілька хвилин пухкенькі коржики вже смажилися на великому деці, а через півгодини мисливський сніданок був готовий — пахуча баранина, розсипчаста картопля і золотаві коржики.

Коли мисливці рушили, на сході вже піднялося сонце. Вони з'їхали в долину, а потім спішилися і почали підніматися. Коні покійно йшли за ними.

Слід Тера знайти було неважко: великі криваві плями позоставалися там, де він спинявся, кличучи во рога на герць. Ці плями й привели мисливців на вершину гори. Тричі бачили вони калюжі крові, коли спускалися в долину. Та ось проминули ліс, і перед ними заграв струмок. Помітивши відбитки велетенських лап на піску, мисливці завмерли. Брюс довго не міг одвести від них очей, а Ленгдон аж зойкнув од подиву. Обидва довго мовчали. Потім Ленгдон вийняв з кишені рулетку і опустився на коліна.

— П'ятнадцять дюймів та ще й з четвертю! — сказав він, ледве переводячи дух.

— А задній? — нетерпеливив Брюс.

— П'ятнадцять з половиною!

Брюс глянув у вузьку розколинку.

— У найбільшого грізлі, якого я бачив за все своє життя, було чотирнадцять з половиною, — заявив він з побожним захопленням. — Його застрелили на Атабасці, і всі вважали, що то найбільший грізлі Британської

Колумбії... А цей... Ну, Джіммі, цей значно більший!

Вони пішли далі і ще раз поміряли сліди поблизу того місця, де Тер промивав свої рани. Далі кривавих плям уже майже не було. Десь о десятій мисливці досягли, нарешті, ковбані, що слугувала Теру грязевою ванною.

— Добре йому дісталося,— зауважив Брюс.— Усю ніч провалявся в багнюці.

Керовані одним почуттям, друзі глянули вперед. За півмилі звідтіль була вузька ущелина. Там панувала темрява і пустка.

— Добре йому дісталося,— повторив Брюс.— Давай-но припнемо коней... Хтозна, що там на нас чекає...

Вони поприв'язували коней і розвантажили Дішпен. Потім, тримаючи рушниці напоготові, сторожко рушили в пільму.

Р о з д і л V

МУСКВА

До цієї ущелини Тер добрів ще вдосвіта. Усі його кістки боліли після ванни, зате пекуча рана вже не так мучила, як учора. Тепер звіра поїняла загальна слабкість, і якби Тер був людиною, то ліг би в постіль і викликав лікаря.

Повільно плівся він довгою ущелиною. Завжди наситний, тепер він і думати не міг про їжу. Тільки пити хотілося дедалі дужче. Тер зупинявся, пив холодну воду і щоразу озирався. Звір розумів, що гарячий людський дух, нечуваний грім та пекучі блискавиці десь причаїлися позаду. Він навіть не спав уночі. Настороженість не залишала його.

Тер не вмів лікувати шкіру. Не знав він і про ботаніку. Та, створюючи грізлі, природа навчила його й лікарської справи. Як ото кицька шукає м'яту, так і Тер умів знаходити собі цілющі трави.

Не лише хіна гірка на смак. Усі ліки Тера теж були гіркі. Плентаючись уздовж розколини, низько опустивши голову, звір пильно принюхувавсь, аж доки не

потрапив на галявину, буйно порослу кіннікінкою або кущами мучниці, що мала гіркі червоні ягідки, завбільшки з горошину. Вони були ще зелені, але Тер жадібно поїв їх. Знайшов і мильнянку, яка здаля скидається на порічку, хоч ягоди на ній більші й червоніші. Індієці вживають мильнянку проти лихоманки. Вона теж дуже гірка. Нарешті, обнюхуючи кожне дерево, Тер розшукав цукрову сосну, по стовбуру якої збігала густа червона смола. Це були для нього найкращі ліки, адже й люди виготовляють з тої смоли чимало цілющих крапель та мазей. Коли Тер виходив з ущелини, його живіт перетворився на аптечний склад. Хворий собака їсть траву, слабкий ведмідь — глицю смереки, якщо тільки йому щастить її розшукати. Він набиває нею шлунок, перш ніж заляже спати на всю зиму.

Сонце ще не зійшло, коли Тер досяг краю ущелини. Він на хвилику затримався поблизу входу в печеру, що вела в серце гори. З дитинства звір вважав її своєю рідною домівкою. Печера була футів чотири заввишки і футів вісім завдовжки. Замість килима її устлав білий пухкий пісок. Колись давно талі води прорили цю печеру, в глибині якої так солодко спиться навіть тоді, коли надворі тріщить п'ятдесятиградусний мороз.

Десять років тому мати Тера забилася туди на зиму. А коли напровесні вийшла звідти, за нею викотилося троє ведмежат. Одним із них був Тер. Він був ще тоді сліпий і голий, бо ведмежата починають бачити через п'ять тижнів і одночасно вкриваються м'якою шерстю. З тих пір вісім разів Тер засинав і прокидався у цій печері.

Тепер його тягло на рідну постіль. Хотілося полежати, поки не стане краще. Дві-три хвилини грізлі вагався, зачувши пахощі лігва, але отой дух, який вітер доносив знизу, відбив у звіра охоту до спочинку. Інстинкт підказував, що краще не затримуватись.

На західному боці ущелини був крутий лаз на верхівку гори, і Тер подерся по ньому. Сонце вже височенько підбилося, коли він добрався до вершини. Тут грізлі трохи посидів, щоб перевести дух і подивитися зверху на свої володіння по той бік гірського кряжу.

Перед ним розкинулася долина ще чарівніша, ніж та, де спинилися Брюс і Ленгдон. Вона, немов райський сад, з усіх боків була оточена горами. Зелені схили

тяглися аж до снігових шапок, і навіть там, де тендітні дерева вже не ростуть, на фоні яскраво-зелених трав групами стояли сосни та смереки. Здавалося, що все це зробила людина — так мудро і так гарно прикрасила природа цей дивний край. Одні рослини наче декоративні кущі, посаджені в міському парку, інші цілими акрами встилали землю, справляючи враження барвистих килимів. Підніжжя гір густою каймою вкривали могутні ліси, а діл клечали густі зарості іван-чаю, гірської шавлії, шипшини та глоду. Внизу дзюркотів гомінкий струмок.

Спустившись ярдів на чотириста, Тер повернув на північ. Він рухався впоперек схилу, переходячи з одного гайка у другий, ярдів за двісті над лісовим поясом. Він часто полював тут дрібну дичину.

Ліниві бабаки уже повсідалися проти сонця, їхній лагідний колісковий посвист зливався з журчанням гірських струмків, створюючи справжню музику. Раз по раз хтось застережливо свистів, і всі бабаки як по команді припадали до землі, ждучи, поки їхній ворог — ведмідь просуне мимо. Пісня на мить затихала, і тоді чувся журливий шепіт сонної долини.

Але Тер не думав про полювання. Двічі зустрів він дикобраза, м'ясо якого було його улюбленими ласощами, та грізлі й не глянув на нього. З хащі повіяло свіженьким запахом карібу, але Тер пройшов мимо. Навіть барсук не привернув його уваги.

Дві години брів грізлі гірськими схилами на північ, а потім спустився до струмка.

Глина на рані зсохлася. Знайшовши глибочінь, ведмідь постояв у воді кілька хвилин. Вода промила рану. Ще дві години мандрував він уздовж струмка, час від часу заходячи в воду. Потім настав, як кажуть індієць, с а п у с у у і н, шоста година після грязевої ванни. Ягоди кіннікініки та мильнянки, смола цукрової сосни, хвоя смереки, а також вода, нарешті, допомогли. Тер відчув полегшення. Йому стало настільки краще, що він навіть обернувся й кинув грізний клич ворогам.

Плече боліло, та хворобливий стан зовсім зник. Кілька хвилин стояв грізлі, сердито рикаючи. Досі він ніколи не відчував справжньої ненависті. Він бився з ведмедями, але без усякої люті. Гнів, що виникав під час бійки, швидко проходив, не залишаючи такої злості,

як тепер. Тер часто зализував рани після сутички і був невимовно щасливий, коли біль вгамовувався. На цей раз почуття було зовсім іншим. З нестримною люттю ненавидів він те, що заподіяло йому страждання. Тепер він переносити не міг духу людини і саму її, ту блідолицю істоту, що дерлася вчора до нього. Він ненавидів усе, що пов'язане з нею.

Це почуття породжував інстинкт, і з кожною хвилиною воно зростало. Тер досі жодного разу не бачив людини, та зрозумів, що перед ним найзапекліший ворог, страшніший за всіх звірів на світі.

Він міг побороти будь-якого грізлі, схопитися з цілою стаєю лютих вовків. А від людини треба тікати! Ховатися! Бути завжди насторожі, де б він не був і що б не робив!

Чому ж Тер, тільки побачивши цього пігмея, відчув і зрозумів, що то ворог? У ньому заговорив інстинкт, який виробився у ведмедів з давніх-давен. Людина з палицею, людина з пасткою й, нарешті, людина з рушницею. Так, споконвіку людина була єдиним ненависним ворогом грізлі. Сама природа підказала це Теру через десятки тисяч поколінь. І ось тепер, уперше в житті грізлі, заснулий інстинкт прокинувся, остерігаючи і насторожуючи, і грізлі все зрозумів. Він назавжди ненавидів і буде тепер ненавидіти все, що тхне нею. Але разом із ненавистю виникло й те, чого він досі не знав: фатальний страх. Якби люди не переслідували Тера і весь його рід, то світ, мабуть, ніколи б не взяв його величного імені — Страшний ведмідь.

Він ішов далі вайлуватою, але твердою ходою. Голова була низько опущена. Задні лапи смішно чіплялися одна за одну, а пазури клацали по камінню — клік-клік! На пухкому піску залишалися величезні сліди.

Той закуток широкої долини, куди вступив Тер, мав особливе значення, тому й спинився він, уважно нюхаючи повітря. Тер не був однолюбом, а от уже кілька сезонів він шукав тільки свою Ісквау.

Тер був певен, що знайде її тут у липні. Це була гарна й сильна ведмедиця з золотаво-бурою шерстю. Кращих ведмежат, як у неї, Тер ще ніколи не бачив. Ісквау розлучалася з Тером перед їх появою на світ, вони народжувалися, прозрівали, жили, борюкалися на

гірських схилах далекого заходу, і коли потім Тер стрічався з ними в кривавому герці, він навіть і не підозрював, що то його діти.

Як і всі старі холостяки, Тер не любив малечі. Але жорстоким з ними не був і ніразу не вбивав ведмежат. Він давав доброго прочухана, коли маля насмілювалося підійти, але завжди бив м'якою подушечкою лапи і так легенько, щоб ведмежа тільки перекинулось та одлетіло, немов м'ячик. Цим, власне, і обмежувалося невдоволення Тера, коли якась ведмедиця приводила своє сімейство в його володіння. В інших обставинах грізлі поводився як справжній мужчина. Він, наприклад, ніколи не гнав ведмедицю з ведмежатами, якою б противною вона йому не була. Навіть тоді, коли заставав їх над власною здобиччю, Тер лише злегка ляскав малюків.

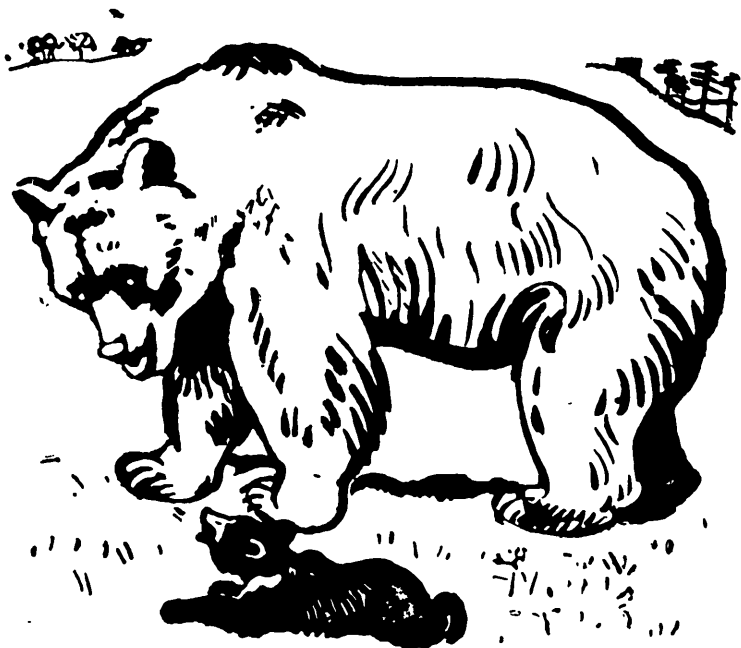
Але одного разу йому довелося порушити свій звичай. Минулого року Тер вигнав ягу-ведмедицю, яка не визнавала його влади над цим краєм. І та змушена була тікати з трьома малюками, які котилися за нею, наче клубочки.

Повідати про це було необхідно, інакше читач не збагне, чого це Тер так розлютився, коли огинаючи купу валунів, почув такий теплий, добре знайомий йому запах. Він навіть спинився й забурчав, що, певно, означало якусь добіру ведмежу лайку.

За шість футів од нього лежало злякане ведмежа. Припавши до землі, воно звивалось і тремтіло, бо, бідне, не знало, друг перед ним чи ворог. Було йому місяців три — надто мале, щоб блукати самому. Гостренька мордочка і біла пляма на грудях свідчили, що це чорний ведмідь, а не грізлі. Мале наче хотіло сказати: «Я загубилось... А може, мене хтось украв... Я хочу їсти... У мене болить ніжка...» Але Тер не звертав жодної уваги на це. Він уперто розшукував маму плагсія.

Ведмедиці ніде не було. Не чути було навіть її духу. Тому гігант знов обернувся до малого.

Мусква, як назвали б його індієці, підповз до грізлі й по-дружньому привітався. Потім, посміливішавши, посунувся ближче. Тер загарчав. «Ні з місця,— казав цей рик,— а то дістанеш прочухана!» Мусква завмер і дужче припав до землі.

Тер ще раз оглянув місцину. Коли ж озирнувся на Мускву, той був уже від нього футів за три. Ведмежа жалібно рюмсало. Тер грізно підняв праву лапу. «Ще крок — і стережись!» — пробурчав він. Мусква затремтів. Він облизнувся червоним язичком і, жалібно благаючи, поповз ще трохи. Тер буркотів, але вже тихше. Величезна лапа повільно опустилася на пісок.

Він обдивився втретє, потягнув носом і загарчав. Кожен упертий холостяк зрозумів би його. «І куди в біса запропастилася твоя мати?» — казало оте гарчання.

Та ось що трапилося далі.

Мусква підповз до пораненої лапи Тера, підвівся й, почувши запах рваного м'яса, обережно лизнув. Язичок його був наче бархат. І поки Мусква зализував рану, Тер навіть не ворухнувся. Нараз він опустив голову й дружньо обнюхав маленьке тільце. Мусква зарюмсав, як усі діти, котрі лишаються без мами. Тер

загарчав, але без гніву. Своїм великим шорстким язиком він лизнув малого в мордочку.

«Ну, що ж, ходімо!» — буркнув він, знову звернувши на північ. Малий покірно потюпав за ним.

Розділ VI

ТЕР УБИВАЄ КАРІБУ

Струмок, уздовж якого йшов Тер, був притоком річки Бебін. Шукаючи його верхів'я, Тер забирався все вище й вище. Природа тут була сувора й дика. До зустрічі з Мусквою Тер віддалився вже миль на вісім од верхнього пасма Великого Водорозділу.

Схили гір виглядали звідтіль інакше. Їх прорізували численні вузькі розколини; в усіх напрямках громадилися величезні скелі. Струмок прискорив свій біг, і йти по ньому було важко.

Грізлі підходив до своєї гірської фортеці. Тут тисячі закутків, де можна сховатися, і в будь-який час він знайде собі поживу, а людський дух сюди не досягне.

Полишивши скелі, серед яких Тер несподівано знайшов Мускву, він з півгодини незграбно карабкався вгору і наче й забув про свого приймака. Але він чув

його запах і був спокійний. Хоч бідному Мускві були непереливки. Ситеньке тільце й маленькі лапки ще не звикли до важких переходів. Та це був хоробрий малюк. Лише двічі скиглив він за ці півгодини: перший раз, коли мало не шубовснув у воду з стрімкої скелі, другий — коли став на лапку, в яку загнав голку ди-кобраза.

Нарешті, Тер звернув у глибоку розколину і незабаром вийшов на маленьке плато на крутому гірському схилі. Розшукавши освітлену сонечком скелю з зеленим моріжком, він зупинився. Можливо, дитяча дружба Мускви, цілющий дотик його маленького язичка, а може й стійкість та впертість малого в дорозі розчулили грізлі, і він пожалів ведмежа. У всякому разі, понюхавши добре повітря, Тер мирно влігся на траві. Поки він цього не зробив, маленький Мусква і в гадці не мав лягати. Зате не встиг він припасти до землі, як враз відчув таку смертельну втому, що вже хвилини за три спав наче вбитий.

Ще двічі за цей день Тер приймав ліки, і вони мали свій вплив, бо йому навіть захотілося їсти. Цей голод не можна було вгамувати мурашками або гусінню. Навіть гофери та бабаки не зарадили б. До того ж Тер, мабуть, здогадувався, що й Мусква вмирає з голоду. Малюк уже кілька разів розкривав очі й жалібно скавулів.

Було десь біля третьої години дня. А влітку в цих краях напрочуд тихо й сонливо. Бабаки вже доволі наспівались і повлягалися на скелях навпроти сонця. Орли маленькими чорними цятками линули над вершинами. Яструби, напхавши вола м'ясом, принишкли в гущавині. Кози й гірські барани знайшли собі спочинок високо в горах, майже під самим небом. Навряд чи була у цю пору тварина, яка б ще не попоїла й не сховалася. Гірські мисливці знають, що шукати ведмедя у післяобідній час — даремно. Можна обнишпорити всі схили й галявини — і все одно піймаєш облизня.

Для Тера це були найсприятливіші години. Інстинкт підказував йому, що, поки звірі сплять, він може рухатися як завгодно. Він був певен, що неодмінно натрапить на здобич.

Грізлі не раз серед білого дня вбивав козу, барана, а то й карібу. На близькій відстані він обганяв кожного

з них. І все-таки здебільшого Тер полював під вечір або в сутінках.

З тяжким сопінням, яке збудило Мускву, зіп'явся він на ноги. Мале схопилося, жмурячи оченята, і обтрусилось. Тер глипнув на нього без задоволення. Після хвороби грізлі жадав м'яса. Та спробуй загнати карібу, коли під ногами в тебе плутається таке голодне й таке цікаве до всього ведмежа. Тер глибоко замислився. А Мусква наче відчув його вагання, бо раптом одбіг ярдів на десять, потім спинився й задирикувато озирнувся. Ведмежа скидалося на хлопчиська, який намагається довести батькові, що він уже виріс і може сміливо йти за ним на зайців. Зітхнувши, Тер наздогнав малюка і, давши йому доброго стусана, одкинув кроків на десять. Це означало: «Знай своє місце, якщо хочеш полювати зо мною!»

І ось, принюючись та наслухоючи, Тер вийшов на полювання. Він попрямував до струмка, але ярдів за сто від нього звернув. Петляючи поміж камінням, обнюхуючи кожну розколину і зазираючи під кожен куш, Тер крався все далі й далі. То він забирався так високо вгору, що майже досягав неродючих сланців, то спускався і брів по піску уздовж струмка. Вітер приносив безліч запахів, та жоден з них поки що не хвилював грізлі. Ось він зачув дух кози, але високо йому не хотілося лізти. Двічі доносився запах барана, та лише ввечері грізлі помітив, як той дивився на нього з високої кручі.

На землі раз у раз траплялися сліди дикобразів, і лише зрідка Тер завмирав, зачувши карібу.

Тією долиною блукали й інші ведмеді. Здебільшого йшли вони вздовж струмка, і це свідчило, що то були чорні та бурі ведмеді. Зненацька Тер почув дух грізлі. Сердитий рик його луною розлігся у горах, не віщуючи суперникові нічого доброго.

Ні разу за дві години Тер не озирнувся на Мускву. А той все більше хотів їсти і знемагав од втоми. Світ ще не бачив такого стійкого й такого терпеливого малюка. Ведмежа спотикалося, падало, але, щоб не відстати од грізлі, вперто карабкалося на кручі, які Тер переборював одним махом. Тричі Тер перетинав струмок убрид, і тричі Мусква мало не тонув. Побитий, мокрий, з пораненою лапкою, він героїчно дерся за Тером

і навіть наздоганяв його бігцем. Сонце сідало, коли Тер помітив здобич. Мусква в той час уже ледве дихав.

Він не зрозумів, чого це Тер усім своїм тілом раптом припав до скелі. Йому хотілося заплакати, та побоявся. Ще ні разу за все його маленьке життя не була йому так потрібна мама, як тепер. Чого вона кинула його посеред скель? (Про це Ленгдон та Брюс дізналися пізніше). Малюк ніяк не міг зрозуміти, чому вона не приходить,— адже його давно треба було нагодувати. Мусква був березневим ведмежатком, і за споконвічним звичаєм, якого свято дотримувались усі ведмедиці, його ще цілий місяць треба було годувати молоком. Таких, як він, ніжних ведмежат, індієць Метусін називав м ю н у к а у.

Оскільки Мусква був ведмедем, то й народився він не так, як народжуються інші звірі. Мати, подібно до інших ведмедиць з холодних країв, дала йому життя в барлозі за кілька тижнів до закінчення зимової сплячки, не прокидаючись. Місяць чи півтора, поки він був голий і сліпий, ведмедиця годувала його своїм молоком. Сама ж нічого не їла й не пила і навіть ні разу не розплющила очей. Лише коли Мусква прозрів та зміцнів, мати прокинулась і вивела його з барлога. Тепер і вона повинна була підтримати свої сили.

Мускві не було ще й трьох місяців, а він уже важив добрих двадцять фунтів. Звичайно, це було колись, а не тепер, коли він такий голодний.

Ярдів за триста внизу височіла група смerek, що стояли на березі маленького озера. В тому гайку й ховалися карібу. Тер знав це напевне, хоч і не бачив їх звідси.

У і н і п а у — запах лежачої тварини — був для Тера так само не схожий на мечісу — дух її, коли вона пасеться,— як день і ніч. Перший — легенько стелиться в повітрі, мов пахощі волосся чи сукні жінки, котра проходить повз тебе. Другий — густо окутує землю, важкий та гарячий, ніби запах од розбитого флакону духів. Мусква і той почув його, тільки-но влігся поряд із Тером.

Хвилини десять грізлі стояв наче скам'янілий. Очі його зірко стежили за всім, що діється в гайку. Він миттю визначив напрям вітру. Грізлі не ворухнувся: звідси легко наздогнати дичину; справа в тім, що велика за-

падина утворила сильний повітряний протяг, і, коли б Тер стояв ярдів на п'ятдесят вище, сторожкі карібу обов'язково почули б його.

Нашорошивши вуха, маленький Мусква навчався мистецтву полювання. А Тер тим часом тихо пробирався вперед. Шерсть на спині настовбурчилась, як у собаки, що ось-ось кине́ться на супротивника. Мусква повз слідом за ним.

Майже сто ярдів сунули вони в обхід. Тер тричі завмирав, хапаючи ніздрями густий запах. Нарешті він таки досяг свого. Вітер дув назустріч, і, крадучись перевальцем, звір впевнено пішов на здобич. Кожен мускул гігантського тіла натягнувся як струна. За дві хвилини Тер опинився на узліссі, де знову завмер. Ось затріщали гілки. То карібу поспиналися на ноги. Але не тому, що почули ворога, — вони вирушали на водопій.

Тер попрямував за ними. На самому краю смерекового гайка він принишк. Першим з'явився красунь самець. Роги у нього вже відросли і вкрилися пушком. За ним простував ситенький дворічний карібу, шкіра якого грала проти сонця червоним оксамитом.

Вожак завмер, сторожко прислухаючись. А молодший безтурботно щипав траву. Та ось самець величаво махнув гіллястими рогами і твердо рушив до озера. Дволіток пішов за ним... Тут Тер і вискочив із засідки.

До карібу було футів п'ятдесят. Наче велетенська куля покотився Тер прямо на них. Кулею кинулися тварини од нього. Та пізно. Тут треба було мати блискавичну швидкість скакуна. Крім того, Тер виграв у часі. Вихором помчав він на дволітка, ривок — і змагання закінчено... Величезна права лапа ведмедя, як молот, упала на нещасну жертву; коли ж обидва покотилися по землі, друга лапа грізлі вп'ялася сердешному в морду і стисла, наче гігантська рука. Сам Тер опинився під карібу. Грізлі не хотів душити його, він підбгав задню лапу, і п'ять ножів розкраяли жертву навпіл. Потім Тер звівся на ноги й послав переможний клич. У ньому чулася не тільки радість перемоги, а й щире запрошення на вечерю.

Малий з великою радістю прийняв це запрошення і жадібно накинувся на м'ясо. Уперше в житті пізнав він смак теплої крові і запах паруючої туші. І сталося

це в слухний час. Так само й грізлі покуштував їх уперше багато років тому.

Адже не всі грізлі вбивають великих звірів. Точніше, цим займаються тільки деякі з них. Здебільшого вони — вегетаріанці і лише в міру вживають дрібну дичину: гоферів, бабаків та дикобразів. Дуже рідко грізлі стає мисливцем на кіз, баранів та карібу.

Так трапалося одного разу з Тером. Тепер і Мускві доведеться стати таким, хоч він був усього-на-всього чорний ведмідь і не належав до сімейства страшних.

Бенкет тривав годину. Ведмеді їли повільно, смакуючи, не те що якісь там голодні пси. Примостившись поміж передніми лапами Тера, Мусква облизував кров і муркотів, як кошеня, смакуючи ніжне м'ясо карібу. Тер, хоча в животі у нього було пусто, наче в кімнаті, з якої вивезли меблі, насамперед узявся за смачні жири прошарки, які жував, заплющивши очі.

Останній промінь сонця згас за горою, і землю окутала темрява. Маленький Мусква уже став ширший, ніж довший, тому Тер вирішив прибрати залишки їжі. Він був великий консерватор і тому вважав, що добро не повинно пропадати. Навіть якби зараз з'явився карібу, Тер не чіпав би його. Іжа була вже не потрібна, і він міркував лише над тим, де б сховати її.

Тер поплентався до смерекового гаю. І на цей раз Мусква навіть не глянув туди: він раював після ситої вечері і був переконаний, що Тер нікуди не піде від залишків м'яса.

Хвилини за десять грізлі і сам підтвердив це, повернувшись назад. Гігантськими щелепами вхопив він карібу й потяг до лісу. Молодий олень важив фунтів чотириста. Та хай би він важив і вісімсот, Тер все одно потягнув би його. Правда, тоді довелося б звалити тягар собі на спину.

Тер приволік м'ясо на узлісся, де він задалегідь підшукав глибоку западину, кинув туди велетенську тушу і, поки Мусква з цікавістю стежив за ним, прикидав її хмизом, а зверху приклав важкою колодою. Потім понюхав повітря навкруги і вийшов з лісу.

Мусква й собі підхопився, хоч так обважнів, що ледве дихав. Зорі всіяли небо золотим дощем. В їхньому світлі Тер посувався все вгору та вгору... Згодом досягли вони такої висоти, на яку Мусква ще ні разу не підіймався. Перейшли сніговий пояс і опинилися біля велетенського кратера, — здавалося, що виверження вулкана вивернуло тут нутрощі гори. Навряд чи вдалося б людині пройти цим шляхом. Нарешті Тер зупинився.

Він стояв на вузькому уступі, над яким височіла стіна. Під ногами, валялись уламки скель, громадилися рештки гігантських зсувів, а далеко-далеко внизу бездонним проваллям чорніла долина.

Тер ліг і оце вперше після поранення полегшено витягнувся на весь зріст. Він опустив голову на лапи і солодко позіхнув. Малий підліз до нього під бік так, що величезне тіло ведмедя зігріло його. Обидва поснули тихим і міцним сном. А зорі яскравіли й розгорялися над ними, і місяць заливав своїм сяйвом вершини гір та долину.

Р о з д і л VII

БРЮС УТОЧНЮЄ ДЕЯКІ ФАКТИ

Ленгдон і Брюс перейшли хребет після обід того самого дня, коли Тер полишив цілющу ковбаню. О другій годині Брюс повернувся до коней, а Ленгдон залишився оглядати в бінокль високі кряжі та низини. Години через дві після того, як Брюс пригнав коні, вони помандрували вздовж струмка, де пройшов грізлі. Та навіть звідси до зустрічі Тера з Мусквою було ще добрих дві, а то й три милі. Слідів ведмедя ніде не видно. Але Брюс знав, що звір обов'язково триматиметься якнайвище.

— Коли ти повернешся з цього краю і сядеш писати про ведмедів, не роби з себе дурня, Джіммі, як більшість отих писак,— просторікав Брюс після вечері.— Два роки тому я найнявся до одного зоолога і так йому догодив, що він пообіцяв прислати мені бібліотечку з життя ведмедів та інших звірів. І знаєш, таки прислав. Засів я за ті книжки. Спочатку сміявся, а потім так розсердився, що геть попалив їх. Ведмеді дуже забавні звірі. І про них можна розповісти багато цікавого. Але молоти дурниці — зась!

Ленгдон кивнув.

— Треба роками вбивати і полювати, полювати і вбивати, щоб зрозуміти, яку велику радість дає полювання,— сказав він тихо, дивлячись у вогонь.— І коли ця радість опанує тебе, ти відразу збагнеш, що сенс полювання не в тому, щоб бити звіра, а в тому, щоб

дарувати йому життя. Цей грізлі потрібен мені до зарізу, мене ніщо не зупинить, я просто не піду звідси, доки не вб'ю його. А разом з тим ми могли б уже сьогодні вбити двох інших ведмедів, та я й не думав стріляти. Я врешті пізнав справжню мисливську радість. Бо коли ти полюєш розумно, то пізнаєш цікаві факти. Можеш не турбуватися: якщо я вже сяду за свою книгу, то писатиму лише про те, що бачив.— Він раптом обернувся й глянув на Брюса.— А що то за «дурниці», про які ти мені казав?

Брюс задумано пустив кілька кілечок диму.

— Найбільше розлютило мене,— сказав він,— їхнє патякання про те, що ведмеді буцімто мають якісь свої особливі «знаки». Досить ото ведмедю стати на весь зріст, зробити позначку на дереві — і вся околиця належатиме йому, аж доки інший, вищий ведмідь не поставить над нею свою позначку. А в одній книжці розповідалося навіть про те, як один грізлі підкотив до дерева колоду, щоб зробити свою позначку вище за іншого грізлі. Все це брехня! Жодна ведмежа позначка не має значення. Я колись бачив, як грізлі відривав величезні тріски од дерева і дряпав його, наче кіт. А влітку, коли звірі линяють і у них свербить шкіра, ведмеді стають на задні лапи і труться об дерево. Труться, бо свербить шкіра, а не для того, щоб ставити позначки. Карібу, лосі й олені роблять те саме, щоб здерти з рогів пушок. Ті писаки також вважають, що кожен грізлі має свою зону. Брешуть вони, їй-бо, брешуть! Я бачив, як вісім грізлі годувалися на одному схилі. Пам'ятаєш, ми з тобою на відстані однієї милі забили чотирьох грізлі? Іноді у ведмедів буває ватажок, як оцей здоровило, що ми за ним полюємо. Але він не хазяйнує сам. Б'юсь об заклад, що тут, крім нього, швендяє ще ведмедів двадцять! А зоолог, з яким я мандрував два роки тому, не міг навіть відрізнити слідів грізлі від слідів чорного ведмеда, і хай мене грець поб'є, коли він знав, що таке бурий ведмідь!

Брюс вийняв з рота люльку і сердито плюнув у вогонь. Ленгдон знав, що товариш не все сказав. Він дуже любив його слухати саме тоді, коли мисливця, як то кажуть, проривало.

— Бурій ведмідь! — сердився він.— Навіть подумати смішно! Він-бо вважав, що існує така порода — бу-

рий ведмідь! А коли я сказав, що такого і в природі немає, що бурий — просто грізлі або чорний ведмідь з бурим відтінком, він ще й сміятися почав. З мене, хто виріс серед ведмедів! Він аж очі витріщив, коли я розповів йому про масть ведмедів, і вирішив, що я йому голову морочу. Лише потім я збагнув, чого це він прислав мені стільки книжок: хотів довести, що має рацію... Але ж я добре знаю, що жоден звір не має стільки мастей і відтінків! Я бачив чорних ведмедів, що були білі як сніг, бачив майже чорних грізлі. Мені траплялися бурі грізлі і чорні ведмеді бурого кольору. Я зустрічав і тих і других, що були бурими, золотаворудими і навіть жовтими. Їхня масть така ж різноманітна, як характери та звички. Я пересвідчився, що більшість вчених лише роблять вилазки, а потім ліплять усе до купи. Зустрінуть грізлі, і весь його рід змаляють таким, як він. Це не чесно щодо решти грізлі, їй-богу не чесно! Нема ще жодної книги, де б не писалося, що грізлі — страшний людоїд! А він зовсім не такий, якщо ти, звичайно, його не чіпаєш. Це звір цікавий, мов дитина, і дуже смирний — тільки не дратуй його! Більшість із них вегетаріанці. Стривав я й таких, що полювали кіз, баранів та карібу. Але здебільшого вони пасуться поруч і не ворогують між собою. Грізлі — кумедна істота, Джіммі! Про нього можна розповісти багато цікавого. Так нашо ж молоти дурниці!

Брюс вибив попіл із люльки, наче цим підкреслив свою думку. І поки він знову натоптував її тютюном, Ленгдон сказав:

— Не сумніваюся, що наш бамбула полює лише на великих звірів.

— Баба надвоє ворожила, — відказав Брюс. — Розміри грізлі тут зовсім ні до чого. Я знав одного завбільшки з собаку, а полював він — ого-го! Щозими у горах гинуть сотні тварин, і весною грізлі поїдають їхні останки. Але це ще не робить їх убивцями. Іноді грізлі родиться м'ясоїдним, а іноді цьому сприяє випадок. Якщо ж він уб'є раз, то буде вбивати завжди. Одного разу я бачив, як коза потрапила прямо на грізлі. Ведмідь навіть не поворухнувся, але та з переляку кинулася наосліп, наштовхнулася на нього, і він її убив. Довго ще після цього звір не знав, що з нею робити, довго обнюхував теплу тушу й тільки потім роз-

дер. Отак уперше грізлі скуштував гарячої крові. Я певен, що тепер він здобуває тільки м'ясо.

— А я вважаю, що розміри ведмедя багато про що говорять,— заперечив Ленгдон.— Мені здається, що грізлі-м'ясоїд крупніший за грізлі-вегетаріанця.

— От про це й слід було б написати,— підтримав Брюс.— Чого ведмідь товстіє саме у вересні, коли він харчується лише ягодами, корінням та мурашками? Ти б погладшав з одного агрусу? А чому він найбільше виростає під час зимової сплячки, хоча не має й ріски в роті? Чому ведмедиця годує малят, не прокидаючись? Адже малюки з'являються на світ тоді, коли вона проспала всього-на-всього дві третини свого строку. І чого вони народжуються такі малюсінькі? Той самий зоолог, про якого я тобі розповідав, мало не лопнув од сміху, коли я сказав, що у грізлі дитинчата народжуються трохи більші за кошенят.

— То був, мабуть, один з отих дурнів, які не бажать вчитися... Хоч він не так уже й винен,— підкреслив Ленгдон.— Чотири-п'ять років тому я теж не повірив би. І не вірив доти, доки ми з тобою на Атабасці не відкопали з барлоги отих двох ведмежат: одне важило одинадцять, друге — десять унцій. Пригадуеш, Брюс?

— Ім був тиждень, Джіммі, а мати важила сімсот фунтів.

Деякий час вони задумано пахкали люльками.

— Аж не віриться! — промовив Ленгдон.— Але це саме так. І це не витівки природи, а її мудрість. Якби ведмежата були такими по відношенню до матері, як кошенята до кицьки, то спляча ведмедиця нізащо не прогодувала б їх. Але все-таки тут трапилася якась помилка. Адже чорний ведмідь майже вдвічі менший за грізлі, а його ведмежата значно більші. Чого ж воно, в біса, так виходить?

Брюс добродушно засміявся.

— Дуже просто, Джіммі! — вигукнув він.— Пригадуеш, як ми торік у долині збирали суниці, а потім у горах гралися в сніжки? Чим вище, тим холодніше, чи не так? Сьогодні, приміром, перше липня, а спробуй-но злізь на гору — враз задубієш. Грізлі зимують високо в горах, а чорні ведмеді — низько. Коли вгорі вже накидає снігу футів чотири, вниз ще можна дещо

роздобути. Тому чорний ведмідь лягає спати тижнів на два пізніше за грізлі і так само тижнів на два раніше прокидається. Він товщий восени і не такий худий весною. Через те чорні ведмежата ще до народження набираються від матері доволі сили. От у чім справа.

— Молодець, Брюс! — захоплено вигукнув Ленгдон.— А я цього й не підозрював!

— Багато чого не знаєш, доки сам не звідаєш,— одповів горець.— Ти ж теж казав, що... радість полювання не в тому, щоб бити звіра, а в тому, щоб дарувати йому життя... Якось я пролежав годин сім, захоплено стежачи за стадом гірських баранів, і це дало мені більше насолоди, ніж коли б я їх усіх перестріляв.

Брюс підвівся й потягнувся — звичайна процедура після вечері, котра свідчила, що він збирається лягати.

— Чудовий день буде завтра,— сказав він, позіхаючи.— Дивись, як біліє сніг на вершинах.

— Брюс...

— Чого тобі?

— Скільки заважив би той ведмідь?

— Тисячу двісті фунтів, а то й більше. Я ж не мав щастя бачити його, як ти... А то ми б уже давно сушили його шкуру.

— І він саме в розквіті сил?

— Еге ж, судячи з того, що він так легко дереться по схилу, йому років вісім або дванадцять. Старий ведмідь нездатний на таку спритність.

— А ти коли-небудь бачив старих ведмедів?

— Бачив таких, яким уже потрібні були б милиці,— заявив Брюс, знімаючи черевики.— А бували й такі, що не мали вже жодного зуба.

— Скільки ж їм було років?

— Тридцять... тридцять п'ять... а може й сорок... На добраніч. Джіммі.

— На добраніч, Брюс.

Р о з д і л V I I I

МАТИ МУСКВИ

Брюс давно спав, а Ленгдон ще довго сидів біля вогнища, осяяний мерехтливими зірками. Ніколи ще він не відчував такого впливу природи. В серці його

було якесь дивовижне сум'яття. Він нарешті збагнув, що після багатьох років блукання таємничий і мовчазний дух цих місць підкорив його, і порвати зв'язок між ними неможливо. І він страждав од того, що ще не розповів про це людям, не навчив їх розуміти природу і любити її, як він.

Роками доводилося йому тяжко працювати, щоб ненадовго вирватися у ці дикі місця. Раніше йому хотілося вбивати, і стіни його кабінету були обвішані шкурами вбитих звірів. Тепер ця пристрасть умерла. Лише за кілька останніх тижнів він подарував життя сотням тварин, яких легко міг підстрелити. Помилував і двох ведмедів. Нова, щойно відкрита радість заповонила Ленгдона, і він одкинув геть усе старе. Він більше не міг убивати заради насолоди.

Він пригадав дивний сон, який бачив ще вдома. Голови звірів, що висіли по стінах, враз ожили й повернулися до нього. Їхні очі палали, засуджуючи та проклинаючи його...

«Сорок років!» Він, здавалося, й досі чує слова Брюса.

Якщо звір може дожити до сорока років, то скільки ж років життя занастив він, Ленгдон? Скільки років життя відібрав він у звірів, яких убив? Скільки чудових років життя обірвав лише того дня, коли вбив аж трьох ведмедів, а ввечері — двох карібуб? Не менше ста років! Сто років за кілька хвилин через оту дурну мисливську пристрасть!!

А скільки взагалі років втраченого життя на його совісті? Дивлячись у вогонь, Ленгдон підрахував. Тисяча років!

Він рвучко підвівся і пішов геть од табору. Він ішов, аж поки не відчув, що zostався наодинці з мовчазним небом і яскравими зірками. Ленгдон жадібно вслухувався у нічне шепотіння, дихав на повні груди цілющим повітрям смерекового гаю і знову й знову ставив собі одне і те ж запитання: чи досяг він чогось отим бездумним знищенням десяти століть життя? Ні, не досяг. У той день, коли Ленгдон позбавив життя п'ять тварин, він хвилювався не більше, ніж сьогодні, коли не знищив жодної.

Тепер він не прагне просто вбивати, але полювання від цього не втратило своєї чарівності. Навпаки,

тепер воно приваблювало його більше, давало йому насолоду, про яку він раніш і не мріяв. Багато інших переживань заступили хвилиний тріумф над колючим тілом. Він і надалі полюватиме звіра, але вже ніколи не обернеться на дикуна, сп'янілого од крові!

Ленгдон поглянув на сплячу долину. Він знав, що десь там ховається Тер. Оце справжнє полювання! І він поклявся, що вестиме чесний бій. Йому потрібен Тер.— і лише Тер. Мисливець радів, що не вбив звіра на схилі,— адже тепер, коли гігант познайомився з його кулями, полювання стане цікавішим. Ленгдон заздалегідь думав, що коли нарешті лісовий велетень впаде йому під ноги, його не мучитимуть докори совісті.

Цей величезний ведмідь, в якого він стріляв, дістанеться нелегко. Звір ще завдасть їм чимало клопоту. Він битиметься до кінця, і, якщо Метусін встигне надійти, ерделі матимуть гідного суперника.

Тер дістав добру пересторогу. Тепер він може врятуватися втечею або лишитися, щоб дати бій. Ленгдон напевно знав, що грізлі вибере останнє, тому він ліг з єдиним бажанням, аби вже швидше настав день.

Його розбудила злива. Несамовито заволавши, Ленгдон вискочив з-під ковдр. Звечора вони не нап'яли намет, і Ленгдон чув, як лається Брюс, проклинаючи себе і його за цю дурість.

Навколо була глупа ніч. Лише зрідка миготіли блискавки. Одна з них осяяла Брюса, закутаного в ковдри: мокре волосся розкуйовдилось і поприлипало до худих щік. Побачивши цю мару, Ленгдон зареготав.

— Гарний день буде завтра,— передражнив він, повторюючи слова Брюса.— Дивись, як біліє сніг на вершинах!

Відповідь Брюса поглинув грім.

Ленгдон побіг під захист дерев. Незабаром дощ перестав. Грім прогуркотів, віддаляючись на південь, і блискавки ледве блимали вдалині. Знову запанувала темрява. Ленгдон почув, як десь поблизу вовтузиться Брюс. Ось спалахнув сірник. Брюс глянув на годинника.

— Скоро три,— мовив він.— Чудовий душ, еге ж?

— Я іншого й не чекав, — байдуже відповів Ленгдон. — Ти ж знаєш, коли на горах біліє сніг...

— Замовч!.. Ти б краще розпалив багаття. Добре, що ми хоч догадалися сховати їжу. Ти вимок, Джіммі?

Ленгдон тим часом віджимав волосся. Він дуже скидався на мокрого щура.

— Ні, — відповів він. — Я завчасно сховався під дерево, бо, як побачив той сніг на вершинах...

— До дідька той сніг!.. — пробурмотів Брюс, ламаючи сухе гілля.

Ленгдон допоміг товаришеві, й за мить під чорним небом палахкотіло багаття. Вогонь осяяв обличчя, і обидва побачили, що жоден з них не засмучений з того, що сталося. Брюс посміхнувся.

— Я спав наче вбитий, коли линув дощ. Мені примарилося, що я в озері, прокинувшись, я намагався далі пливати.

Нічний дощ на початку липня, та ще в горах Британської Колумбії — не дуже-то приємна штука, і хлопці, мабуть, з годину сушилися біля вогнища. Поснідали вони лише о п'ятій, а десь на початку сьомої, зібравши тюки й сідла, рушили в долину.

Брюс не без самовдоволення нагадав Ленгдону про своє віщування, — після грози настав чудовий літній день. Вони їхали мокрим лугом. Весело дзюркотіли струмки. Останній сніг на горах майже станув, і Ленгдону здавалося, що навіть квіти за ніч підросли і стали красивішими. Повітря в долині було духмяне та свіже, а вгорі сяяло ласкаве сонце, ллючи на землю потоки світла і тепла.

Мисливці посувалися вгору струмком, час від часу перехилиючись з сідел. Шукаючи сліди, друзі вивчали кожен закуток. Не встигли вони проїхати й чверть милі, як Брюс раптом вигукнув і спинився. Він показав велику круглу міліну, де Тер залишив глибокий слід. Ленгдон виміряв його.

— Це він! — зрадив Ленгдон. — А чи не краще нам іти далі без коней, друже?

Горянин миттю скочив з коня й оглянув схили в підзорну трубу. Ленгдон приклав до очей бінокля. Але обидва нічого не помітили.

— Він рухається вниз струмком і обігнав нас милі

на три-чотири,— заявив Брюс.— Проїдьмо ще одну-дві милі, поки не знайдемо пашу для коней. А тим часом трава і куші трохи обсохнуть.

Сліди Тера було добре видно, хоча грізлі й намагався триматися ближче до води. За триста-чотириста ярдів од купи каміння, біля якої грізлі знайшов ведмежатко, ріс невеличкий гайок. В ньому мисливці й стрижили коней.

А ще хвилин за двадцять вони натрапили на втопаний лужок, де Тер знайомився з Мусквою. Маленькі сліди Мускви змило дощем, а лапи грізлі поорали довкола весь пісок. Брюс, глянувши на Ленгдона, усміхнувся:

— Він десь поблизу,— прошепотів Брюс.— Можливо, навіть спав поруч з нами, і тепер до нього один крок.

Послинивши палець, горянин підніс його високо над головою, щоб визначити напрям вітру.

— Краще рухатися схилом,— пораяв Брюс.

Вони обійшли купи каміння, тримаючи зброю наготові, а потім спустились у рівчак, бо ним було легше сходити на гору. Тут вони знову затрималися. На дні рівчака чорніли сліди іншого ведмеда, і Брюс опустився на коліна.

— Ще один грізлі,— зауважив Ленгдон.

— Ні. Це не грізлі, а чорний ведмідь,— заперечив Брюс.— Коли ти вже навчишся розрізняти сліди грізлі від чорного ведмеда, Джіммі? Ось його задня нога, і п'ята на ній кругла! А в грізлі п'ята гостра. Надто широка та косолапа ця нога для грізлі, і кігті занадто великі. Ясно як день, що це чорний ведмідь!

— Який суне нашим шляхом,— сказав Ленгдон.— Ходімо ж тоді!

Пройшовши ярдів двісті рівчаком, ведмідь вибрався з нього й поліз угору. Туди звернули й мисливці. Сліди ведмеда губилися в густій траві і на твердому виступі скелі, але вони мало цікавили друзів.

Із скель, по яких дерлися мисливці, розкинувся чудовий краєвид. Брюс часто позирав у бік струмка. Він знав, що лише там можна натрапити на сліди грізлі, і ніщо інше тепер його не цікавило. Зате вразливий Ленгдон захоплювався всім, що бачив навкруги. Великі

брили, зарості глоду, химерні виступи скель, сліди на стежці — все привертало його увагу. Тому й помітив він таке, що примусило обох залякнутися на місці.

— Диви! — шепнув він, хапаючи Брюса за руку.

Ставши на коліна, Брюс озирнувся. Очі його мало не вилізли од здивування. Футів за тридцять над ними біліла велика скеля, а з неї звисала задня частина ведмедя! То був чорний ведмідь, його шерсть яскраво вигравала проти сонця. Довго ще Брюс не міг одвести від нього погляду. Потім сказав:

— Спить... Спить — як убитий! Давай, Джіммі, налякаємо його!

Поклавши рушницю, він витяг довгого мисливського ножа і, сміючись, доторкнувся до гострого леза.

— Якщо ти досі не бачив, як ведмідь тікає на всі заставки, то зараз побачиш! Не ворушись!..

Він обережно почав здиратися нагору, а Ленгдон, затамувавши подих, стежив за ним. Двічі Брюс обертвся й задерикувато посміхався. Ще мить — і ведмідь дремене як навіжений. Думка про це й кумедна фігура Брюса остаточно розвеселили Ленгдона.

І ось Брюс уже досяг скелі. Лезо ножа блиснуло на сонці і глибоко влізло в тіло звіра. Але що це? Ведмідь навіть не поворухнувся. Брюс ще раз штрикнув його. Те саме. Тоді і він закам'янів од подиву.

— От чудасія! — вигукнув Брюс, поволі підводячись. — Він не спить. Він мертвий!

Ленгдон підбіг до товариша, і вони здерлися на скелю. Брюс досі тримав ножа. Він був приголомшений.

— Ніколи не бачив нічого подібного, — сказав він, ховаючи ножа. — Це ведмедиця, і в неї ведмежата, та ще й зовсім малі...

— Полізла за бабаком і впала зі скелі, — втрутився Ленгдон. — Розбилася, так?

Брюс кивнув.

— Ніколи не бачив нічого подібного, — повторив він. — Я завжди дивувався, стежачи за їхніми трюками... Але побачити таке! А де ж малі? От нещасні!

Ставши на коліна, Брюс обмацав ведмедицю.

— У неї було їх не більше двох, а може й одно, — заявив він. — Місяців три від роду.

— І тепер вони помруть з голоду?

— Якщо одно, то — неодмінно. У нього було стільки молока, що воно не навчилося піклуватися про себе. Вони ж як діти. І горе їм, коли їх залишає мати, — повчально заявив Брюс. — Коли ти одружишся, Джіммі, не дозволяй жінці цього робити. Ще, чого доброго, діти підпалять хату або поскручують собі в'язи.

І з цими словами він звернув на обраний ними шлях. Очі його уважно вивчали кряж. Ленгдон думав про долю ведмежат.

А Мусква спав собі на сонячному уступі поряд із Тером. Йому снилася мама, і він у сні жалібно скиглив...

Р о з д і л ІХ

ПОЄДИНОК

Сонце пригрівало дедалі дужче, і Тер з насолодою ніжився в його перших променях. Вставати не хотілося. Після хвороби та ситої вечері кортіло добре вилежатись. А сонячна ванна була такою приємною. Тер зацікавлено глянув на Мускву. Нічна прохолода примусила малюка заповзти між передні лапи Тера, і тепер ведмежа, як дитина, жалібно пхикало.

Це розчулило Тера, і він раптом вчинив таке, чого ще ніколи за ним не було: обережно обнюхавши пухнасте тільце, грізлі лизнув буру мордочку своїм великим червоним язиком. Мусква, якому, мабуть, снилася мама, щільніше пригорнувся до ведмедя.

Невідомо як і чому, але Мусква покорив Тера. Грізлі і сам не міг розібратися, що, власне, з ним сталося. Він не лише подолав відразу до ведмежат, а й поступово втрачав свої звички, які вкоренилися за десять років самотнього життя. Мусква став близький і приємний йому, і Тер відчув до нього дружнє співчуття.

З появою людини звіра опанувало якесь нове почуття, вірніше, якийсь непевний проблиск його. Адже поки не зустрінеш ворога або не зіткнешся з небезпекою, ти не розумієш справжньої дружби. Так само і Тер, ставши віч-на-віч з ворогом та небезпекою, ма-

буть, уперше оцінив велику силу дружби. До того ж наближався і шлюбний сезон, а Мусква ще й досі пахнув мамою. Тому, поки малюк грівся на сонечку, Тер так любовно і лагідно дивився на нього.

Оглянувши долину, яка вигравала всіма барвами веселки після дощу, Тер не побачив нічого підозрілого. Принюхавшись, він тільки почув духмяні пахощі квітів, трав, смолистий дух смереки та свіжий запах дощової води. Він почав лизати свою рану, і це розбуркало Мускву.

Малий підвів голову, поморгав оченятами проти сонця, почухав лапкою мордочку і встав. Як і всі діти, Мусква радів ранкові, котрий віщував погожий день, незалежно від того, яким важким і небезпечним був учорашній. І, поки Тер вилежувався на сонці, ведмежа кумедно борсалось і нишпорило поміж камінням.

Ведмідь лагідно стежив за малим. Його забавляло оте смішне перекидання й незграбні рухи. Та ось він теж підвівся і обтрусився. Кілька хвилин Тер роздивлявся довкола, всюди було тихо. Малий підійшов і сів поруч. Його оченята весело бігали з Тера на діл, з долу на Тера, немовби допитуючись, а що ж буде далі.

І грізлі негайно дав йому відповідь. Він обійшов велетенську скелю і рушив у долину. Мусква припустив за ним. Він почував себе сьогодні значно старшим і вдвічі міцнішим, ніж учора. Туга за маминим молоком більше не мучила. Тер виховав малюка — тепер він буде м'ясоїдом. Мусква охоче біг за Тером: він добре знав, що вони йдуть до свого сховища.

Ведмеді вже були на півдорозі, коли вітер доніс якийсь неприємний дух. Тер зупинився і заричав. Шерсть на загривку наїжачилась. Запах ішов звідтіль, де був тайник. Це саме той запах, якого Тер ніколи не терпів у своїх володіннях.

Пахло чужим ведмедем. В інших умовах Тер, звичайно, так не шаленів би. Запах ведмедиці теж не викликав би його гніву. Але пахло ведмедем-грабіжником, який зухвало нищив власність Тера — м'ясо карібу.

Тер не вагаючись рішуче кинувся в смерековий гаїок. Бідний Мусква ледве поспівав за ним.

Тільки на узліссі вони зупинилися. Ведмежа сапала від втоми. Та раптом його вушка нащорошилися.

Воно глянуло уперед, і кожен мускул маленького тільця напружився й закам'янів.

Ярдів за сімдесят хтось спустошував їхній склад. То був велетенський чорний ведмідь, який робив це з нечуваним нахабством. Він важив, певно, фунтів на триста менше за Тера, але на зріст був такий самий; його чудова черно-бура шуба вигравала на сонці наче соболина. Такий великий та нахабний звір ще ніколи не заходив у царство Тера. Негідник витягнув з ями м'ясо карібу й жадібно жер. Мусква глянув на грізлі. «Що будемо робити? — здавалося, питали його оченята. — Так ми, чого доброго, й без сніданку залишимося!»

Старанно маскуючись, Тер почав підкрадатися до ворога. Ярдів за сорок він зупинився. Тер начебто й не дуже рвався в бій, але загривок його до того настовбурчився, що навіть Мускві було страшно. Чорний покинув їсти і підвів голо-

ву. Кілька секунд обидва люто дивилися один на одного. Грізлі невпинно мотав головою. Чорний не ворухнувся.

Позаду Тера стояв Мусква. Він відчував, що зараз станеться щось страшне, але з хлопчачою впертістю ждав і готовий був до всього. Маленькі очі пильно стежили за Тером.

Ведмежа знало, що віщує оте мотання головою. Знають це й люди. «Якщо грізлі мотає головою, то стережись!» — попереджає перша мисливська заповідь.

І Чорний ведмідь зрозумів це. Коли б він знав Тера, як інші ведмеді, що заходили у його володіння, то повернувся б і пішов геть. Для цього Тер дав йому досить часу. Але чорний був новачком у цій долині і, крім того, покладався на свої сили. Мабуть, йому ще ніхто не давав прочухана, а може, він сам був госпо-

дарем якогось краю. Тому не поступився і перший кинув клич до бою.

Не поспішаючи. Тер посунув на злодія. Мусква спочатку крався за ним, потім спинився й припав до землі. Грізлі дужче замотав головою. З його грудей, наче грім, вирвалося ричання. Чорний так вищирив ікла, що маленький Мусква аж зойкнув з переляку.

Тер наступав: крок — зупинка, крок — зупинка... Голова грізлі майже торкалася землі, і сам він тягнувся по ній велетенським тілом. А суперник стояв як укopianий.

Коли між ними залишалось не більше ярда, Тер завмер. Кілька секунд стояли супротивники один проти одного наче розгнівані люди: кожен з них хоче нагнати страху на ворога.

Далі сталося все так несподівано, що бідний Мусква заляк і довго ще лежав, не рухаючись. Страшенно заревівши, скрегогочучи зубами, грізлі кинувся на чорного ведмедя. Той ступив назад, щоб розігнатися і плигнути назустріч. З великою силою вперлися гіганти один одному в груди. Чорний враз перекинувся на спину. Та Тер був досвідчений борець. Він знав, що задня лапа ворога може розпороти йому живіт, тому грізлі одразу всадив йому в плече гострі ікла і водночас ударив лівою лапою. Але Тер був «копач», і кігті його були тупі, а чорний лазив по деревах і мав кігті гострі, як леза бритви. Він різонував ними свіжу рану Тера, і кров забила фонтаном.

Розляглося несамовите ревіння, і грізлі, одскочивши від напасника, зіп'явся на весь свій могутній зріст. Він дав йому досить часу! Навіть після першої схватки чорний міг втекти. А тепер — пізно! Мало того, що цей злодюга обікрав його, він ще й роз'ятрив йому рану — болючу рану, за подіян у людину!

Хвилину тому Тер лише здійснював закон, не маючи наміру вбивати ворога. Тепер він був страшний: пащека розкрита, губи розсунулись, оголивши великі зуби і криваві ясна. Мускули ніздрів натяглись, як струни, й поміж очей з'явилася глибока зморшка, наче зарубка на стовбурі сосни. Очі спалахнули червоним світлом, і темно-зелені зіниці потонули в полум'ї несамовитої люті.

Тер не міг битися, стоячи на двох лапах. Тому, як тільки чорний ступнув до нього, грізлі опустився на передні лапи. Знову зіткнулися дві величезні гори, а Мусква, припавши тремтячим тільцем до землі, жадібно стежив за боєм.

Видовище було страшне. Сталася драма, яка буває тільки в нетрях та серед гір. Ревіння розляглося по всій долині. Як два борці, зчепилися ведмеді, невпинно працюючи іклами й лапами. Хвилини дві вони качалися по землі. Чорний скажено дряпався пазурами, Тер рвав його іклами, наносячи сильні удари правою задньою лапою. Передніми лапами він то міцно стискав, то одкидав ворога геть. Як під час нападу на карібу, так і тепер грізлі намагався опинитися під ворогом. Несамовито розривав він тіло супротивника іклами, але чорний був спритніший за нього. До тої хвили,

коди зіткнулися їхні щелепи, все плече грізлі було пошматоване.

Мусква чув жахливий скрегіт зубів, чув, як хрумтіли кістки. Потім чорний раптом звалився на бік, і Тер схопив його за горло.

Той ще довго пручався, але зуби його були вже безсилі, бо грізлі змікнув свої величезні щелепи у нього на шиї.

Мусква підвівся. Його трясла пропасниця, але вже не від страху, а від свідомості чогось нового. Те, що він побачив, було не звичайною грою, а смертним боем, і кров раптом заграла в його жилах. Тихенько виснувши, малий і собі кинувся в бій, хоч кволі зубки його ніяк не могли прокусити шкіри ведмедя. Він смикав чорного й гарчав, він рвав його шерсть, набиваючи нею повнісінький рот. Слепа, звіряча зненависть пойняла його.

Нараз чорний перекотився на спину і дряпонував задньою лапою Тера по животі. Грізлі блискавично відскочив, і лапа впала на Мускву. Футів із двадцять пролетіло ведмежа, наче той м'яч. На щастя, його не поранило, а тільки оглушило.

Все тіло чорного було в крові, але Тер знову наскочив і застосував проти ворога свій найулюбленіший прийом — великі щелепи грізлі мертвою хваткою здавили йому ніс. Почувся хрускіт, і битву було закінчено. Та Тер не знав цього. Ще хвилин десять він роздирав тіло кривдника кігтями-ножами. Коли ж грізлі, нарешті, вгамувався, навколо страшно було глянути. Скрізь валялася шерсть, земля була зорана і полита кров'ю.

А милі за дві відтіля Ленгдон і Брюс спостерігали цю картину. Вони добре бачили жахливий герць, а от малюка так і не помітили. Коли заюшений Тер підвівся, Ленгдон опустив бінокль.

— Боже мій! — шепотів він.

Брюс скочив на ноги.

— Ходімо! — вигукнув він. — Чорному амба! Якщо не будемо гаяти часу, то й грізлі буде наш!

А Мусква тим часом підбіг до Тера, несучи повну пащічку шерсті, і той, опустивши скривавлену голову, ніжно лизнув малого в мордочку. Ведмежа теж випробувало свою силу, і, хто це знає, може, Тер усе бачив і розумів.

ЧЕРЕЗ ГОРИ

Ні Тер, ні Мусква більше не думали про м'ясо карібу. Теру було не до їжі, а Мусква так трясся від збудження, що перший же шматок став би йому поперек горла. Він і далі, ніби кінчаючи справу Тера, сердито рвав пучок чорної шерсті.

Довго ще стояв грізлі, низько опустивши голову. Біля його передніх ніг натекла велика калюжа крові. Перед очима слалася долина. Вітер ушух... Ні, був такий слабкий, що важко було встановити, звідки він дме. Лише вгорі його пориви ставали дужчими.

Іноді потік повітря вдирався в низину, і тоді чулося тяжке зітхання, немовби долина сумувала за вітром. Та коли Тер обернувся на схід, вітер подув просто на нього, і звір почув ледве вловимий, але страшний дух людини!

Сердито рикнувши, звір розігнав заціпеніння. Розслаблені мускули ниючого тіла знову напружилися. Тер підвів голову й принюхався. Маленький Мусква втягнув повітря і собі.

Ленгдон і Брюс швидко бігли, тому терпкий запах людського поту далеко розносився навкруги. Цей дух збудив у Тера шалений гнів. Знову приходить він саме тоді, коли його поранено! Людина й біль — нерозлучні. Ось чому цей дух був такий ненависний. Тер обернувся й загарчав на мертве тіло чорного ведмедя. Потім погрозово загарчав на вітер.

Грізлі навіть не думав про втечу. І якби мисливці потрапили зараз йому на очі, Тера поиняв би той самий гнів, якому він зобов'язаний своїм ім'ям — «Страшний ведмідь!»

Та вітер пронісся, і все стихло. В долині дзюркотіла вода, спокійно посвистували сонливі бабаки, над головою пурхали білокрилі куріпки... Це заспокоювало Тера, як ніжна жіноча рука тамує гнів чоловіка. Ведмідь ще ричав, намагаючись вловити той ненависний дух. Та ричання ставало дедалі спокійнішим. Нарешті грізлі не поспішаючи рушив до міжгір'я, яким вони з Мусквою спустилися в долину. Мусква потюпав за ним.

Міжгір'я одразу сховало ведмедів. Дно міжгір'я з

бурого сланцю всіяне було гостроверхими брилами. Рани Тера швидко присохли, і він більше не залишав зрадливого кривавого сліду.

Ущелина привела звірів до обвалу. Тут їх вже не можна було помітити знизу. Вони спинилися над невеличким озерцем, що виникло від талої води, напились і почували далі.

Коли досягли скелі, на якій ночували, Тер навіть не глянув туди. Мусква теж не втомився. Два дні загартували маляка. Він був уже не такий круглий та товстий і став міцнішим, значно міцнішим. Під керівництвом Тера він перетворювався з ведмежатка на молодого ведмедя.

З усього видно було, що Тер не раз ходив цим шляхом, який він усе вище й вище і наче упирався в прямовисну скелю. Прямуючи, Тер підійшов до вузької розколини, крізь яку ледве проліз. По той бік виявився такий крутий схил, якого Мусква ще ніколи не бачив. Він скидався на глибоке провалля, котре губилося вниз, заглиблюючись у густий ліс, а потім здіймалося до самого неба.

Для Мускви цей перехід був тяжкий. Тільки-но Тер почав карабкатися нагору, малий зупинився й зашкавчав. Йому не хотілося лізти, та коли він побачив, що Тер не звертає на нього уваги, бідного охопив жах. Заволавши на весь дух, ведмежа кинулося шукати яку-небудь стежку в цьому безладді брил.

Тер, звичайно, не розумів титанічних мук малого і спокійнісінько ліз угору. Лише ярдів за п'ятдесят він зупинився і почекав. Це підбадьорило Мускву, і той подерся, чіпляючись кігтями, зубами і навіть підборіддям. Хвилин десять бідолаха працював з усіх сил. Це дуже стомило його, зате жах зовсім зник: Тер стояв на второваній стежці, гладенькій і рівній, наче підлога.

Дивною і загадковою була ця стежка, та ще й на такому крутому місці. Здавалося, ціла армія робітників прийшла сюди, щоб викласти рівну доріжку. Але зробили це не молотки, а ратиці тисяч поколінь диких кіз.

Перше стадо цих кіз пронеслося тут, мабуть, ще задовго до того, як Колумб відкрив Америку. Тож скільки років пішло на те, щоб вибити в горах таку дорогу! Тер завжди ходив нею з однієї долини в другу, та й інші тварини частенько бігали по ній.

У той час як Мусква переводив подих, почувся якийсь дивний смішок. Футів за сорок од них стежка звертала за велику брилу. З-за неї прямо на них сунув великий дикобраз.

За давнім звичаєм Півночі людина ніколи не вбиває дикобраза, якого тут величають «другом заблудлих». Якщо золотошукач або мисливець зіб'ється з дороги і не знаходить іншої дичини, він завжди має під рукою дикобраза. А вбити його може й дитина. Дикобраз — найбільший веселун цих нетрів. До того ж він дуже мирний та добрий. Белькоче собі та сміється без угаву, а коли рухається, то скидається на велетенську подушечку для голок. Йому все байдуже, і, здається, живе він наче у сні.

Спускаючись прямо на Тера, дикобраз весело щось белькотів. Його дитячий сміх розлягався навколо. Звір був дуже товстий. Таких частенько називають «Поркі»¹. Поволі, перевальцем посувався він, а його хвіст деренчав по камінню. Певно, дикобраз щось глибоко обмірковував, бо помітив Тера лише тоді, коли до нього залишилося п'ять футів. Вмить він скрутився бубликом і почав лаятися на різні способи. Потім завмер, пильно стежачи за грізлі.

Тер не збирався його вбивати, та стежка була вузька, а Тера треба було йти далі. Він ступнув два кроки вперед. Поркі наставив свого колючого хвоста і почав бити ним по землі. Тер добре знав силу його голок і тому нерішуче зупинився. Мусква з цікавістю втупився в дикобраза. Йому ще тільки судилося взнати, що то за звір, бо голку, на яку він раніш наскочив, дикобраз просто загубив.

Тер знову ступнув. Тоді з несамовитим «чак-чак-чак» дикобраз почав наступати на грізлі, вимахуючи хвостом з такою силою, що, якби на шляху трапилося дерево, голки вп'ялися б на добру чверть дюйма.

Промазавши, він знову згорнувся клубком, а Тер звернув убік, щоб обминути його і почекати Мускву.

Поркі святкував перемогу. Він розплатався, і голки втратили свій войовничий вигляд. Хихикаючи, як і

¹ Поркі (англ.) — жирний.

раніш, він спокійнісінько почав лізти до Мускви. Малий посковзнувся з переляку і впав із схилу. Коли ж видряпався знову на стежку, Поркі вже був далеко. Він мирно продовжував свій шлях, знову байдужий до всього на світі.

Але пригоди на цьому не скінчилися. Не встиг ще Поркі сховатися за поворотом, як з-за великої брили вискочив барсук. Він наздоганяв дикобраза, зарані смакуючи гарний обід.

Цей негідник, якого зневажають усі звірі, мабуть, утричі більший за Мускву, а мускули, кігті та гострі ікла чудово пристосовані для нападу. На носі та на лобі у нього білі латочки. Ноги короткі і товсті, хвіст — пишний та пухнастий, а кігті на передніх лапах — такі ж довгі, як у ведмедя. Тер привітав його лютим гарчанням, і той, перелякавшись, пустився на втіки.

А Поркі тим часом дріботів униз, шукаючи їжі. Він щось наспівував собі під ніс, забувши про те, що сталося недавно. Йому і в гадці не було, що Тер врятував його од смерті, такої ж неминучої, як коли б йому довелося впасти у глибоке провалля.

Тер і Мусква пройшли ще добру милю звивистою стежкою. Нарешті вона вивела їх на самий вершечок гірського пасма. Звідси до заплави струмка було принаймні три чверті милі. Хребет, вздовж якого бігла стежка, іноді так звучувався, що можна було побачити обидві долини, які розкинулися по його різних сторонах. Мусква бачив під собою лише попелясту імлу безодні. Ліс по обидва боки струмка здавався звідси маленькою чорною латкою, а високі смерекові хащі на схилах гір скидалися на зарості шипшини та верболозу. Тут гуляв різкий вітер. Ось він накинувся на Мускву, який вперше відчув під лапками неприємний холод снігу. Якийсь велетенський птах уже двічі пронісся над ним, розплативши могутні крила. То був жорстокий володар цих гір — орел. Він мало не зачепив малюка своїм крилом, і Мусква побачив над собою хижі очі та розчепірені кігті.

Тер обернувся до птаха і заричав. Якби малий опинився тут сам, довелося б йому й політати. А орел зробив третє коло і кинувся вниз. Хижак побачив іншу здобич, Мусква і Тер також почули її.

Ярдів за сто від них був пологий і гладенький схил. На ньому грілося проти сонця стадо гірських баранів. Їх було штук дванадцять-тринадцять, здебільшого матки та ягнята. Трохи далі на снігу відпочивало трое баранів.

Орел безшумно линув у вишині. Матки і навіть старі барани не підозрювали, що хижак близько. Більшість ягнят лежали під боком у матерів. Лише двоє чи трое пустунів сновигали по схилу. Хижі орлині очі були прикуті до них. Та птах почав віддалятися, змагаючись із вітром, потім розвернувся й понісся вперед, не рухаючи крилами. Він летів дедалі швидше і раптом блискавкою впав на землю. Здавалося, чорна тінь майнула над стадом. Почулося божевільне мекання, й на тому місці, де гралося трое ягнят, лишилося тільки двоє.

Неспокій охопив овець. Матки замакали, збираючи своїх дітей. Барани посхоплювалися на ноги і застигли, чекаючи нового нападу. Вони уважно стежили за небом. Один з них несподівано помітив Тера й пронизливо закричав. Мисливець почув би цей звук за цілу милю. Подавши сигнал тривоги, баран стрімголов полетів по схилу. За ним зацокали численні ратиці, збиваючи на шляху каміння, що з гуркотом котилося вниз. Все це страшенно зацікавило Мускву, і він, мабуть, стояв би отак цілий день, якби Тер не повів далі.

Незабаром стежка побігла в долину, з якої вигнали Тера підступні постріли Ленгдона. Тепер ведмеді були на відстані шести-восьми миль на північ від табору мисливців. Тер трохи повагався і рушив у пониззя річки Скїни. Ось і зелені схили! Після холодного вітру та сірих скель, після орлиних очей, що страшенно налякали Мускву, тепла й привітна долина здавалася раєм.

Наміри Тера були зрозумілі: він обминав відкриті місця та гострі виступи на схилах. Низько опустивши голову, Тер простував на північ, і навіть компас, мабуть, не зміг би точніше визначити напрям. Грізлі був дуже стомлений і заклопотаний. І Мусква щоразу питав себе: невже він ітиме вічно? Хіба йому мало оцих чудових, осяяних сонцем схилів? Куди його тягне?

МИСЛИВЦІ НА МІСЦІ ПОБОЇЦА

Якби не Ленгдон, то день герцю став би бурхливішим та небезпечнішим для Тера і Мускви. Одразу після того, як мисливці дісталися місця сутички, Брюс почав рватися далі. Він знав, що грізлі далеко не втече, і був переконаний, що той попрямував у гори. В ту мить, коли Тер ступнув на гірську стежинку, Брюс побачив на піску ведмежачі сліди.

Та всі намагання горянина були марні. Глибоко вражений кривавим видовищем, Ленгдон рішуче відмовився покинути арену, де тільки-но билися грізлі й чорний ведмідь.

— Щоб побачити таке,— заявив він,— я проїхав би п'ять тисяч миль, навіть знаючи заздалегідь, що не вдасться ні разу вистрілити. Тут є над чим поміркувати, є на що глянути. Грізлі живий, а цей незабаром почне розкладатися. Бач, як його обсіли мухи. І якщо за цим криється якась таємниця, то я неодмінно хотів би взнати її.

Ленгдон задумливо ходив довкола. Він пильно обстежив землю й глибокі рани ведмедя. А Брюс, здавалося, не звертав ні на що уваги. Та приблизно за півгодини він погукав Ленгдона на узлісся смерекової хащі.

— Ти хочеш знати, що сталося? — промовив він.— Я тобі допоможу...

І він повів Ленгдона в хащу. За кілька кроків Брюс зупинився і показав місце, де Тер ховав м'ясо карібу. Яма була залита кров'ю.

— Ти мав рацію, Джіммі,— пояснив Брюс.— Наш грізлі справді м'ясоїд. Учора ввечері він убив карібу, он там на лузі. Я певен, що це зробив він, а не чорний, бо вся галявина порита його слідами. Ходімо! Я покажу тобі, де він звалив нещасну тварину.

Він повів Ленгдона на луг і показав те місце. Друзі побачили безліч кісток та кривавих плям.

— Наївшись досхочу, він заховав тушу,— вів далі Брюс,— а чорний сьогодні вранці викопав її. І коли грізлі прийшов поспідати, між ними почалася бійка!

— А він... не може повернутися? — спитав Ленгдон.

— Ні за що в світі! — вигукнув Брюс.— Тепер він не підійде до цього м'яса, навіть якщо помиратиме з голуду. Його виверне від самої згадки про це місце.

Брюс залишив Ленгдона поміркувати наодинці, а сам попростував слідом за Тером. З годину Ленгдон щось записував, сидячи в тіні смерек, частенько схоплювався, щоб звірити факти. А Брюс усе піднімався ущелиною. Хоча Тер і не лишав за собою кривавого сліду, досвідчений мисливець бачив те, чого ніхто більше не міг помітити. Повернувшись до Ленгдона, який саме кінчав свої нотатки, Брюс впевнено констатував:

— Звір помандрував через гори!

Лише опівдні мисливці досягли того місця, звідки ведмеді стежили за хижим орлом та гірськими баранами. Перекусивши, вони почали оглядати долини в бінокль та підзорну трубу. Брюс довго мовчав. Нарешті він опустив свою трубу і сказав:

— Тепер, здається, я уявляю собі його володіння. Вони охоплюють обидві долини, і ми з тобою зупинилися не там, де треба. Бачиш отой ліс унизу? Там мусить бути наш табір. Може, мені привести коней і перевезти сюди все?

— А грізлі облишити до завтра?

Брюс кивнув:

— Не можна ж іти за ним, покинувши коней.

Нараз Ленгдон підвівся й зазмер.

— Що це?

— Я нічого не чув.

Кілька хвилин вони уважно прислухались. Але вітер дмухнув і знову вщух.

— Слухай! — схвильовано прошепотів Ленгдон.

— Собаки! — вигукнув Брюс.

— Авжеж собаки!

Обидва обернулися на південь, — до них долинув гавкіт ерделів.

Метусін прибув і шукав їх у долині!

Розділ XII

У НЕЗНАНУ КРАЇНУ

Тер був у тому стані, який індієць називають пі м у т е о. Грізлі чудово розумів, що треба рухатися тільки на північ. Тоді, коли Ленгдон та Брюс спинилися, почувши гавкіт собак, маленький Мусква остаточно знесилився. Ця подорож скидалася на безконечну дитячу гру в квача.

За годину після того, як ведмеді полишили гірську стежку, вони підійшли до місця, де починався вододіл. Один струмок звідси біг на південь, до озера Текли, другий зливався з річкою Бебін, притокою Скіни.

Тер і Мусква швиденько спустилися в низину, і ведмежа вперше потрапило на мочар. Трава була така густа й висока, що Мусква навіть не бачив Тера; він тільки чув, як той просувається десь попереду. Ручай ставав дедалі ширший та глибший. Іноді доводилося йти над самим краєчком глибоких затонів, які здавалися бездонними. Нарешті, Мускві вдалося трохи перепочити.

Тер щохвилини затримувався поблизу того чи іншого водоймища, пильно принохуючись. Він чогось шукав і ніяк не міг знайти. А коли грізлі рушав знову, Мускві здавалося, що він не витримає.

Миль за сім од того місця, де Ленгдон і Брюс роздивлялися долину, ведмеді підійшли до озера. Мускві, який досі бачив лише осяяні сонцем гори, воно здалося темним і непривітним. Ліс підступав до самого берега, і вода в озері від цього була майже чорна. В очереті кричали незнайомі птахи. Від озера линув гострий приємний запах, що викликав у Мускви нестерпний голод. Тер також наставив носа. Пахло рибою.

Неквапно посунув грізлі уздовж низького берега. Ось він добрів до гирла невеличкого струмка. І хоч гирло було футів двадцять шириною, вода в ньому була така ж чорна та непорушна, як і в озері. Тер піднявся ярдів на сто вгору і розшукав місце, де повалені буряк дерева утворили природну загату. Вода біля неї вкрилася зеленою ряскою. Тер знав, що тут є чим поживитися, і почав поволі посуватися по завалу.

Ставши десь посередині, ведмідь розігнав правою лапою ряску. Вода в прогалині одразу стала чистою й прозорою. Блискучі оченята Мускви уважно стежили за Тером. Малий знав, що Тер добуває їжу, але що саме — не міг зрозуміти. Цікавість узяла верх над смертельною втомою. А Тер ліг на деревину, звівив у воду лапу і завмер. Він бачив усе аж до самого дна.

Кілька хвилин грізлі вдивлявся у воду. Раптом під ним майнула вузенька тінь. То була форель. Але вона пройшла глибоко, і Тер не ворухнувся. Він ждав. Та ось інша красуня форель виплила з-під ряски. Гігант-

ська лапа Тера — це сталося так раптово, що Мусква аж зойкнув з переляку — плеснула величезний фонтан води, і риба впала під самим носом у ведмежати.

Мусква негайно кинувся до неї. Його дрібні гострі зубки вп'ялися в тріпотливу рибу. Тер було підвівся, але, побачивши, що Мусква вже термосить форель, знову ліг.

Не встиг малий розправитися з першою, як знову піднявся фонтан води, і друга риба полетіла на берег. На цей раз Тер метнувся за нею, бо теж був голодний.

Отак, сидячи біля струмка, бенкетували ведмеді. Разів п'ять Тер викидав з-під ряски рибини, але Мусква вже не міг більше з'їсти і шматочка.

Кілька годин після цього провалялися вони у затінку, поблизу загати. Мусква спав чутливо. Він розумів, що відтепер його буття залежить тільки од нього самого, і вушка малого завжди сторожко піднімались, завжди дослухалися до найменшого шурхоту. Він чув у сні, як Тер важко і глибоко зітхав. Після вчорашнього переходу ведмежа боялося лишитись без свого друга й годувальника і тому вирішило бути весь час насторожі, щоб Тер часом не втік од нього. Але його сумніви були марні. Грізлі зовсім не збирався втікати. Він і сам прив'язався до Мускви.

Не лише страх перед ворогом та жадання свіжої риби привели Тера в цю долину. Ще тиждень тому ведмідь відчув млість, яка щоденно зростала. І, поки Мусква мирно посапував у нього під боком, Тер напружено й чутливо прислухався, чи не долинуть до нього знайомі звуки. Тер ждав свою подругу.

Настав п а с к у в е п е с і м — місяць линяння. Саме тепер, а може, трохи раніше, наприкінці червня, або «місяця запилення», Тер мандрував на пошуки ведмедиці, яка приходила до нього з заходу. Грізлі був страшенний педант: він щороку подорожував у долину річки Бебін, ніколи не втрачаючи нагоди поласувати рибою. І чим більше він її їв, тим дужче тхнуло од нього рибою. Навряд, щоб він робив це навмисне, аби здаватися принаднішим для подруги. Але як би там не було, од нього йшов густий, паморочливий дух.

Грізлі підвівся і, почвалавши до загати, пролежав там до самої ночі. Він піймав ще три рибини. Мусква одгриз голову одної, а решту з'їв Тер.

І от вони знову пустилися в мандри. Це був зовсім незнайомий світ. Жодного звуку, який нагадував би Мускві рідну долину. Не чути було й журливої пісні струмків. Ні бабаки, ні куріпки, ні навіть гофери не порушували величного спокою цього краю. Вода тут чорна та глибока. Вона підбиралась аж під сплутане коріння дерев — так близько ліс підступав до озера. Тут не було схилів та скель, які важко долати, зате шлях перетинали ковзькі стовбури повалених дерев, часті завали та колючі хащі. Навіть повітря було інше. Жодного подиху вітру. Мертва тиша. Ведмеді брели по чудовому килиму з пухкого моху, в якому Тер угрузав по самі плечі. Їх поглинав загадковий похмурий ліс, сповнений таємничих тіней та ядучого смороду гниючих рослин.

Тер ішов повільно. Тиша, гнітючий морок та задушливий запах, здавалося, насторожували грізлі. Він часто зупинявся, найменший звук кидав його в дрож. Голова низько опускалась, вуха сторожко нашорошувалися. Кілька разів Мусква помічав якісь тіні, що пропливали в повітрі. То пролітали великі сірі сови, які зимою стають білосніжними. А коли вже почало сутеніти, вони набрели на істоту, котра, вгледівши Тера, кинулася геть. То була рись.

Ще до настання темряви ведмеді залишили нетрі й опинилися спочатку поблизу струмка, а потім на березі великого ставка. Повіяло теплом і зовсім незнайомим запахом. Той дух виходив із ставка, посеред якого бовваніли невеличкі круглі хижки, обмазані бурою глиною.

Там жили бобри. Щоразу, навідуючись у цю частину долини, Тер обов'язково зазірав туди. Іноді йому щастило поспідати або повечеряти товстим бобреням. Але сьогодні йому не хотілося їсти, до того ж він поспішав. Та на хвилюк ведмідь все-таки причаївся в очереті.

Бобри саме розпочали нічну роботу. Лискучі чудовиська, звиваючись, ковзали по воді, і Мусква довго не міг збагнути, що воно таке, аж поки не побачив темні пласкі голови і не второпав, що всі вони рухалися до величезної загати, яка перепиняла воду ярдів на триста.

Тер ще не бачив цієї греблі і, добре знаючи своїх друзів, — він тільки випадково ласував кимось із них, — одразу зрозумів, що ті розширюють свої володіння.

Тер і Мусква спостерігали, як два трудівники май-

стерно зштовхнули в ставок велику колоду. Один потягнув її на будівництво, а другий повернувся в ліс. За кілька хвилин у воду з гуркотом упало дерево — ще один майстер скінчив свою працю.

Грізлі рушив до греблі. В тут ж мить щось оглушливо тріснуло і шубовснуло у воду. То старий досвідчений бобер з усієї сили вдарив по воді хвостом, попереджаючи інших про небезпеку. В мить ставок заплюскотів; вода закипіла й завирувала: усі робітники лишили свої справи і в паніці кинулися до фортець. Мусква до того захопився, що мало не відстав од Тера.

Малий наздогнав його біля греблі. Тер довго обдивлявся нову споруду, потім попробував, чи витримає вона його. Гребля була міцною, і обидва ведмеді перейшли по ній на другий берег. За кілька сот ярдів Тер звернув на стежку карібу і, обігнувши озеро, опинився біля річки, яка текла на північ.

Мусква втомився і думав про відпочинок. Під час короткого денного сну його лапки не встигли одійти, ніжні подушечки до того обдерлися та порозпухали, що навіть боязко було на них ступити. А Тер вперто йшов уперед. Якби це воля Мускви, то він, мабуть, з місяць відлежувався б де-небудь у затінку. Йти, звичайно, було не так важко, як у горах, але малому весь час доводилося бігти підтюпцем, щоб наздогнати Тера. Так біжить дитинча, вчепившись за палець дорослого, а Мускві і вчепитися було ні за що.

Підошви пекло вогнем. Рожевий носик був геть посічений колючками та осокою, спину ломило. І все-таки ведмежа вперто тупало за Тером.

Та ось вони знову вийшли на пісок. Іти стало легше. Зірки світили їм угорі, а тіло заспокоювала нічна прохолода...

Видно, Тер і не збирався спочивати. Хтозна, що трапилося б з Мусквою, якби небесні сили не змилювалися над ним.

З годину небо було чисте, і Тер уперто простував далі. У бідного Мускви вже й лапки запліталися одна за одну, а той усе йшов. Та раптом на заході сердито заgrimіло. Гуркіт дедалі дужчав, наростав, несамовито несучись прямо на них.

Тер занепокоївся. Сині вогняні зигзаги розсікали чорну ніч. Зірки погасли. Завив вітер, і линув дощ.

Грізлі одшукав велику скелю з дашком, і вони з Мусковою залізли туди. Злива була страшенна. Здавалося, сюди вихлюпувались усі води Тихого океану. За півгодини струмок здувся і став повноводою річкою.

Грім та гігантські блискавки лякали Мускву. Блисне, усе засяє навкруги — і знову кромішня тьма. Здавалося, що валяться гори і здригається земля... Мусква все ближче горнувся до Тера і заспокоївся лише тоді, коли вмовстився між його лапами.

А Тера не хвилювала розбурхана природа. Йому тільки не хотілося намокнути. Адже він купався лише тоді, коли світило сонце і поруч була добре нагріта скеля.

Дощ вшухав. І це навіть подобалося Мускві. Під затишним дашком у теплих обіймах Тера він почував чудово і швидко заснув.

Довго пильнував Тер. Він час од часу трохи куняв, та збудження не давало йому заснути. Десь, мабуть, за північ дощ перестав, але довкола було темно й сиро, і Тер лишився під скелею...

Мусква добре відпочив. Коли зайнявся день і Тер розбудив його, малий охоче потюпав за ним. Він почував себе міцним і здоровим, хоча лапки ще й досі щеміли.

Тер знову пішов за течією. Обабіч траплялися мілини і численні болітця, порослі густою травою та їстівним корінням. Росли й солодкі лілеї, до яких Тер був охочий.

Вегетаріанська дієта, звичайно, не задовольняла звіра. Але Тер поспішав. Любовний спалах тривав лише кілька днів, і в ці дні сам грізлі і спосіб його життя мінялися до невпізнання. Турботи про їжу відступали на другий план під час щасливого подружнього раювання. Він не думав про їжу і їв тільки для того, щоб не вмерти. Тому, коли настав обід, маленький Мусква аж скавучав од голоду.

Та ось нарешті — день ще не згас — Тер попрямував до невеликого затону, який, здавалося, кликав до себе. Хоч був він всього-на-всього футів дванадцять завширшки, риба аж кишіла. Вона потрапила сюди під час зливи, а вернутися в озеро вже не змогла: вода спала. З одного краю тут було досить глибоко, з другого — зовсім мілко.

Грізлі поліз у глибочінь, і Мусква бачив, як од нього шугнули форелі. Тер, не поспішаючи, сунув за ними. Коли ж він дійшов середини, риби повернули, щоб проскочити назад у глибочінь, але тут запрацювали могутні лапи грізлі. Гігантський стовп води збив Мускву з ніг, зате разом з водою на берег гепнулася двофунтова форель. Малий схопив її й поволік.

Вода аж кипіла від ударів Тера. Риби несамовито кидалися сюди й туди. А грізлі шпурляв і шпурляв їх на берег.

Мусква так захопився їжею, а Тер — рибальством, що вони й не помітили гостя. А коли побачили — завмерли від здивування. Гість теж був грізлі. Він спокійнісінько взявся їсти рибу, наче її сам наловив. Такого нахабства ніхто ще не пам'ятав у цьому краї. Навіть малюк, і той обурився й питально глянув на Тера. Назривав бій, і Мусква з нетерпінням чекав на нього.

Тер рішуче посунув до берега. Обидва грізлі не зводили один з одного очей. Нахаба, дивлячись на Тера, не переставав їсти. Та Мусква не помічав виявів ворожнечі. На превеликий його подив, Тер почав мирно їсти поруч з гостем!

Можливо, люди й найкращі створіння на землі, але в повазі до старості вони поступаються грізлі. Теру навіть і не спало на думку пограбувати старого ведмедя, боротися з ним або прогнати від м'яса. Люди, на жаль, не всі такі!

Гість був старий та ще й дуже хворий. Зростом він не поступався Теру, але так підупав, що груди стали вдвоє вужчі, а шия та голова зовсім висохли. Індієць племені крі звать такого ведмедя К'юїєс Во-п-а-с-к — ведмідь, який от-от помре. Вони ніколи не чіпають нещасних, хоча білі вбивають їх. Інші ведмеді ставляться до них поблажливо і завжди діляться своєю здобиччю.

Ведмідь, що стояв перед Тером і Мусквою, був змучений голодом. Кігті його повипадали, шерсть пооблазила, беззубі ясна ледве жували. Якщо він дотягне до осені, то вже востаннє ляже в барліг. А може, смерть прийде раніше. Тоді бідолаха залізе в якусь печеру або розколину і там віддасть богові душу.

Ось чому Тер, якого мучили рани, здавалося, розумів, що це останній бенкет К'юїєс Во-п-ас-ка, надто ста-

рого, щоб ловити рибу, надто старого, щоб полювати, і навіть надто старого, щоб добувати собі коріння. Тер не заважав йому. Вони обидва мирно попоїли, і потім Тер та маленький Мусква пішли собі далі.

Р о з д і л XIII

ПІПУНЕСКУС

Ось уже дві години Тер вів за собою Мускву на північ. Вони подолали добрих двадцять миль, звернувши з гірської стежини. Для маленького Мускви це була справжня кругосвітня подорож. У звичайних умовах він не забрів би так далеко років до двох, а то й до трьох.

Багато часу доводилося витрачати на крутих схилах. Але Тер надолужував згаяне, обираючи зручні стежки вздовж струмка. Милі за три від того місця, де вони покинули старого ведмедя, Тер несподівано звернув на захід. І вони знову полізли вгору.

Піднявшись по довжелезному зсуву, порослому густою травою, ведмеді — на щастя Мускви з його хворими лапками — опинилися на гладенькому уступі, який привів їх до схилів іншої долини. То була та сама долина, де миль за двадцять на південь Тер убив чорного ведмедя.

Після того, як грізлі оглянув свої володіння, в ньому сталася зміна, за яку б Мусква неодмінно подякував богам, якби міг говорити. Нетерплячка Тера раптом кудись поділася, і він хвилин двадцять відпочивав, дивлячись униз та уважно прирюхуючись. Потім спокійно спустився в долину і тихо рушив назустріч вітру.

Вітер не приносив жаданого запаху, але інстинкт підказував грізлі, що подруга десь близько. Він і не думав про такі речі, як, приміром, нещасливий випадок, — адже ведмедиця могла захворіти чи стати здобиччю мисливців. Тер завжди знаходив її. Звір знав її запах і вперто шукав його.

Цілком природно, що грізлі майже забув про Мускву. Разів десять переходив він струмок, а бідний Мусква покійно брів за ним, безсило борсався у воді чи повз по дну.

Дальші події розгорнулися зовсім несподівано. Сонце сідало, легенький вітерець раптом змінив напрямок і приніс з далеких західних схилів той дух, що його настійливо шукав Тер. Грізлі спочатку закам'янів, а потім кинувся бігти. Мусква котився за ним, та ніяк не міг наздогнати. Ведмежа, мабуть, назавжди загубило б Тера, якби той враз не зупинився. Тер ще раз прийнявсь і знову побіг угору. Мусква подерся за ним.

На висоті трьохсот ярдів, там, де схил спускався у вираок, стояла красуня ведмедиця з чужого краю, а поряд з нею — ведмежа. Тер зупинився ярдів за п'ятдесят і пильно глянув на свою Ісквау. Та подивилася на нього, але враз удала, що більше не цікавиться ним, і почала спокійно шукати поміж камінням гусінь та мурашок. Тер також почав байдуже рвати і їсти траву. Ісквау ступнула два-три кроки, і він ступив два-три кроки. Наче зовсім випадково, вони посувались одне одному назустріч...

Мусква і син ведмедиці були ошелешені. Вони сиділи поряд, як цуценята, й здивовано дивилися на цю кумедну гру.

За п'ять хвилин ведмеді підійшли одне до одного на п'ять футів і почали церемонно обнюхуватись. Тоді старше ведмежа підійшло до мами.

Воно досягло того віку, що у індіців зветься піпунескус, тобто одноліток.

Тер спершу не бачив його. Та раптом могутня лапа грізлі майнула в повітрі, і малий гепнувся поблизу Мускви.

Мати не звернула на це ніякісінької уваги, а Мусква вирішив, що почався новий герць. Завзято виснувши, він кинувся на Піпунескуса.

Піпунескус був мазунчиком. Він належав до тих ведмежат, які й на другому році життя плентаються за ведмедицею. Його няньчили до п'яти місяців, та й після цього мати постійно піклувалася про нього. Тому він був гладкий та розпещений...

Мусква, навпаки, за ці дні набрався достатньо сил та мужності. І хоча він був утроє менший за Піпунескуса і в нього боліли лапки, Мусква кулею налетів на супротивника.

Той несамовито заверещав, благаючи в матері прятунку. Йому ще не доводилося з ким-небудь битися.

Товстун качався по землі, несамовито дряпався та волав, а Мусква все дужче встромлював свої гострі зубки в його випещене тіло. Йому пощастило вхопити товстуна за носа. Мазунчик несамовито зарепетував, наче його вбивали, але мати милувалася з Тером і не звертала на крики уваги.

Визволивши, нарешті, свого закривавленого носа, ведмежа кинулося навітки. Та Мусква не відставав. Двічі оббігли вони водоймище, аж поки зляканий Піпунескус не врізався зопалу у скелю. Мусква знов осідлав його, і тут був би йому каюк, якби Мусква раптом не помітив, що Тер та Ісквау спускаються в долину.

Мусква розгубився. Замість того, щоб розірвати ведмедицю, Тер спокійно розгулює з нею! Товстун теж втупився в них. Потім малята здивовано глянули одне на одного. Мусква нетерпеливо облизнувся, немов роздумуючи, чи рвати йому далі Піпунескуса, чи йти за Тером. Та Піпунескус сам поклав край його сумнівам. Він запищав і кинувся наздоганяти матір.

Неспокійний час настав для ведмежат. Тер та Ісквау провели ніч у верболозі. Звечора Піпунескус спробував, було, підійти до матері, але знову одлетів аж на середину струмка від дужого штурхана Тера. Це пересвідчило Мускву, що дорослим тепер не до них, і він вирішив помиритися з товстуном.

Тер та Ісквау зайшли недалеко. Тому і Мусква вирішив трохи поспати. Але всю ніч він прокидався, боячись, щоб Тер не покинув його. Вдень ведмеді теж не виходили з верболозу, і Мусква взявся сам шукати собі їжу. Солодка трава була до смаку, але наїстися нею ніяк не можна. Тому, побачивши, що Піпунескус рветься в землі, Мусква прогнав його й видобув з ямки білу цибулину.

Таких ласощів йому ще не доводилося куштувати. Куди там форель! Та цибулина була корінцем клейтонії¹, якої тут була сила, і Мусква копався в землі, аж доки не розболілися лапки. Зате й наївся він досхочу.

Тер мимоволі ще раз став винуватцем нової бійки між малюками. Надвечір, коли дорослі ведмеді лежали обіч у заростях, Тер раптом підвів кудлату голову і

¹ Клейтонія, кандик (бот.) — квітучі рослини сімейства лілій, солодкі цибулини яких вживають в їжу.

заричав майже так само, як і тоді, коли перемиг чорного напасника. Ісквау голосно вторила йому. Обое були надзвичайно задоволені. Ведмеді чомусь завжди закінчують своє весілля злагодженим дуєтом, від якого в жилах холоне кров, і пояснити це, очевидно, змогли б тільки вони самі.

Той грізний рик з хвилину лунав у повітрі, і Мусква, який лежав у цей час під кушем, подумав, що настав час розплати, що Тер, нарешті, взявся за Ісквау. Він негайно розшукав мазунчика. Піпунескус, як на лихо, саме до чогось підкрадався, і Мусква стрімголов кинувся до нього.

Кілька хвилин ведмежата кусалися й дряпались. Вірніше, усе це робив переважно Мусква, бо бідний Піпунескус витрачав свою силу на вищання. Нарешті він вирвався і кинувся навітікача. Мусква погнався за ним у куці, до річки й назад, примусив його мчати угору схилом і вниз і переслідував, аж поки сам не вибився з сил.

У цей час Тер вийшов із хащі. Він був сам.

Здавалося, вперше після двох довгих ночей грізлі знову помітив Мускву. Тер повів носом навкруги і впевнено рушив до схилу, яким вони спустилися сюди.

Мусква зрадів, але був і трохи здивований. Йому дуже хотілося залізти в чагарник та вволю посмикати шкуру вбитої ведмедиці, а потім покінчити й з Піпунескусом. Та, повагавшись, малий побіг за ведмедем.

І ось вони знову простують удвох.

Так закінчилося весілля Тера і перший бій Мускви. І йдуть вони тепер на схід, назустріч страшенній небезпеці, а може й самій смерті.

Трохи згодом Ісквау теж вийшла з верболозу. Вона приюхалась і рушила у протилежний бік — на захід. За неї одразу вчепився Піпунескус.

Р о з д і л XIV

СОБАКИ

Дійшовши до схилу, який розмежовував дві долини, Тер круто звернув на південь. Миль вісімнадцять або й двадцять одділяли його від місця герцю з чорним ведмедем.

Мусква вважав, що вони зовсім розпрощалися з Ісквау та її сином. Насправді ж Тер лише почав ведмежий медовий місяць. Тепер йому хотілося трохи побути на самоті, поміркувати та попоїсти. Ісквау теж, хоч і рухалася прямо на захід, ще не збиралася йти додому. Цілком імовірно, що десь позавтра, якщо тільки доля буде ласкавою до них, ведмеді зустрінуться знову і знову розійдуться. Так повторюватиметься тижнів два, а то й місяць, аж поки Ісквау не стане злою. Тоді вона піде у свій барліг на цілий рік і може трапитися, що на прощання дасть Теру добрячого ляпаса. Але на світі все залежить од примх долі. А доля ведмедів неслася вже по долині на конях.

Після розлуки з Ісквау та Піпунескусом ведмеді всю ніч мандрували. Тер не збирався полювати. Він здерся крутим схилом, потім спустився розколиною вниз і вивів Мускву на галявину, геть порослу кандиком. Це чотирипелюсткова квітка на тонкому високому стеблі, з двома листками, як у лілії, і цибулиноподібним коренем. Усю ніч Тер викопував та їв його коріння.

Мускві, який напхався клейтонії донесхочу, це було байдуже. А тому що вдень він добре відпочив, то й почав милуватися зірками та місяцем.

Місяць зійшов десь о десятій такий яскравий та великий, що Мусква аж заверещав од здивування. Йому ще не доводилося бачити таке. Сріблясте світло місяця залляло гори таємничим червоним полум'ям. Усю долину видно було, як удень. Під горою спокійно мерехтіло озерце, а гірські струмки, що наповнювали його, збігаючи з стрімкої височини, здавалися проти місяця казковими алмазними стрічками.

Скрізь виднілися високі кущі, смереки та ялини, немовби спеціально висаджені. На самому вершечку крутого зеленого схилу, невидимі для Тера і Мускви, спокійно спали гірські барани.

Мусква ще довго бродив за Тером, з цікавістю вивчаючи усе довкола. Та от він набрів на невеличку ковбаньку. Протягом ночі ведмежа разів двадцять залазило в грязь і лікувало свої поранені лапки.

Навіть уранці Тер нікуди не поспішав. Сонце підбилося вже височенько, а він усе їв та їв. Мускві, який добре поснідав кандиком, це було по нутру. Його тільки дивувало те, чому Тер не лізе у воду та не накя-

дає звідти форелі. Малюк не знав, що риба водиться не у всякій воді.

Отож він вирішив сам трохи порибалити й одразу наскочив на велетенського водяного жука, який вчепився йому в ніс своїми гострими, наче голки, клешнями. Мусква несамовито заверещав.

Сонце почало припікати, і Теру стало жарко в товстій шубі. Він довго блукав поміж скель, аж доки не натрапив на прохолодну печеру, де було темно й сиро, наче в погребі. Усе навколо печери було холодним і слизьким од безлічі струмочків, які стікали сюди з гірських вершин. Саме такі прохолодні закутки вибирав Тер у задушливі липневі дні. А от Мускві тут було темно і тоскно — він любив сонечко. Тому ведмежа вибралось з цього холодильника і вирішило трохи прогулятися, не підозрюючи, як це небезпечно.

Кілька хвилин усе було гаразд. Потім малий ступнув на вкриту мохом кам'яну брилу, по якій стікала вода. Багато років шліфувала вона ту брилу і відполірувала її, наче перлину. Мусква навіть не опам'ятався, як ноги його роз'їхались, і він полетів униз, простісінько в озеро, до якого було футів сто.

Він цісся сторч головою через маленькі калюжі та водоспади. Бідному аж дух перехопило. Ведмежа осліпло і з переляку не могло нічого второпати. З кожним ярдом швидкість падіння зростала. Несамовитий крик збудив Тера.

Там, де потоки з гір спадали в озеро, з давніх-давен утворілася стрімка круча. Мусква перелетів через неї, й шубовснув на саму середину озера, і зник під водою.

Все глибше й глибше поринав він у холод і пітьму. Нічим було дихати. Та ось рятівний пояс, дарований йому природою — жирок — знову підняв його на поверхню, і ведмежатко заборсалось у воді, б'ючи по ній чотирма лапками. Це було його перше плавання. Розбитий та знесилений вибрався Мусква на берег і, коли Тер спустився вниз, бідненький ледве дихав.

Колись мати Мускви добре провчила його за те, що він загнав у лапку голку дикобраза. Вона за все нагороджувала Мускву штурханами, вважаючи їх найкращими ліками. Виховання ведмежат саме в цьому й полягає. І якби тепер з ним була мати, то неодмінно

провчила б так само. А Тер тільки обнюхав потерпілого, впевнився, що з ним нічого не сталося, і взявся одкопувати кандик.

Та не встиг він доїсти цибулину, як раптом завмер і уважно прислухався. Мусква підскочив і теж нашорошив вухка. Ведмеді почули щось лихе. Тер випростався й став на задні лапи. Він обернувся на північ. Вуха його настобурчилися, ніздрі напнулися. Гострий нюх нічого не підказував, зате він чув! Мовчазний край ще ніколи не бентежили такі звуки. То гавкали собаки.

Хвилини дві Тер сидів на задніх лапах. Жоден мускул його велетенського тіла не ворушився, тільки раз по раз здригалися ніздрі. Сюди, у цю глибоку долину, навіть звуки ледве доносилися, тому грізлі повільно спустився і почав дертися угору схилом, де вчора спали гірські барани. Мусква поліз за ним.

Менше як за півмилі од них навчені ерделі Ленгдона несамовито мчали по гарячому сліду. Лютий, заливистий гавкіт наповнював долину, й мисливці знали, що звір недалеко.

Собаки бентежили Тера. Інстинкт підказував йому, що то якийсь новий, небачений досі ворог. Грізлі не перелякався, але споконвічний досвід владно наказував одступити, і Тер почав здиратися вверх, аж поки не досяг того місця, яке було завалене велетенськими брилами. Тут він зупинився.

Тер ждав. Яка б там не була небезпека, але насувалася вона із швидкістю вітру. Ведмеді чули, як собаки видерлися на схил, що спускався до озера. Вершечок того схилу був саме на рівні очей Тера, і грізлі бачив, коли вожак зграї з'явився й завмер на тлі блакитного неба, бачив, як за ним повискакувала решта.

Якусь мить собаки сторожко дослухалися, нервово втягуючи терпкий дух, що йшов із западини. Тер споглядав нових ворогів нерухомо, але в грудях уже клекотів грім.

Він почав одступати лише тоді, коли вся зграя, люто гавкаючи, кинулася до нього. Але цей відхід не був втечею. Грізлі не боявся. Він відходив лише тому, що так було треба.

Тер не любив неприємностей. Та й навіщо йому було удержувати за собою цей луг і озеро, коли

довкола безліч таких же луків та озер. Грізлі ніколи не розпочинав бійки, але завжди був готовий до неї. Ведмідь сердито гарчав. У грудях наростав небезпечний гнів.

Тер продирався гострими скелями. Мусква невпинно дряпався за ним. Грізлі поліз на кручу й зап'являв поміж великими брилами. І все ж таки він обирав шлях, який був під силу Мускві. Єдиний тільки раз Тер видерся на крутий уступ, що звисав над глибоким проваллям, але озирнувшись на Мускву й побачивши його муки, повернув назад.

Гавкіт долинав знизу, потім став швидко наближатися, ніби на крилах. Тер зрозумів: зграя мчить по зеленому схилу. Він знову спинився.

Вітер доносив виразний різкий запах собак. Усе тіло грізлі нервово напружувалось, у грудях розгорявся пекучий вогонь. Собаки принесли з собою дух людини!

Тер прискорив ходу. Розкотистий лютий гавкіт ерделів лунав уже ярдів за сто, коли ведмідь досяг трикутного уступу, утвореного гігантським зсувом. З одного боку височіла кам'яна стіна, з другого — зяяло чорне провалля. Вхід до цієї природної фортеці загородила велика брила, яка упала колись згори, залишивши вузький прохід.

Грізлі пропустив уперед Мускву, а сам став на проході між ним і собаками. Мати сховала б малого в якусь найближчу печеру або розколину. Грізлі зробив інакше. Підвівшись на задні лапи, він виставив могутні груди назустріч небезпеці.

Зграя наближалася. До пастки, в якій причаївся Тер, собаки бігли пліч-о-пліч. Мить... І перший вскочив у вузький прохід...

Собаки так напірали один на одного, що коли перші наштотхнулися на Тера й спробували різко осадити, задні налетіли, шпурнули їх прямо на грізлі. Страшенно заревівши, Тер кинувся на зграю.

Його велетенська лапа майнула в повітрі, і Мускві здалося, що Тер одним махом згріб півзграї. Могутні щелепи зімкнулись і розкрояли хребет найближчого собаки. Другому Тер скрутив в'язи. Потім розлючений грізлі рвонувся вперед і, перш ніж інші собаки встигли опам'ятатись, так зацідив одному, що

він з вереском злетів у повітря і гепнувся на дно провалля. Усе це скоїлось за якихось півхвилини. Але решта дев'ять собак встигли одскочити.

Ерделі були досвідченими бійцями. Увесь їхній рід був готовий до бою, крім того, Брюс і Метусін так муштрували їх, що вони й дідька не боялися. Жахлива доля трьох собак не дуже-то й налякала решту.

Меткі, вони враз оточили грізлі, низько припавши на передні лапи, готові шохвилини відбігти або втекти од його раптових наскоків. Їхній гавкіт обернувся на пронизливе дзявкання, яке сповіщає мисливців, що жертву загнано. В цьому й полягає їх завдання — вщент вимотати звіра, притишити його ходу, примусити затриматися, поки не надійдуть мисливці. Бійка між Тером і собаками — це чесний і благородний поєдинок. А поява мисливців перетворює його на вбивство.

Собаки мали свої прийоми, але й Тер не поступався. Після трьох-чотирьох наскоків, яких ерделі спритно уникали, Тер почав посуватися назад, до скелі, де сидів Мусква. Собаки вперто наступали.

Надокучливий гавкіт і цілковита очевидність того, що Теру не вдасться доконати собак, смертельно налякали Мускву. Малий підвівся і кинувся в розколину.

А Тер усе відступав. Глипнувши вбік, грізлі пошукав очима ведмежа. Але там уже й місце охолело. Двічі озирався Тер. Упевнившись, що Мусква сховався, грізлі позадкував далі. Він одступав, аж поки не досяг бічного проходу — вузького лазу, який він беріг на крайній випадок.

Собаки злісно кидалися на нього. Вони захлинались од люті, шерсть на загривках наїжачилась, ікла оскалились по самі ясна. Все ближче й ближче насідали вони на грізлі. Здавалося, кляті, дровичили його: ану спіймай, ану вкуси, якщо ти такий спритний!!

Захоплені мисливським азартом, ерделі шугнули за Тером у вузький прохід. Той миттю прикинув відстань, як робив це у день полювання на карібу, потім без жодного звуку метнувся на своїх ворогів. Собаки в паніці розбіглися.

Тер хутко помчав за ними. Він згріб лапою останнього собаку й з усієї сили притиснув до землі. Розлігся передсмертний крик. Ленгдон і Брюс почули його й щодуху помчали по схилу.

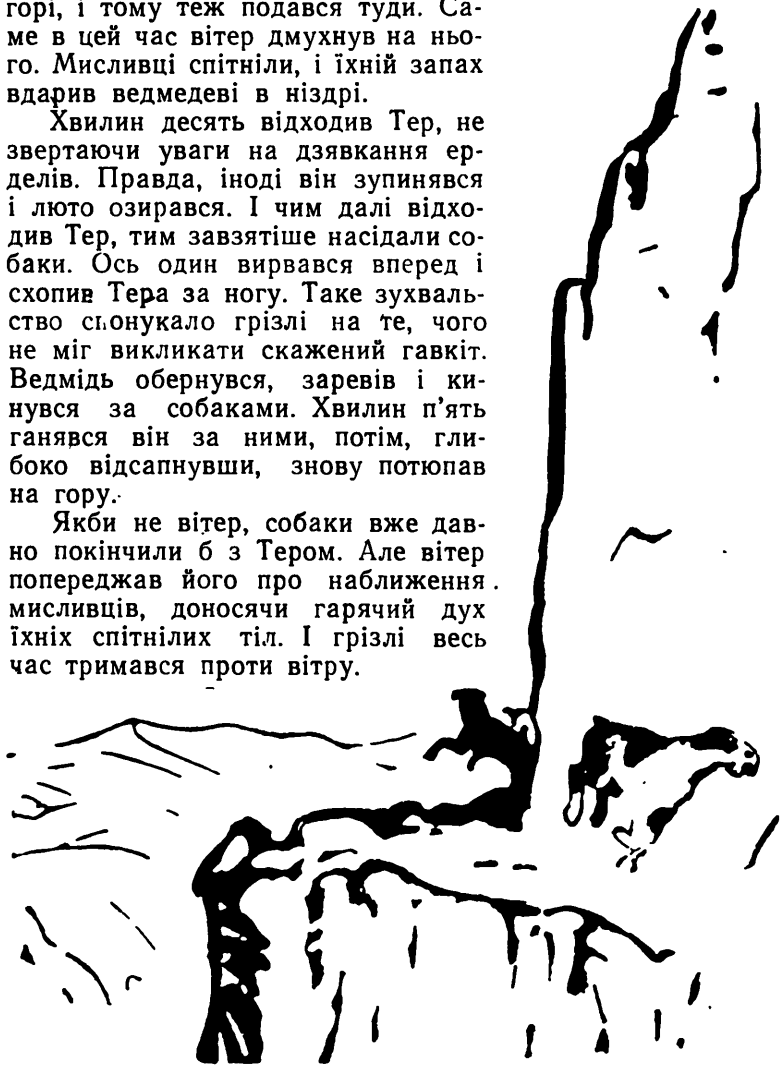
А Тер тим часом спокійно влігся над проваллям. І коли собаки знову завалували, він не ворухнувся. Та от, нарешті, грізлі підвівся і пошукав очима Мускву.

Згорнувшись калачиком, малий заліз у розколину.

А Тер, очевидно, вирішив, що Мусква сховався на горі, і тому теж подався туди. Саме в цей час вітер дмухнув на нього. Мисливці спітніли, і їхній запах вдарив ведмедеві в ніздрі.

Хвилин десять відходив Тер, не звертаючи уваги на дзвяккання ерделів. Правда, іноді він зупинявся і люто озирався. І чим далі відходив Тер, тим завзятіше насідали собаки. Ось один вирвався вперед і схопив Тера за ногу. Таке зухвальство слонукало грізлі на те, чого не міг викликати скажений гавкіт. Ведмідь обернувся, заревів і кинувся за собаками. Хвилин п'ять ганявся він за ними, потім, глибоко відсапнувши, знову потюпав на гору.

Якби не вітер, собаки вже давно покінчили б з Тером. Але вітер попереджав його про наближення мисливців, доносячи гарячий дух їхніх спітнілих тіл. І грізлі весь час тримався проти вітру.

У нього був інший шлях на вершину гори, значно легший і коротший. Але тоді пропаде вітер. Доки ж грізлі відчував його подих, він був у повній безпеці, якщо тільки переслідувачі не змінять напрямку і не кинуться йому навперейми.

За півгодини Тер досяг самісінької вершини гори. Тепер, коли він підніматиметься останні двісті ярдів по схилу до головного кряжу, йому доведеться вийти на голе місце і видати себе. Тому грізлі так припустив, що пси zostалися далеко позаду. Хвилини дві або й три його можна було бачити на горі, потім гігантська тінь відбилася на снігу, де не було ні кущів, ні каміння і не можна було сховатися од жадібних очей Ленгдона і Брюса. Мисливці одразу відкрили стрілянину.

Тер почув дзижчання кулі у себе над вухом, й одразу до нього долинув звук пострілу. Друга куля зорала сніг ярдів за п'ять попереду. Ірізлі звернув праворуч. Для вправних стрільців він був чудовою мішенню. Почувся третій постріл, і все стихло. Щось страшенно вдарило ведмедя ззаду, ніби дерево завалилося йому на голову. Бідолаха впав, як підтятий. Куля лише ковзнула по голові, але грізлі почував себе як людина, котру вдарили у підборіддя. Розлючені пси одразу насіли на нього. Вони несамовито рвали горло, шию, груди. Страшенно заревівши, грізлі скинув їх з себе.

Мисливці почули його божевільний рик і кинулися добивати звіра. Вони вичікували, коли відчепляться од нього собаки і можна буде зробити останні постріли.

А Тер тим часом уперто здирався на кручу, одганяючи ревінням собак і немовби кидаючи виклик людському духові, грому та блискавиці, що обпалила його, і навіть смерті.

Футів за п'ятсот од нього Ленгдон несамовито лаявся: собаки так обліпили Тера, що годі було й думати про стрільбу.

До самого вершечка гори захищали собаки ведмедя від пострілів. Потім, подолавши вершину, він зник з очей. За ним зникли й собаки. Гавкіт поволі завмирив. Велетень грізлі повів напасників за собою, геть од ненависного духу людини, і мало кому з них судилося повернутись.

Р о з д і л XV

МУСКВА В ПОЛОНІ

Мусква все чув із своєї схованки. Розколина мала форму латинської букви V, і ведмежа заповзло у самісіньку її глибину.

Малий бачив, як повз нього пройшов Тер, чув клацання по камінню його пазурів, але так і не наважився визирнути назовні. Оті невідомі чудовиська, які примчали сюди з долини, до смерті палякали Мускву. Піпунескуса він не побоявся, навіть великий

чорний ведмідь, якого вбив Тер, не був для нього такий страшний, як оці кляті чужинці з висолопленими червоними язиками та гострими білими іклами. І він, маленький, кудлатий клубочок, забився в глибоку і темну розколину, наче клейтух у дуло рушниці.

Не встиг затихнути пронизливий гавкіт, як бідний Мусква почув нові, ближчі звуки, від яких душа сховалася в п'яти.

Ленгдон і Брюс вискочили з-за скелі і, побачивши розірваних собак, завмерли. Ленгдон тужно зойкнув. Вони стояли футів за двадцять од Мускви.

Вперше ведмежа почуло людський голос. Вперше його чутливі ніздрі втягнули запах людського тіла, і в бідного аж перехопило дух. Потім один мисливець пройшов повз розколину, і Мусква вперше побачив людину. Та незабаром мисливці пішли.

Трохи згодом залунали постріли. Собачий гавкіт почав віддалятися, аж поки зовсім завмер. Було десь біля третьої — час післяобіднього відпочинку в горах. Ніде анічирк. Мусква ще довго лежав нерухомо. Потім прислухався. Нічого не чути. Тоді бідного охопив страх: він одбився од Тера! Але малий вірив, що грізлі повернуться, і вирішив чекати.

Та ось почулося: чап, чап! — на вузький уступ вибіг смугастий бурундучок і почав обнюхувати вбитого собаку. Побачивши звірятко, Мусква пожвавішав. Його вушка нашорошилися, і він тихенько пхикнув, немов даючи знати щому єдиному живому створінню, що йому страшно й боляче у цей важкий час. Поволі Мусква почав виповзати із своєї схованки.

Висунулася кругла кудлата голівка. Очиці сторожко глянули навкруги. Нікого не видно. Тоді малий почалапав до бурундучка. Той, помітивши його, злякано кинувся навітки, і Мусква знову залишився один. Кілька хвилин він постояв, приюхався і впевнено поліз на гору.

Він знав, що Тер пішов у цьому напрямку. Розум і серце ведмежати смутно підказували, що треба неодмінно наздогнати свого старшого друга й захисника. І навіть боязнь перед людьми та собаками була значно менша, ніж страх зостатися без Тера. По сліду грізлі він міг іти з заплющеними очима. Слід був

ще теплий, і Мусква, петляючи, здирався все вище й вище вгору.

Подекуди маленьким ноженятам доводилося важко, але, спонукуваний теплим духом Тера, він мужньо дряпався далі. Тільки за годину добрів Мусква до лінії снігів, які впиралися в самісіньке небо. Лишалось ярдів триста, і Мусква не сумнівався, що відшукає Тера. Але він страшенно боявся, й, чіпляючись кігтками за глину, ведмежа тихенько схлипувало.

Почавши це сходження, воно уже не підводило голови. Для того, щоб глянути вгору, йому довелося б зупинитись і трохи збочити, тому що підйом був дуже крутий. От чому трапилося так, що Мусква не помітив Ленгдона та Брюса, які спускалися йому назустріч. Не чув він і їхнього духу, бо вітер дув мисливцям в обличчя.

Нічого не підозрюючи, бідолаха ступив на пухкий сніг і з радістю побачив на ньому відбитки велетенських лап Тера. А трохи вище на нього чекала біда.

Ленгдон і Брюс притислися до землі. Мисливці поклали на сніг рушниці і тримали в руках фланелеві сорочки, які познімали з себе. Коли Мусква підійшов до них футів на двадцять, вони впали на нього, наче сніжна лавина.

Мусква отямився лише тоді, коли помітив Брюса прямо перед собою. Тільки-но Брюс спробував накинути на ведмежа сорочку, як Мусква кулею відскочив убік. Упавши, мисливець згріб повну сорочку снігу і міцно притиснув її до грудей, вважаючи, що то звір.

В ту ж мить у сніг пірнув і Ленгдон, але, зачепившись за ноги Брюса, стрімголов полетів униз. Мусква, скориставшись з цього, задріботів з гори з такою швидкістю, на яку тільки здатні були його коротенькі ноженята. Та Брюс уже мчав за ним. Ленгдон теж не відставав.

Раптом Мусква несподівано метнувся вбік, і Брюс по інерції пролетів повз нього ярдів на тридцять-сорок; йому пощастило загальмувати лише тоді, коли він зігнувся навпіл, як складаний ніж, та вчепився руками у грузьку глину. Ленгдон погнався далі.

Він припав до землі, розтягнувши перед собою сорочку, але Мускві й на цей раз пощастило втекти.

Коли Ленгдон підвівся, у нього було подряпане лице, а в роті повно землі.

Та ось втікач знову нащтовхнувся на Брюса. Його голова запаморочилась і, бідний, мало не задихнувся, закутаний у щось м'яке.

Над ним пролунав переможний клич.

— Ага, піймався! — волав Брюс.

Мусква несамовито дряпався й кусався. Поки підійшов Ленгдон із другою сорочкою, Брюсу вистачило роботи. Мисливці сповили ведмежа. Лапки і все тіло так міцно зв'язали, що бідному не можна було й ворухнутися. Тільки голова залишилася на волі. І нею він крутив на всі боки.

Вона була така кругла та смішна, що Брюс і Ленгдон аж качалися од сміху. Потім вони посідали біля Мускви і спокійнісінько закурили. А малий не міг навіть ворухнути лапкою на знак протесту.

— Добрі мисливці! — кинув Ленгдон. — Пішли по грізлі, а знайшли оце!

Він глянув на ведмежа. Мусква дивився на нього такими серйозними очима, що Ленгдон занімів од здивування. Потім, не поспішаючи, вийняв люльку і обережно простягнув руку.

— Гарненьке маля, гарненьке... — промовляв він до ведмежати.

Мусква прищулив вуха, а його очі зробилися нерухомими і злими. Брюс хитрувато посміхався.

— Тільки не кусатися... ні... малий хороший...

Раптом гострі зубки бранця вп'ялися Ленгдонові в палець. Той дико скрикнув од болю. А Брюс так гулко зареготав, що, мабуть, переполохав у долин! всю дичину.

— От бісеня! — тільки й міг вимовити Ленгдон.

А за хвилину він уже сміявся разом із Брюсом, смокчучи поранений палець.

— Молодець звір! — сказав він. — Давай назвемо його Лютий. Я вже давно мріяв придбати собі такого. Ач, який спритний!

Мусква повернувся і зацікавлено розглядав Брюса. Ленгдон підвівся, глянув на гору й спохмурнів.

— Чотири собаки! — сумно промовив він. — Три внизу, один — тут...

І, помовчавши троххи, додав:

— Аж не віриться, Брюс. Півсотні ведмедів затравили, а ще такого не було!

Брюс ворожив над Мусквою, перев'язуючи його пасками з оленьчої шкіри і вив'язуючи щось на зразок ручки, щоб зручно було нести. Коли він підвівся, Мусква загойдався в повітрі, наче відро або в'язанка очерету.

— Ми з тобою наскочили на грізлі вбивцю, — на решті відповів Брюс. — А коли йдеться про бійку або подювання, більш кровожерного, ніж він, не побачиш. Собаки не втримають його, Джиммі. І якщо стемніє не скоро, то жоден з них не повернеться. Лише в темряві вони відстануть... коли звичайно хоч один протягне до темряви. Старий чорт знає, хто переслідує його, і — можу битися об заклад — він добре розуміє, що збило його з ніг. Тепер тікає як навіжений! І щоб нам знову зустрітися з ним, доведеться ще попоходити.

Ленгдон пішов на гору по рушниці, і, тільки-но він повернувся, Брюс перший почав спускатися, несучи Мускву на ремені. Вони трохи затрималися поблизу того місця, де Тер учинив свою розправу. Ленгдон нахилився над собакою, якому грізлі скрутив в'язи.

— Бісквітс! — вигукнув він. — А ми вважали його боягузом. Крім нього — Джейн і Боумер. Бідний Фріц загинув там, на горі.

Брюс глянув у провалля й сумно похитав головою.

— Ще один!.. — ледве вимовив він. — Джиммі, виходить, п'ять.

Ленгдон підійшов і собі. Кулаки його стислися, з горла вихопився здавлений стогін. Брюс зрозумів, у чому справа. З відстані ста футів вони розгледіли яскраво-чорну пляму. Така була на грудях лише в одного собаки — улюбленця Ленгдона і всього табору!

— Діксі!.. — простогнав Ленгдон і вперше відчув, як його охоплює лють. Обличчя стало біліше за сніг. — Тепер я ні за що не одступлюсь од цього грізлі. Тепер мене не витягнуть звідси й кіньми, поки я з ним не порохуюсь! А коли треба буде, залишуся тут на всю зиму, та обов'язково вб'ю його... якщо... якщо він тільки не піде з цього краю.

— Не піде, — запевнив Брюс і мовчки подибав далі.

Мусква був ошелешений тим, що сталося. Він довго не міг навіть поворухнутися. Та ось, напруживши м'я-

зи, ведмежа спробувало витягти лапку. Куди там! Бідолаху так сповили, як, мабуть, не замотували єгипетську мумію. Але він несподівано відчув, що мордочкою третється об ногу мисливця. Чого ж тут зівати? Зуби ж у нього не зав'язані! І Мусква вирішив помститись.

Довго чекати не довелося. Як тільки Брюс поклав Мускву на камінь і почав злазити із скелі, той куснув мисливця. Це був чудовий, глибокий укус. І якщо крик Ленгдона розлігся на мілью, то божевільний зойк Брюса удвічі перевершив його. Такого крику малий ще ніколи не чув — навіть сердитий гавкіт собак поступався перед ним. Мусква страшенно злякався й відпустив ворога. Але те, що сталося потім, зовсім збило його з пантелику.

Ці дивні двоногі істоти навіть не думали мститись йому. Той, кого він гризнув, хвилину плигав, ніби танцюючи, а другий сів на найближчу брилу і почав корчитися, захопившись за живіт. З його рота вискакували якісь нерозбірливі звуки. Незабаром перший перестав плигати і теж загигикав, що в розумінні Мускви, нічим не скидалося на сміх.

Все це викликало дві здогадки: або ж ці істоти не сміють розправитися з ним, або ж вони зовсім мирні. Вони стали тільки обережнішими: коли прийшли в долину, то несли Мускву на рушниці, яку тримали з різних кінців.

Майже стемніло, коли мандрівники досягли смерекового гаю, який був червоним од відблисків багаття. Мусква вперше побачив вогонь. Поблизу паслися коні. Тварини були більші за Тера і здалися Мускві справжніми чудовиськами.

Назустріч вийшов третій мужчина, індієць Метусін, йому мисливці й віддали Мускву. Бранця покладали біля самісінького вогню, який боляче сліпив йому очі. Один мисливець ухопив його за вуха, а другий нап'яв на шию широкий ремінь. У кільце просмикнули товсту мотузку і прив'язали її до дерева.

Під час цієї процедури Мусква гарчав і кусався, як тільки міг. Та ось його розмотали й пустили на волю. Кумедно хитаючись на затерплих ніжках, він рушив до ворогів і грізно заричав.

Та що це? Ніхто й не думає його боятися! Всі трое,

навіть індієць, розкрили роти, і знову полинули звуки, які він чув уже там, на горі, коли вчепився високому в ногу. Малий нічого не розумів!

Р о з д і л Х V I

ПРИРУЧЕННЯ МУСКВИ

Мусква з полегкістю зітхнув, коли всі троє одвернулись від нього й почали поратися біля багаття. Він вирішив діяти... Рвонувши мотузку, ведмежа натягнуло її так сильно, що мало не задихнулося. Та зрештою примирилося із своєю долею і, лігши під смерекою, почало уважно розглядати табір.

Мусква лежав тепер футів за тридцять од багаття. Брюс мив руки у брезентовому тазуку. Ленгдон витирався рушником. Метусін стояв над вогнем, тримаючи в руках велике чорне деко, на якому шкварчало м'ясо карібу. Такого приємного запаху Мусква ще ніколи не чув. Навіть повітря, пропахле чимось невідомим, здавалося смачним. Витерши обличчя, Ленгдон одкрив невеличку бляшанку згущеного молока. Білою цівкою полилося воно в миску. З цією мискою він підійшов до Мускви. Малий було рвонувся тікати, але дарма. Тоді ведмежа швидко видерлося на дерево і звідти грізно загарчало, клацаючи зубами, поки мисливець прилаштував миску. Ленгдон пристроїв її так, щоб Мусква обов'язково потрапив у неї, коли йому набридне сидіти на дереві.

Бранець заліз так високо, як тільки дозволяла довжина мотузки. Мисливці більше не звертали на нього уваги. Звірові видно було, як вони їдять, він чув їхню галасливу розмову, — вони саме сперечались, як діяти далі проти Тера.

— Після всього що сталося сьогодні, нам треба якось перехитрити звіра, — заявив Брюс. — Іти по сліду — немає рації, Джіммі. Ми можемо ганятися за ним без кінця, а він, чортяка, все одно знатиме наше місце. — Брюс замов і прислухався. — Дивно, що досі нема собак. Хотів би я знати... — Він поглянув на Ленгдона.

— Цього не може бути! — вигукнув той, зрозумівши погляд товариша. — Ти що, гадаєш, він їх усіх перебив?

— Я полював на ведмедів багато разів, — спокійно мовив горянин, — але такого пройдисвіта ще не зустрічав. Він навмисне заманив собак у пастку. Він майстерно убив отого собаку на горі. Варто йому затягти їх у якусь печеру... — Брюс докінчив свою думку виразним жестом.

Ленгдон теж прислухався.

— Якщо хоч один уцілів, то неодмінно повернеться, — сказав він. — І навіщо тільки я брав їх сюди!

Брюс засміявся.

— Мінливість війни, Джіммі! Адже ерделі — не кімнатні собачки, і, беручи їх на грізлі, треба заздалегідь прощатися з кимось із них... Цей ведмідь виявився нам не під силу, друже. Він обвів нас, як маленьких.

— А що ти маєш на увазі?

— Чесним шляхом нам його не здолати? І ми зробили велику дурницю, взявши з собою собак. Якщо тобі вже так приспичило ганятися за ним, то згоджуйся хоча б на мій план.

— А що ти надумав? — поцікавився Ленгдон.

— Коли полюєш грізлі, то нічого панькатися з ним, — почав Брюс. — І особливо, коли маєш справу з «убивцею». Тепер він водитиме нас до самої сплячки.

Як саме? Кружлятиме, щоб заплутати свої сліди. Б'юсь об заклад, що якби зараз випав сніг, то сліди грізлі посвідчили б, що він кожного разу повертається назад, бо, клятий, так і пантрує, чи ми не переслідуюм його. Тепер він рухатиметься здебільшого вночі, а вдень спатиме де-небудь між скелями. Коли тобі вже так кортить, то я пропоную: по-перше,—і це найрозумніше,—поїхати далі та пополювати на інших ведмедів...

— Ні в якому разі! Придумай краще, як застукати цього.

Брюс трохи помовчав і відповів:

— Тепер нам добре відомі його володіння. Вони починаються з отого перевалу, який ми перейшли, і сягають аж у долину. Миль двадцять п'ять по прямій. Грізлі не покине цього краю. Він кружлятиме по ньому, аж поки нам не набридне ганятися за ним. Тепер звір, мабуть, прямує на південь, на околицю своїх володінь. Ми ж тихенько посидимо день або два. Потім пошлемо за ним Метусіна з собаками... якщо... якщо хоч один з них уцілів, а самі заляжемо: один — угорі, другий — в долині. Отак і будемо мандрувати з місця на місце. Зрозумів? Ведмідь не піде з рідних місць! Наш Метусін ганятиме його по всій окрузі, аж доки грізлі не наштовхнеться на одного з нас. Метусін діятиме відкрито, а ми — таємно. Не може бути, щоб грізлі весь час випадав з нашої уваги. Він неодмінно потрапить під наші кулі.

— Гаразд,— схвалив Ленгдон.— До того ж я розбив собі коліно, і відпочити не завадить — хоч долікуюся трохи...

Та ще не встиг він докінчити, як брязнув ланцюг і почулося злякане хропіння коня, що пасся на лузі. Обидва повскакували.

— Ютім! — прошепотів Метусін. Відблиск багаття червоним зайчиком заграв на його темному обличчі.

— Правильно... собаки,— підтвердив Брюс і тихенько свиснув.

У кущах зашурхотіло, і два собаки підповзли до багаття. Вони винувато простяглися біля ніг мисливців. За ними вибігли ще два.

Це була уже зовсім не та зграя, яка вирушила з табору вранці. Животи у собак позападали, шерсть по-

куйовдилася. Куди їй подівся їхній вранішній запал. Благородні ерделі скидалися на обскубаних дворняг.

П'ятий собака пришкандибав десь аж під ранок з перебитою передньою лапою. У одного з тих, що прибігли раніше, голова і шия були заюшені кров'ю, а око видряпане.

Собаки покірливо ждали присуду. «Нічого ми не досягли,— говорила їхня поза.— Нас одчухрали, і оце все, що лишилося од нас».

Брюс і Ленгдон мовчки дивилися на них. Прислухалися... почекали. Не чути.

— Ще двох не дорахувалися,— мовив Ленгдон.

Брюс підійшов до корзини і витяг шворки. А Мусква, сидячи на дереві, аж тремтів од страху. За кілька ярдів перед собою він знову побачив ікластих потвор, які не лише загнали його в розколину, а навіть примусили тікати Тера. Людей ведмежа боялося менше. Вони нічого йому не робили, і він уже не гарчав, коли хтось проходив поблизу. А от собаки його жахали. Вони билися з самим Тером і, мабуть, здобули перемогу, бо грізлі змушений був утекти.

Прив'язаний до невисокого молодого деревця, Мусква вмотився на його стовбурі футів за п'ять од землі. Коли Метусін проходив з собакою повз дерево, той раптом побачив Мускву і несподівано плигнув до нього, видершись із рук індієця. Пес мало не схопив ведмежа. Він уже приготувався до нового стрибка, але підбіг Ленгдон їй, сердито вилаявши, поволік його геть.

Малий не міг нічого второпати. Людина захищає його! Лупцює оте чудовисько з червоною пашекою й одводить усіх страховищ подалі від нього.

Повернувшись, Ленгдон підійшов до дерева й ласкаво заговорив до ведмежати. Мусква дозволив йому наблизити до себе руку. Все його тіло поїняв раптовий дрож. І поки Мусква одвернувся, Ленгдон поклав руку йому на спину. Цей дотик виявився цілком терпимим! Навіть мати не клала на нього лапу так обережно! За десять хвилин Ленгдон разів шість погладив його.

Спочатку Мусква нервово скалив свої блискучі зуби, та поступово заспокоївся і спокійно сприймав пестощі.

Ленгдон пішов і повернувся з великим шматком сирі оленини. Він підніс його Мускві до самого носа. Малий зачув пахощі карібу, але боязко одсунувся

Тоді Ленгдон поклав м'ясо поруч із мискою, а сам попрямував до Брюса.

— За два дні він їстиме з моїх рук,— заявив Ленгдон.

Незабаром мисливці загорнулися в ковдри і швидко поснули. Запанувала тиша. Вогонь пригас, і лише велика червона головешка блимала у темряві. Десь гулко пугикала сова. В долині прокидалося нічне життя. Яскраві зорі золотим гаптуванням вишили небо. Мусква почув, як десь зірвався камінь. Тепер боятися нічого. Все спить.

Він тихесенько зліз з дерева і одразу вскочив у миску. Вона перекинулась, солодке молоко бризнуло йому на мордочку.

Мусква знехотя облизнувся. Ніколи ще не їв він чогось подібного! Довго ще звірятко облизувалося, потім його маленькі, швидкі очиці вп'ялися в миску.

Малий почав підкрадатися до неї, обійшов раз, другий. Всі мускули маленького тільця напружилися. Він готовий був щомиті одскочити, якщо ця чудернацька річ здумає плигнути на нього. Нарешті його носик вгруз у густу рідину, і Мусква вже не відривався, аж доки не вилизав усе до краплі.

Згущене молоко сприяло прилученню Мускви до цивілізації. Воно було тією ниткою, яка зв'язала докупи усі його спостереження. Він знав, що та сама лагідна рука, яка ніжно гладила його, поставила для нього миску з райськими ласощами і принесла пахуче м'ясо. М'яса йому не хотілося, зате миску він вилизав так, що в ній вигравали зірки.

Але молоко молоком, а його душа все-таки рвалася на волю. Хоча він уже не кидався й не смикав мотузку. Досвід підказував: треба діяти якимось інакше. І Мусква заходився гризти мотузку.

Якби він гриз її в одному місці, то, мабуть, до ранку визволив би себе. Та щелепи стомлювались, і Мусква відпочивав. Коли ж він знову брався до роботи, зуби його вгризалися в інше місце. Скоро ясна ведмежати перетворилися на болючі пухирі, і Мусква облишив марну вигадку.

Приткнувшись спиною до дерева, малий так і просидів до ранку, готовий щомиті видряпатися вгору. Йому не так уже дошкуляв страх, як клята самотність.

Мусква скучав за Тером. Він жалібно пхикав, але так тихо, що мисливці не почули б, якби навіть не спали. Хоча б прийшов Піпунескус, Мусква зустрів би його з великою радістю.

Розвиднілося. Перший прокинувся Метусін. Розпалив багаття і розбудив Ленгдона й Брюса. Ленгдон одразу ж підійшов до Мускви. Помітивши вилізану миску, він дуже зрадив, звернувши на це увагу інших.

Мусква поліз на дерево і знову стерпів дотик руки Ленгдона. Потім Ленгдон дістав ще одну баночку згущеного молока і вилив його в миску. Малий зацікавлено дивився на білу густу цівку.

Ленгдон посунув миску звірові під самий ніс. Молоко доторкнулося носа, і Мусква вже не міг втримати червоного язичка, який сам випав з рота. Хвилини з п'ять їв він з рук Ленгдона. Але варто було підійти Брюсу, як Мусква найжачився й загарчав.

— Ведмедя куди легше приручити, ніж собаку, — повчав Брюс за сніданком. — За кілька днів він бігатиме за тобою, Джиммі.

— Я вже, здається, полюбив це бісеня, — обізвався той. — Що ти розповідав мені колись про ведмедів Джеймсона?

— Той Джеймсон мешкав у Кутні, — почав Брюс. — Він був справжнісінький пустельник. Спускався з гір лише двічі на рік, щоб заpastись харчами. Приручав грізлі. Багато років жив у нього один здоровило, не менший за того, якого ми переслідуємо. Джеймсон спіймав його ще ведмежатком. А коли я його бачив, він важив добрих тисячу фунтів і скрізь никав за Джеймсоном, мов цуценя. Ведмідь навіть ходив з ним на полювання, і спали вони обидва біля вогнища. Джеймсон любив ведмедів і не вбив жодного за все своє життя.

Ленгдон трохи помовчав і згодом сказав:

— Я теж починаю любити їх, Брюс. Не знаю чому, але ведмеді мають щось таке, що може примусити кожного їх полюбити. Мабуть, я вже й полювати на них не буду... Оце тільки порахуюся з тим пройдисвітом. І напевне він буде для мене останній.

Ленгдон зчепив пальці й сердито докінчив:

— Дивні порядки! Адже у всьому домініоні немає жодної провінції або штату, де б хоч один сезон забо-

ронялося бити ведмедів. Це ж просто злочинство, Брюс! Ведмеді стоять нарівні з хижакими, і їх дозволяють нищити коли завгодно. Навіть одкопують у барлогах, та ще й з малечю... Я теж колись цим грішив! Ми справжні звірі, Брюс! Мені іноді здається, що людина з рушницею — злочинець...

— Е! Що це там діється з ведмежам?

Мусква зірвався з дерева і гойдався на мотузці наче повішений. Ленгдон підбіг, схопив його на руки і визволив од смертельної небезпеки. Потім поставив малюго на землю. Мусква хоч би тобі огризнувся!

Брюс і Метусін пішли на весь день, щоб розвідати шляхи на захід, а Ленгдон лишився лікувати коліно, яке боліло дедалі дужче. Він не скучав у товаристві Мускви.

Одкривши баночку з ласощами, Ленгдон добився, що Мусква бігав за ним, намагаючись заволодіти мискою, яку спокусник тримав високо над головою. Тільки Ленгдон сідав на землю, ведмежа лізло йому мало не на коліна, аби скуштувати смачної рідини. Мусква був у такому віці, коли легко завоювати довір'я.

Ведмежата мало чим відрізняються од дітей. Вони так само люблять молочко та солодоші, так само горнуть до того, хто з ними лагідний. Більш покладистого створіння навряд чи знайдеш серед звірів. Кругле, пухнате й таке кумедне! Ленгдон мало не качавсь од сміху, коли Мусква намагався здертися по його нозі до жаданої мисочки.

Ведмежа прямо-таки збожеволіло. Адже мати ніколи не годувала його чимось подібним. А найсмачніше, що добував йому Тер, була форель. Ввечері Ленгдон одв'язав Мускву й повів на прогулянку до струмка, забравши й заповітну миску. Мисливець час від часу зупинявся, щоб дати Мускві лизнути солодоші. За півгодини тренування він кинув мотузку і повернув до табору. Мусква поплентався за ним! Це була перемога. У Ленгдона по спині побігли мурашки. Такого задоволення він ще не мав за всю свою мисливську практику.

Метусін повернувся пізно і був дуже здивований, що Брюс ще не повернувся. Сутеніло, й мисливці розпалили багаття. Лише за годину, коли вже повечеряли, прийшов Брюс. За плечима у нього щось теліпалось. Він кинув ношу під дерево, де сидів Мусква.

— Хутро, як бархат, і трохи м'яса для собак,— по-яснив горянин.— Застрелив з пістолета.

Він сів і почав їсти. Мусква тим часом підповз до скарлюченого тіла, обнюхав його і затрявся. Потім припав до ще теплого хутра, клипнув і замовк.

Брюс убив і приніс до табору бідного Піпунескуса!

Р о з д і л XVII

А ОСЬ І ТЕР!

Цієї ночі Мускву знову поїняла глибока самотність. Брюс і Метусін, облазивши за день усі гори навколо, швидко поснули, ліг і Ленгдон. Піпунескус ваявся на тому самому місці, куди його кинув Брюс.

Мусква навіть не ворухнувся після трагічного відкриття. Він не знав, що таке смерть. А Піпунескус був іще теплий та м'який, і ведмежа чекало, що він от-от заворушиться. Мускві вже не хотілося з ним битись.

Та ось знову запала тиша, небо всіяли зорі, вогонь потух. А Піпунескус не рухався.

Мусква тихенько тицьнув його носиком, смикнув за шерсть і жалібно захлипав. Це, мабуть, означало: «Вставай Піпунескус! Я більше не буду битися з тобою. Давай краще дружити!»

Але Піпунескус мовчав, і в Мускви пропала надія його розбудити. Запевняючи в дружбі свого товстенького супротивника, з яким він колись борюкався на лужку, Мусква ще довго хлипав у темряві, потім притулився до Піпунескуса і незабаром заснув.

Прокинувшись, Ленгдон насамперед пішов подивитися на Мускву. І раптом завмер, побачивши дивну картину. Якийсь неприродний крик вихопився з його грудей. Ведмежата лежали, пригорнувшись одне до одного, наче обидва були живі. Мусква підліз під бочок Піпунескуса так, що лапка мертвого друга впала на нього й, здавалося, обіймала його.

Ленгдон тихенько повернувся до Брюса, й хвилини за дві той почалапав за ним, протираючи очі. Він був здивований так само, як і Ленгдон. Мисливці презирнулися.

— Ось твоє м'ясо для собак! — ледве вимовив Ленгдон.— І ти міг принести його сюди, Брюс!

Брюс мовчав. Ленгдон теж більше не вимовив жодного слова. Цілу годину після цього друзі не розмовляли. Метусін відтягнув Піпунескуса геть од табору.

З Піпунескуса не здирали шкури, і м'ясо його не давали собакам. Його поклали в ямку, засипали піском і завалили камінням. Оце й усе, що могли тепер для нього зробити Ленгдон і Брюс.

Удень Брюс і Метусін знову вирушили в гори. Горянин по дорозі знайшов грудку кварцу, в якому виявилися ознаки золота. Мисливці повернулися в табір за приладами для промивки. Ленгдон тим часом виховував ведмежа.

Кілька разів він підводив малого до собак і, коли ті починали гарчати й кидатися на звіра, бив їх, аж поки ерделі не засвоїли, що Мусква, хоч і ведмідь, але персона недоторкана.

Ленгдон зовсім звільнив ведмежа од мотузки, і, коли потрібно було прив'язати його знову, малий не пручався.

На третій і на четвертий день Брюс і Метусін займалися геологічною розвідкою. Кінець кінцем вони дійшли висновку, що знайдені крупинки золота є лише свідчення льодовикових наносів і не виведуть їх до золотоносної жили.

На четверту ніч, напрочуд хмарну та холодну, Ленгдон забрав малого до себе в постіль. Він думав, що не обереться клопоту, та Мусква спав, як кошеня, згорнувшись клубочком у нього під боком. Ведмежа мирно сопіло собі до ранку. Ленгдон усю ніч обнімав пухнасте тільце.

Здавалося саме час продовжувати розшуки Тера, як казав Брюс, але нога Ленгдона зовсім розболілась, і це поламало їхні плани. Ленгдон не міг пройти навіть чверть милі. Сидіти в сідлі було так боляче, що про полювання годі було й казати.

— Кілька днів зволікання справі не зашкодять,— заспокоював Брюс.— Якщо ми дамо старому день або два перепочинку, він не буде таким обережним...

Три наступні дні минули для Ленгдона не без вигоди. Од Мускви він дізнався про ведмедів, а особливо про ведмежат значно більше, ніж за всю свою мислив-

ську практику. Собак одвели ярдів за триста від наметів, і Мусква гуляв собі на воді. Він і не робив ніяких спроб утекти, бо пересвідчився, що Брюс та Метусін теж його друзі. Але прив'язався малий тільки до Ленгдона.

На сьомий день після гонитви за Тером, Брюс і Метусін, узявши собак, поїхали долиною на схід. Щоб влаштувати Терові пастку, Метусін взявся за діло перший. Брюс розраховував повернутися на ніч.

Ранок видався чудовий. Ласкавий вітерець повівав то з півночі, то з заходу. О дев'ятій годині Ленгдон прив'язав Мускву до дерева і вирішив трохи проїхати верхи в долину.

Він не збирався полювати. Йому просто було радісно скакати в сідлі, дихати вітром та милуватися чудовим краєм. Проїхавши милі три на північ, він опинився під пологим схилом, що вів до західного кряжу. Ленгдону раптом захотілося глянути по той бік схилу. Коліно вже не боліло, і верхи він швидко вибрався на гору. Лише під вершиною йому довелося спішитися, бо крутизна була така, що кінь сунувся вниз. Ленгдон побачив терасу, оточену з усіх боків химерним громадям скель. Ярдів за триста під ним гора збігала зсувами в долину.

Посередині тераси була глибока западина, яку спочатку Ленгдон і не помітив. Опинившись на її краю, він раптом припав до землі і хвилини дві лежав нерухомо. Потім тихенько підвів голову. Ярдів за сто від нього, скупчившись поблизу гірського водоймища, паслося стадо диких кіз. Їх було штук тридцять, здебільшого матки з козенятами. Ленгдон помітив лише двох чи трьох козлів. З півгодини лежав мисливець, стежачи за козами. Нарешті, одна коза з двома козенятами рушила до схилу, за нею — друга, потім — третя...

Враз стадо наче закам'яніло. Кози стояли, ніби роздивлялися мисливця, і, здавалось, у них віднялися ноги. Ленгдон пробіг уже половину шляху, як раптом тварини чкурнули од нього. Мить, і їхні гострі копитця гулко застукали по камінню. Ленгдон ще довго чув розкотистий гуркіт у горах. А коли цей гуркіт затих, кози вже були малюсінькими цяточками, котрі миготіли там, де гори сходяться з небом.

Ленгдон рушив далі і кілька хвилин зацікавлено розглядав нову долину. З півдня її прикривало плече велетенської скелі. Воно було невисоке, і Ленгдон подерся ним угору. Але по дорозі зачепився і, падаючи, сильно вдарив рушницею об камінь. Ленгдон нічого собі не пошкодив, та рушниця пропала: ложе розбилося, і він викинув його геть.

У таборі були ще дві рушниці, тому Ленгдон спокійно поставився до невдачі і вперто подряпався вище, аж поки не виліз на зручний насип, що оперізував скелю. Ярдів за сто карниз упирався в прамовисну стінку високої гори. Звідси розкинувся чудовий ландшафт. Ленгдон сів, набив люльку й приготувався вволю на милуватися гірською красою.

Бінокль давав йому можливість бачити далеко вперед. Навколо, куди не глянь, простяглася незаймана країна, де ще не було жодного мисливця. Десь за півмилі од нього, а може, й ближче, рівною низкою простягалося до зелених західних схилів стадо карібу. Мелькали на сонці білосніжні крила куріпок. А ген, миль зо дві звідціля, пасся на схилі гірський баран. Ленгдон замислився.

Скільки ж таких долин у Канадських горах, які простяглися з заходу на схід, до моря по прерії, й на тисячу миль з півночі на південь?.. Сотні, а то й тисячі... І кожна — то цілий світ, чудовий і неповторний. У кожній своє життя, свої струмки, озера і ліси, свої щоденні радощі й трагедії. Оцю долину наповнює те саме ласкаве дзюрчання й те саме сонячне світло, що й інші долини. Але вирує в ній своє життя! Ведмеді, які володіють отими далекими схилами, що ледве сіріють на півночі й на заході, не схожі на тутешніх. То зовсім нова країна, з новими надіями й таємницями. І, зачарований нею, Ленгдон забув про час і навіть про те, що вже хоче їсти.

Йому здавалося, що всі долини завжди будуть для нього новими, і він ніколи не втомиться від мандрів по них. У кожній бачитиме свої принади, свої таємниці, які треба розгадати, своє життя, яке треба спізнати. Вони здавалися незбагненними й загадковими, як і саме життя. Вони ховали свої скарби на протязі віків, даруючи життя тисячам живих істот і беручи його у тисяч інших. І, дивлячись на ці осяйні простори, Лен-

гдон питав себе, скільки томів зайняла б розповідь про таємниці хоча б оцієї долини.

Ця розповідь починалася б з легенди про створення світу, про виникнення океанів з їхніми припливами й відпливами, про те, як земля одсунула їх геть; про ті казкові доісторичні часи, коли тут не було ще ночі, коли гігантські чудовиська ступали там, де тепер він бачить оленів, коли, нарешті, велетенські крилаті створіння, напівптахи-напівзвірі, літали у тій синяві, де зараз ширяє орел. Потім все раптом змінилося, настала страшна година, і землю огорнула ніч. Тропічний світ зробився крижаним, і в ньому виникло нове життя. Але, мабуть, не скоро ще після цього, думав Ленгдон, в країну мамонтів та мастодонтів прийшов ведмідь. І той ведмідь був праотцем цього грізлі, якого він завтра збирається вбити!..

Ленгдон так глибоко поринув у свої думки, що навіть не почув, як хтось до нього підійшов. І раптом він аж підскочив. Йому здалося, що одне з тих чудовиськ, про яких він марив, зітхнуло поряд. Ленгдон спроквола озирнувся, і кров у нього застигла в жилах.

Загородивши єдиний вихід, усього-на-всього футів за п'ятнадцять од нього, з розкритою пащекою й палаючими очима, стояв сам Тер, Король Гір!

Ленгдон вхопився за поламану рушницю і зрозумів, що тепер йому кінець.

Р о з д і л XVIII

ВЕЛИКОДУШНІСТЬ ДУЖОГО

Поривчасте дихання, якийсь придушений звук — все, що злетіло з уст Ленгдона, коли він побачив перед собою величезного грізлі. Секунди здавалися йому годинами.

Враз майнула думка, що він безсилий щось зробити. Навіть тікати нікуди — позаду стіна, а під ногами бездонне провалля. Пропає, та й годі!..

Мисливець розумів, що дивиться у вічі власній смерті, такій же страшній, як та, що спіткала його собака. Жити лишалося кілька секунд. І все-таки Ленгдон

не втрачав самовладання. Він навіть помітив червоний блиск в очах свого ворога. Побачив шрам на спині звіра, по якій ковзнула його куля. Уздрів невеличку лисину в тому місці, де інша куля прошила передпліччя грізлі. Отоді Ленгдон і подумав, що грізлі свідомо вислідив і захопив його у цьому кутку, аби порахуватися з ним за свої страждання.

А Тер тим часом ступнув уперед і поволі, легким порухом свого могутого тіла звівся на задні лапи. Навіть у такому стані мисливець відзначив красу та величність звіра... Сам він не ворушився, а тільки не зводив з ведмедя очей. Ленгдон давно вже вирішив, що йому робити, коли Тер кинеється на нього: він стрибне вниз. Це один шанс із тисячі. Адже внизу може бути яка-небудь приступка або виступ, за який пощастить ухопитись.

А Тер?

Він зовсім не сподівався побачити тут людину! Та сама істота, яка переслідувала й поранила його... ось вона перед ним — варто лише простягнути лапу! Якою ж нещасною, блідою та розгубленою виглядає вона тепер! Де ж її громи? Де пекучі блискавиці? Чому вона мовчить, наче німа? Навіть собака, і той оборонявся б! А ця істота, оця людина, ні на що не здатна! Глибокий сумнів закрався в душу Тера. Невже розгублена, переполохана на смерть нікчема — та сама істота, що тоді поранила його?

Грізлі чув людський дух, терпкий, ядучий. Але тепер він не завдавав йому болю!

Отож, не поспішаючи, Тер знову опустився на передні лапи. Суворо глянув на людину. Найменший рух, і Ленгдону був би кінець. Але Тер не був природженим убивцею. Ще з півхвилини ждав він пекучого болю або

якоїсь іншої небезпеки. Нічого подібного не сталося, і грізлі не знав, що йому робити. Він опустив голову до землі, і Ленгдон побачив, як піднімається порох від гарячого дихання звіра. Ще півхвилини людина й звір споглядали одне одного.

Потім гігант повільно і непевно одвернувся, загарчав. Трохи оскалив зуби. Але ніякого приводу для нападу не було — цей блідолиций пігмей, що боязко притиснувся до стіни, жодним рухом не закликав до поєдинку. Крім того, Тер бачив, що далі шлях кінчався.

Якби людина стояла у нього на дорозі, все обернулося б інакше. А оскільки далі зяяло провалля і йти було нікуди, Тер, не поспішаючи, посунув туди, звідки прийшов. Космата голова його була опущена до землі, довгі кігті, мов кастаньети, вистукували по камінню.

Лише коли грізлі зник, — так здалося Ленгдону, — він глибоко зітхнув, і серце його знову закалатало. Нервове схлипування роздирало груди. Ноги підгиналися. Він почекав — хвилину, дві, три... потім тихенько підкрався до виступу, за який зайшов Тер. Шлях був вільний, і Ленгдон подибав назад до схилу, невинно ози-

раючись та міцно стискаючи в руках уламки рушниці. Досягши плато, мисливець швидко сховався за велику брилу: ярдів за триста од нього Тер спокійнісінько спускався в протилежну долину.

І поки грізлі не сховався зовсім, Ленгдон не рухався з місця. Коли ж мисливець досяг того схилу, де залишив стриноженого коня, Тера вже не видно було. І все-таки Ленгдон почув себе у повній безпеці тільки тоді, коли сів у сідло. Він розсміявся нервовим сміхом і, ще раз оглянувши долину, розпалив люльку.

— Ах ти, ведмедище! — прохрипів Ленгдон, і кожна жилка в ньому затремтіла, коли він знову почув свій голос.— Чудовисько ти... Та в тебе ж душа більша, ніж у людини! — І потім тихо додав, ніби не помічаючи, що розмовляє вголос: — А коли б я отак припер тебе до стінки, хіба ж я не вбив би тебе? А ти... я ж був у тебе в пазурах, і ти одпустив мене!

Він їхав до табору і все чіткіше розумів, що сьогоднішній день остаточно завершив оту перемену, яка вже давно назривала в ньому. Він зустрівся з Королем Гір так, як рідко комусь доводиться. Він зіткнувся віч-на-віч із смертю, а його чотириногий ворог, за яким він ганявся, якого покалічив своїми кулями, виявив великодушність. Ленгдон знав, що Брюс не зрозуміє, не зможе зрозуміти його. Але для нього цей день і ця година набули такого змісту, що він їх ніколи не забуде. І Ленгдон знав, що відтепер він ніколи не здійме руку на ведмедя!

Мисливець доїхав до табору, приготував на швидку їжу і пообідав у товаристві Мускви. А в голові роїлися думки, як бути далі. Завтра Брюс піде за Метусіном, і полюванню на грізлі настане кінець. Вони вирушать далі, до Скіни, а може й дійдуть до меж Юкону. Потім, десь на початку вересня, звернуть на схід, у район Карібу, і знову вийдуть на заселені місця там, де Скелясті гори переходять у прерії. Мускву він візьме з собою. Далеко од нетрів, в оточенні людей, у країні великих міст, вони з ним стануть справжніми друзями. Яке то буде життя для малого, Ленгдон зараз і в гадці не мав.

Була вже друга година, а Ленгдон все сидів у глибокій задумі. Раптом його увагу привернув якийсь дивний звук. Спочатку йому здалося, що то шум вщерт

переповненої життям долини. Але звук той усе чіткіше вирізнявся в її сонливому бормотанні. Нарешті Ленгдон підвівся і, щоб краще бачити й чути, вийшов із хащів на галявину. Мусква поплентався за ним. Ленгдон спинився, притишив ходу і Мусква. Маленькі вушка ведмежати нашорошилися, він обернувся на північ: звук линув звідтіля.

Ще мить, і Ленгдон розпізнав той звук, хоч все ще запевняв себе, що слух обманює його. Не може бути, щоб то валували собаки! Друзі з собаками десь далеко на півдні. У всякому разі, Метусін неодмінно там, а Брюс повертається до табору! Та звук усе наростає, і Ленгдон зрозумів, що помилився.

Собаки наближалися. Значить, мисливці чомусь пішли не на південь, а на північ. Ленгдон почув завзятий, дружний гавкіт, який підказав йому, що пси переслідують звіра. І раптом дрож пронизав його тіло. У всій долині була лише одна істота, на яку Брюс спустив би собак,— це велетень грізлі!

Ще якусь мить Ленгдон уважно прислухався. Потім метнувся в табір, прив'язав Мускву, схопив нову рушницю і скочив у сідло. Вихором помчав він до того місця, де Тер подарував йому життя.

Р о з д і л XIX

ОСТАННІЙ ГЕРЦЬ

Тер почув галасливих псів за милю. З двох причин він зневажав їх ще дужче, ніж кілька днів тому. Вони лякали його не більше, як барсук або бабак, що ліниво свистить на скелях. Грізлі переконався, що в них здоровенні глотки, та немічні зуби, і розрахуватися з ними легко. Його лякали лише ті, що йшли за ними. Але сьогодні він зіткнувся віч-на-віч з тією істотою. Вона не скривдила його, тому Тер не вбив її. Крім того, Тер розшукав свою Ісквау, а ризикувати життям заради кохання здатна не тільки людина.

Упоравшись з останнім собакою, якого звір убив при першій зустрічі, Тер, наперекір сподіванням Брюса, пішов не на південь, а на північ, й на третій день після кривавого герцю і після того, як загубив Мускву.

зустрівся з Ісквау. В вечірніх сутінках, незадовго до цієї зустрічі, загинув Піпунескус. Тер чув тріскотняву скорострільного пістолета Брюса.

Усю ніч і весь наступний день Тер провів з Ісквау, потім пішов од неї. Шукаючи її втретє, Тер і наскочив на Ленгдона на тому зрадницькому уступі.

Ведмідь все ще шукав подругу, коли його увагу привернув гавкіт собак.

Тер ішов на південь, і шлях його пролягав повз табір мисливців. Грізлі тримався високих схилів, покращаних проваллями та захарашених громаддям гранітних брил. Він ішов весь час навпроти вітру, бо боявся прогавити запах ведмедиці, якщо вона опиниться десь поблизу. Тому, коли він почув гавкіт, то не вловив собачого духу і духу мисливців.

За інших обставин грізлі обійшов би людей з підвітряного боку. Але тепер прагнення зустрічі з милою перемагало в ньому обережність. Собаки були уже за півмилі, коли гігант раптом зупинився, повів носом і кинувся вперед. Тер опинився у вузькій ущелині, якою тікала Ісквау. Гавкіт ерделів усе наростає.

Грізлі догнав ведмедицю. Вона на якусь мить затрималась і побігла далі. З горла у неї вихопився погрозливий рик. Тер рушив слідом і теж заричав. Він знав, що подруга тікає од собак, і, невідступно йдучи за нею, шаленів дедалі дужче. Зараз йому все було байдуже. Грізлі був лютим бійцем, коли переслідували його, та коли небезпека загрожувала подрузі, він не боявся й самого чорта.

Тер почав потроху відставати, щоб Ісквау могла відійти якнайдалше. Двічі зупинявся він, кидаючи грізний клич ворогам. Видершись на схил, звір опинився в тіні, що кидала вершина гори. Ісквау вилізла на перевал і незабаром зникла зовсім. Вона сховалася в безладді уламків та велетенських брил. Вершини гір підносилися ярдів за триста од Тера. Він глянув угору.

Ісквау в повній безпеці. Можна починати бій. Собаки вже близько, і Тер з нетерпінням чекав їх на другому кінці ущелини.

Стоячи трохи південніше, Ленгдон побачив спочатку ведмедів, а потім собак. Він кинувся верхи під гору, досяг крутизни і подряпався далі. Коли мисливець

опинився на рівні з Тером, перед ним розкинулася вся долина.

Брюс і Метусін були вже недалеко. Вони позскакували з коней і побігли до ущелини. Ще мить, і обое зникли. Ленгдон обернувся до Тера.

Собаки не давали грізлі втекти, і Ленгдон знав, що звір на відкритому місці ні за що не впорається з ними. Невдовзі мисливець помітив серед каміння якийсь рух і тихо скрикнув. Тепер він розумів настирливість Тера: другим гігантом була ведмедиця.

Велетень грізлі лишився внизу, щоб зустрінути ворога. І якщо собакам пощастить затримати його ще хвилин десять-п'ятнадцять, бідолаха пропав. Брюс і Метусін підійдуть і не помилують його!

Ленгдон квапливо запхав бінокля в футляр і кинувся бігти козячою стежкою. Ярдів сто промчав він одним духом, але далі стежка йшла по ковзькому схилу, і вже наступні п'ятдесят ярдів Ленгдон долав цілих п'ять хвилин. Нарешті він знову відчув під ногами твердий ґрунт. Задихаючись, біг мисливець далі. Ще за п'ять хвилин гребінь гори сховав від нього Тера і собак. Подолавши гору, Ленгдон зупинився наче вкопаний — далі шляху не було, перед ним зяяла прірва.

Мисливець стояв ярдів за п'ятсот од того уступу, на якому височів Тер. Грізлі повернув свою кошлату голову до собак. Ленгдон швидко перевів дух, збираючись крикнути: Брюс та Метусін от-от мали вибігти з гущавини. Потім у нього сяйнула думка, що хлопці, якщо й почують, то не зрозуміють його. Брюс ні за що не повірить, що Ленгдон вимагає пощади звірові, якого вони розшукують майже два тижні.

І коли Тер, кинувшись на собак, прогнав їх од себе ярдів на двадцять, Ленгдон швидко ліг за камінь.

«Врятувати грізлі може лиш одне»,— подумав він і почав цілитись у собак. Він мусить пожертвувати ними, інакше Тер загине в той самий день, коли подарував йому життя! І Ленгдон не гаючись спустив курок.

Відстань була велика, і перша куля тільки підняла куряву ярдів за п'ятдесят од ерделів. Треба цілитись вище. Другий постріл — знову мимо. Третій викликав пронизливий зойк, якого Ленгдон не почув, і один пес полетів у провалля.

Ця стрілянина не перелякала Тера. Та коли грізлі

побачив, як один його ворог покотився з гори, він дре-
менув за скелю. Четвертий постріл, п'ятий... і собаки
позадкували до ущелини. Один з них накульгував.
А Ленгдон підвівся і скочив на камінь, щоб роздивити-
ся навколо. Ісквау тільки-но досягла вершини. Вона зу-
пинилася, глянула вниз і щезла.

Під захистом скель та гранітних брил Тер рухався
слідом за Ісквау. Не встиг він сховатись, як з яру ви-
скочили, засапавшись, Брюс і Метусін. Звідти, де вони
стояли, було зручно стріляти, і Ленгдон несамовито за-
гукав, киваючи вниз.

Хлопці одразу піймалися на гачок, хоча собаки ва-
лували десь на горі. Мисливці вважали, що Ленгдону
видніше й що грізлі тікає в долину. Тільки пробігши
ярдів сто схилом, вони зупинилися, ждучи нових вка-
зівок Ленгдона. Та на цей раз Ленгдон махнув рукою
на лінію гірських вершин.

Тер саме переходив гору. Він, як і подруга, затри-
мався на якусь мить, щоб кинути останній погляд на
людину.

А Ленгдон, махаючи йому капелюхом, радісно
крикнув:

— Щасти тобі, друже... щасті!

Р о з д і л XX

„ПРОЩАВАЙ, МУСКВА“

Ленгдон і Брюс усю ніч обговорювали плани на
майбутнє. А Метусін сидів осторонь, задумливо пах-
кав люлькою й зрідка глипав на Ленгдона, ніби й досі
не міг повірити в те, що сталося сьогодні.

Пройде багато місяців, і Метусін завжди оповіда-
тиме дітям, онукам, друзям і співвітчизникам, як бі-
лий в його присутності перестріляв собак, щоб вряту-
вати життя якомусь грізлі. Ленгдон після цього не
був уже колишнім Ленгдоном, і Метусін уже ніколи не
піде з ним на полювання. Бо він тепер к е с к в а у, або
причинний. У нього не все гаразд. Великий Дух вийняв
у Ленгдона серце і вклав його в груди велетня грізлі.

Метусін позирав на Ленгдона навіть із деяким
острахом. Його підозра посилилася, коли індієць по-

бачив, як мисливці взялися робити клітку з ремінців, і зрозумів, що маленький Мусква супроводжуватиме їх. Після цього він вже не сумнівався. На Ленгдона хтось наслав порчу, а вона, в розумінні індійця, нічого доброго не віщувала.

До ранку все було зібрано й запаковано. Брюс і Ленгдон рушили попереду у напрямку долини, де вони вперше побачили Тера. За ними мальовничо розтягнулась уся експедиція. Позаду плентався Метусін. А в шкіряному кошику, припнутому до сідла, бовтався Мусква.

Ленгдон аж сявав од радощів.

— Це було найкраще полювання в моєму житті,— казав він Брюсу.— І я ніколи не пошкодую, що ми не вбили його.

— Багато ти розумієш! — сердився горянин.— Якби я довів цю справу до кінця, його коштовне хутро лежало б тепер на спині Дішпен, а перший-ліпший турист поблизу залізниці дав би за нього щонайменше сто доларів.

— Ну, а для мене він живий коштує кілька тисяч,— закінчив суперечку Ленгдон і трохи відстав, щоб поглянути на Мускву.

Ведмежатко то хилилося з боку на бік, то качалося в кошику, наче м'ячик. Ленгдон кілька хвилин стежив за ним, а потім під'їхав до Брюса. Разів шість на протязі двох-трьох годин підходив він до малого і повертався мовчазним та задумливим.

О дев'ятій експедиція опинилася на самому краю долини Тера. За нею піднімалася гора, і річечка, уздовж якої вони їхали, круто звертала на захід, спадаючи в гірський каньйон. На сході здіймався пологий схил, яким неважко буде їхати верхи і який виведе мандрівників на дорогу до Дріфтвуда. Брюс вирішив триматися цього курсу.

Посередині схилу зупинилися перепочити. Мусква жалібно квивив у своїй шкіряній в'язниці. Ленгдон, здавалося, не звертав на це уваги, він задивився на долину, що зосталася позаду.

Вранішнє сонце робило її казковою. Мов намальовані на блакитному тлі, стояли величні снігові піки, підніжжя яких омивало прохолодне озеро, те саме, в якому Тер ловив недавно рибу. Далекі схили гір зда-

валися оксамитовими, і Ленгдон подумав, що востаннє чує журливу пісню країни Тера. Вона заспокоювала його, наче

хорал, наче гімн на честь того, що він іде звідси, нічим не порушивши життя цього краю, не завдавши йому ніякого горя. Ба ні! А чий же то жалібний плач вдирається в мирну симфонію?

То Мусква хлипає в своїй в'язниці.

Ленгдон не витримав і попрямував до Брюса.

— Слухай! — вигукнув він рішуче. — Я більше не можу чути його плачу. Ви з Метусіном поїдете далі, а я повернуся й випущу ведмежа на волю.

Він навіть не чекав, що скаже Брюс. А той, мабуть, вирішив краще мовчати. Взявши в обійми Мускву, Ленгдон галопом поскакав на південь.

Проїхавши трохи долиною, мисливець опинився на широкому лужку, вкритому заростями верболозу та купами ялин. Повітря духмяніло від квітів.

Тут Ленгдон спішився і хвилин десять посидів з Мусквою. Вийнявши з кишені цукор, він востаннє нагодував малого. Щось здушило мисливцеві горло, коли звірятко уткнулося мордочкою в долоню. А коли Ленгдон скочив у сідло, перед очима йому поплив туман.

Може, це легкодухість, але ж він любив Мускву і знав, що залишає у цій долині щось надто для себе дороге.

— Бувай, малий! — крикнув він, і голос його затремтів од хвилювання. — Бувай! Можливо, я ще повернуся, і ми побачимось. Ти станеш великим та злим. Але я не стрілятиму... ніколи... в світі!

І Ленгдон галопом поскакав на північ. Од'їхавши трохи, він обернувся. Мусква біг за ним підтюпцем. Ленгдон востаннє помахав йому рукою.

— Прощай, друже! — гукнув він, ковтаючи сльози. — Прощай!

А за півгодини мисливець вже стояв на вершині гори, навівши бінокля на долину. Мусква маячив у даліні маленькою чорною цяточкою. Він зупинився й довірливо ждав на нього.

Ленгдон спробував розсміятися, та нічого не вишло. Переваливши через гору, він назавжди зник для Мускви.

Р о з д і л ХХІ

МУСКВА ШУКАЄ ДРУГА

Добрих півмилі гнався малий за Ленгдоном. Спочатку біг, потім ішов і нарешті зупинився. Він сів, як собачка, і довго дивився на гору. Якби мисливець тікав од нього пішки, Мусква дерся б за ним до повної знемоги. Але його бентежив шкіряний кошик, у ньому було тісно, кінь на ходу так трусив, що Мускві ввижався землетрус. Малий розумів, що попереду не тільки Ленгдон, а й кошик.

Він трохи похлипав, та йти далі не хотілося. Ведмежа не сумнівалося, що Ленгдон, якого він устиг полюбити, обов'язково повернеться. Адже ж він завжди повертався і ще ні разу не зрадив його сподівань. Мусква взявся шукати солоденьких корінців, намагаючись не відходити од того місця, де пройшла експедиція.

Весь перший день малий блукав на лужку, купаючись у квітах та сонячному промінні. Навкруги було вдосталь солодощів, і Мусква наївся досхочу. Після обіду він ліг поспати.

Та коли сонце сховалося за обрій і довгі тіні посунули на долину, малому стало моторошно. І що тут дивного, адже він був зовсім малий і дотепер лише одну ніч — жахливу ніч після смерті матері — провів на самоті. Тер замінив йому матір, а Ленгдон — Тера. До цьо-

го вечора Мусква навіть не знав, що таке справжня самотність.

Бідолаха сховався у хащу, недалеко від сліду Ленгдона, та все чекав, пильно принохуючись і наслухоючи. До нього всміхалися зорі, але сьогодні їхня краса не радувала Мускву. Лише на світанку він, боязко крадучись, покинув свою схованку.

Сонце підбадьорило його, і ведмежа рішуче пішло назад, у долину. Легенький дух коней, що пройшли тут учора, ставав дедалі слабшим і незабаром зовсім розвіявся. Цей день Мусква з'їв лише трохи травички та кілька солодких корінців кандика.

Ніч застала його на вершині схилу, де побували Тер та Ісквау. Малий втомився, живіт звело від голоду. Він заблудився і не знав, куди йти. Цю ніч він проспав у дуплі поваленого дерева.

На другий день Мусква рушив далі й багато ще днів та ночей блукав у самоті. Одного разу ведмежа натрапило на озерце, де вони з Тером зустріли хворого грізлі. Обнюхавши почорнілі кістки форелі, він раптом жалібно захлипав.

Ходив Мусква і берегом бездонного чорного озера. Знову над ним у темряві літали химерні лісові духисови. Проходив повз греблю, збудовану бобрами. Дві ночі підряд ночував поблизу природної загати, з якої Тер викидав йому пахучу рибу. Він майже забув про Ленгдона і думав більше про Тера та маму. Ніколи ще Мусква так не тужив за ведмежим товариством. Дика природа брала своє.

Лише на початку серпня він опинився на протилежному кінці долини і перебрався через схил, де Тер уперше почув стрілянину та скуштував пекучих куль. Бідний, часто лягав спати голодний, але він виріс і вже не боявся темряви.

Мусква насмілився пройти крізь вічний морок гірського тунелю, де Тер лікував свої рани. А оскільки тунель вів лише в одному напрямку, то ведмежа опинилося на горі, поблизу ущелини, якою тікав поранений Тер. Це були знайомі місця — внизу розкинулася рідна долина.

Звичайно, малюк не одразу впізнав її. Тут все здавалося чужим. Але долина була така чудова, в ній було стільки їжі і сонячного світла, що Мускві не хотілося

звідси йти. Тут він натрапив на цілі поля солодкої клейтонії та кандіку, а ввечері третього дня вперше в житті сам убив дичину. Він мало не наступив на маленького, меншого за червону білочку, бабачка. Той не встиг утекти, і Мусква схопив його. Вечеря була на славу.

Лише через тиждень ведмежа прийшло у ті місця, де так трагічно загинула його мати. Якби він піднявся на схил, то й тепер побачив би її кістки, геть-чисто обгризені хижими звірами.

А ще через тиждень малюк опинився там, де Тер убив спочатку карібу, а потім чорного ведмедя.

Тепер Мусква зрозумів, що він удома!

Два дні не відходив він од тих пам'ятних місць. Малий все ждав, що прийде Тер. Удень голод гнав його далі, а ввечері, коли на гори лягав морок, малий повертався в гайок, де вони з Тером ховали оленину. Ту саму, що її викопав нахабний чорний ведмідь.

Якось, шукаючи солодких корінців, Мусква забрів на півмилі од свого теперішнього лігва. Обнюхуючи підніжжя щербатої скелі, він раптом побачив величезну, чорну тінь, що сунула прямо на нього. Мусква звів голову й заляк од несподіванки. Серце його співало й плакало. Перед ним височів Тер!

Велетень грізлі стояв непорушно і спокійно розглядав малого. Мусква, радісно виснувши, підбіг до нього. Тер опустив кошлату голову. Кілька секунд вони стояли нерухомо, ніс грізлі уткнувся в пухнасту спину ведмежати. Потім Тер, наче нічого й не сталося, наче малий завжди був з ним, неквапливо попрямував угору. Щасливий Мусква потюпав за ним.

Багато днів минуло в захоплюючих мандрах та гучних бенкетах. Тер показав малому силу-силенну чудових місць у горах та в долинах. Частенько ведмеді ловили рибу. Убили ще одного карібу. Мусква повнішав. До кінця вересня він уже скидався на великого собаку.

Незабаром поспіли ягоди, і Тер повів Мускву в ярugi та низини. Спочатку достигла дика малина, потім — мильнянка. А згодом — цариця ягід — чорна смородина. Вона росла в хащах лісів, у затінку, і ягоди мала, як вишні, та ще й солодкі, наче цукор, що ним годував малого Ленгдон. Мускві дуже сподобалася ця ягода.

Росла вона великими важкими гронами. На всіяних нею кущах майже не було листя, і Мусква їв, аж за вухами лящало.

Та ось минула й ягідна пора. Ночі ставали дедалі холодніші, а сонце цілими днями ховалося за хмарами. Снігу на вершинах гір стало більше, він уже не танув.

Скоро сніг випав і в долині. Спочатку легким серпанком запнув стомлену землю, а потім закутав її товстою ковдрою. З півночі дули холодні вітри. Весела симфонія літа змінилася тужною піснею зими. Вітер стогнав і плакав уночі, голі дерева злякано рипіли. Мускві здавалося, що переминівся світ.

І часто у ці холодні, похмурі дні малий дивувався, чому Тер тримається схилів,— адже вони могли сховатися од вітру в низинах. А Тер, якщо він тільки заводив з ним якусь розмову, мабуть, казав ведмежаті, що наближається люта зима і ці схили — їхні останні годувальники. Ягід у долинах давно вже нема, а трава та коріння — хіба ж то їжа в такий холод... Їм не слід гаяти часу на пошуки гусені чи мурашок, і риба заховалася на саме дно. У цю пору карібун дуже чутливі до запаху і надто прудкі. Лише на схилах можна поласувати бабаками чи гоферами — таке меню голодної пори. Тер вперто шпортався в землі, і Мусква, як тільки міг, допомагав йому. Не раз доводилося їм перевертати гори землі, поки докопувалися до теплої зимової хижки сплячого сімейства бабаків. Годинами рилися, аби добути двох-трьох маленьких гоферів. Зате які вони тепер були жирні!

Так друзі дотягнули до перших днів листопаду. Вітер і сніг почали їм дошкуляти. Ставки та озера скувало кригою. А Тер все ще залишався на схилах. У малого зуб на зуб не попадав од холоду, йому здавалося, що сонце, мабуть, назавжди покинуло цей світ.

Та от настав день, коли його друг облишив безплідну шпортанину, спустився вниз і рішуче попрямував на південь. У цей час ведмеді були на відстані десяти миль од відомої нам цілющої ковбані Тера. Але велетень грізлі так припустив, що вони ще завидна досягли її.

В наступні два дні Тер цікавився лише самим собою.

Їжі в ярузі не було зовсім, а він прислухався та нюхав навколо скель і взагалі поводився, як на думку Мускви, досить підозріло. На другий день звір спинився під велетенською сосною і став їсти опалу глицю. Мускві вона була не до смаку, але щось підказувало йому, що треба робити те саме, що й Тер, і він ковтав колючки, не розуміючи, що мати-природа настійно лаштувала його до зимової сплячки.

Було десь пополудні, коли ведмеді набрали на глибоку печеру, ту саму, в якій народився Тер. Тут грізлі знову затримався, за звичкою принюхуючись. Сутеніло. Над урвищем скигвила снігова буря. Колючий вітер наскакував з гори. Небо зробилося чорним та злим.

Грізлі постояв хвилину і рушив у глиб печери. Мусква поплентався за ним. Довго вони продиралися крізь темряву, зате чим далі, тим ставало тепліше. Завивання вітру стихало і поступово перетворилося на мірний гомін.

Ще з півгодини вовтузився Тер, щоб улягтися зручніше. Мусква заліз до нього під бік. Там було тепло і затишно.

Всю ніч бурхала хуртовина. Сніг випав пухкий та глибокий. Він завалив ущелину, вкривши її теплою шапкою. Весь світ потонув під снігом. Вранці вже не видно було ні входу до печери, ні велетенських брил. У білі хутра загорнулися й чорні дерева та червоні кущі. Все було біле й нерухоме. Долина мовчала.

А глибоко в печері тривожно ворухнувся Мусква. Тяжко зітхнув Тер. І потім довго вони спали міцним непробудним сном. І можливо, бачили якісь свої, ведмежі сни.

КАЗАН

Розділ I

ДИВНА ЗУСТРІЧ

Казан лежав нерухомо, примруживши очі та поклавши свою сіру морду на передні лапи. Він застиг, наче холодний північний камінь, жоден мускул його великого тіла не здригався. Але це тільки так здавалося. Насправді серце несамовито гнало в жилах кров, а кожен нерв був напружений до краю. То в ньому озивалася вовча порода. Всі чотири роки свого життя блукав він по дикій пустелі півночі. Багато лиха довелося спізнати. Він звик до скиглення вітру над тундрою, до гуркоту обвалів та весняних водоспадів. Його не лякав найдужчий ураган. Все тіло Казана було посічене та пошматоване, а очі горіли пекельним вогнем. Недарма ж звали його Казан, Дикий собака. Він був гігантом серед своїх родичів і мав таку ж велику силу та мужність, як і ті люди, що гнали його крізь цей холодний і підступний світ.

Досі Казан не знав, що таке страх. Ніколи раніше

він не тікав од когось — навіть у день герцю з лютою рессю, яку убив. То що ж лякало його тепер? Казан не знав, він тільки відчував, що потрапив у новий і не-знайомий світ, де все дратувало й лякало його. Адже він уперше зіткнувся з цивілізацією.

Хоч би швидше прийшов хазяїн! Навіщо він покинув його в оцій кімнаті, заставленій незрозумілими предметами? На стінах — мовчазні й нерухомі обличчя. Ніколи ще люди не дивилися так на нього. Ба ні, Казан пригадав: такий погляд був у його попереднього хазяїна, коли той мертвий, задубілий лежав на снігу. Казан сидів тоді поряд і жалібно вив. Але ці люди не скидалися на мертвих, хоч і живими вони теж не були.

Нараз Казан підвів голову. Він почув кроки і тихі голоси. В одному пізнав хазяїна. А інший... Казан аж здригнувся: йому здалося, що він уже десь чув цей голос,— давно-давно, коли ще був маленьким цуценям. Щасливий і радісний жіночий голос. Пес пильно глянув на прибулих своїми червоними блискучими очима. Він з першого погляду зрозумів, що ця жінка дорога його хазяїнові,— той лагідно обіймав її за плечі. Яскраве сонце золотило її біляве волосся, легенько рум'янило щічки й ще дужче підсинювало й без того блакитні-блакитні очі.

Жінка помітила собаку й, скрикнувши, попрямувала до нього.

— Стій! Що ти робиш? Він може... Казан!..

Та жінка вже стояла на колінах, її руки от-от торкнуться його шерсті. А що ж Казан? Як йому діяти? Одповзти геть чи огризатися? Може, вона з отих, що так невідступно стежать за ним із стіни, може, ця красуня — ворог йому? Кидатися чи не кидатися на неї?

Він бачив, як хазяїн рвонувся вперед, помітив його смертельну блідість. Але рука жінки вже гладила собаку. Казан нервово затремтів. А жінка сміливо взяла його голову в обидві руки і ніжно та лагідно промовила:

— Так он ти який, Казан, мій любий, мій славний! Ти врятував мого чоловіка, ти сам дотягнув оті важкі сани?

І раптом — о диво! — вона притислася до нього обличчям, і пес відчув людське тепло.

Він не ворухнувся, він намагався й не дихати. Здавалося, пройшла вічність, доки схвильована жінка знову підвела голову; в її очах бриніли сльози. Чоловік стояв поряд, стиснувши руки й зціпивши зуби.

— Цей пес нікому ще не дозволяв торкнутися себе,— промовив він нарешті глухо.— Відходь обережно, Ізабелло. Ого! Дивись! Дивись!

Казан скавулів. Його червоні очі невідривно стежили за жінкою. Йому хотілося ще раз відчутися її руку, ще раз торкнутися її обличчя. Та вони, мабуть, поб'ють його, якщо він посміє! А він же готовий померти за неї! Казан поповз до жінки, не зводячи з неї очей. Зачувши голос хазяїна, він зіщулювався. Але той не збирався його бити, і пес повз далі, аж доки його холодний ніс не торкнувся тонкої сукні. Жінка не відійшла.

— Дивись, — шепотіла вона. — Дивись!

Ще дюйм, ще півдюйма, і тіло Казана вигнулося, він увесь подався вперед. Його ніс торкнувся спочатку ноги, потім коліна й, нарешті, теплої маленької руки. Казан благально дивився на жінку і бачив, як затремтіли у неї губи. Вона глянула на чоловіка, і той, опустившись поряд, ласкаво обняв її і лагідно поплескав Казана по голові. Казану не сподобався цей дотик. Досвід навчив його не довіряти чоловікам. І все-таки він дозволив хазяїнові торкнутися себе, бо відчув, що це приємно жінці.

— Казан, друже, — ласкаво мовив хазяїн, — ти не збидиш її, правда? Ми ж з тобою обидва любимо її. Вона тепер наша — твоя і моя. Ми будемо завжди оберегати її, а коли треба, битимемося за неї на смерть, так же?

Вони одійшли від нього, а Казан все лежав, не зводячи з жінки очей. Собака стежив і наслухав, йому знову хотілося підповзти до неї, торкнутися її руки, ноги або хоч плаття. Але хазяїн щось сказав, і жінка, посміхнувшись, підстрибнула і підбігла до велетенського чорного ящика, який вискалив ряд білих зубів. Його пащека була більша за всеньке тіло Казана. Й навіщо тільки отакі великі зуби? Пальці жінки раптом торкнулись їх, і з ящика полинули чудові звуки. І тихий шепіт вітерця, і тужна пісня водоспадів, і навіть радісне щебетання пташок — були ніщо в порівнянні з цими звуками. Казан уперше в житті слухав музику.

Спочатку вона вразила й налякала його, але поступово страх зник, і лише ноги тремтіли від дивного збудження. Йому хотілося сісти й завити, як вив він до зірок або до місяця холодними північними ночами. Та, мабуть, присутність цієї жінки стримувала його. Пес почав тихо крастися до неї. Погляд хазяїна спинив його, але тільки на мить. Казан знову поліз, припадаючи мордою і шиєю до підлоги. Він був уже на півдорозі, коли дивні звуки почали стихати.

— Грай! — вигукнув хазяїн. — Грай!

Ізабелла обернулась, побачила Казана і знову заграла. Хазяїн пильно стежив за собакою, та це вже не могло його зупинити. Він повз усе далі й далі, аж доки його ніс не ткнувся зборок її плаття.

Раптом жінка заспівала. Казан завмер, тремтячи всім тілом. Він чув тужливі пісні індіанок на порозі вігвама і дикий мотив Оленячої пісні мисливців, але ніколи його вухо не ловило таких ніжних звуків. Казан уже зовсім забув про хазяїна. Тихенько, крадькома, так, щоб вона не помітила, пес підвів голову. Він бачив, що жінка дивиться на нього. Цей погляд викликав довір'я, і він поклав голову їй на коліна. Ніжна рука погладила його, і пес, примруживши очі, глибоко зітхнув.

Музика стихла. Нараз Казан почув якийсь дивний звук. Хтось ніби схлипнув... Хазяїн закашлявся.

— Я завжди любив цього бродягу, — мовив він досі нечуваним голосом, — але я й не підозрював, що він здатний на таке.

Р о з д і л 11

НА ПІВНІЧ

Для Казана настали чудові дні. Правда, він скучав за лісом та глибокими снігами. Йому не вистачало щоденної бійки з собаками своєї упряжки, які не хотіли коритися його волі. Йому хотілося почути їхнє роздратоване скавчання, хотілося мандрувати з ними крізь тундру чи засніжену рівнину. Він нудьгував навіть за вигуками погоничів та грізним цьвохканням довжелезного гарапника з оленячих кишок. Йому хотілося знову

відчути смикання посторонків і злагоджену ходу собак позад себе. Та все це тепер замінило щось інше.

Навіть коли жінки не було поблизу, Казан відчував її приємний дух. Зачувши його вночі, він прокидався і тихо скавулів. Якось, никаючи у темряві, пес натрапив на двері, за якими вона спала. Коли Ізабелла вийшла вранці, то побачила, що Казан, згорнувшись клубочком, лежить під дверима. Відтоді вона неодмінно клала туди на ніч його килимок. Тепер він знав, що хазяйка за дверима, і був спокійний. І з кожним днем собака все рідше сумував за рідною тундрою.

Незабаром він відчув якусь перемену. Всі бігали, метушилися, жінка менше приділяла йому уваги. Казан дратувався. Він пильно стежив за хазяїном. Одного разу вранці хазяїн надів ошийника і вивів Казана на вулицю. Тоді пес зрозумів, що його хочуть кудись прибрати! Він уперся і не хотів іти.

— Ну ж бо, Казан,— умовляв його хазяїн,— ходімо, друже!

Казан оскалив зуби. Він сподівався, що його за це поб'ють, але хазяїн тільки посміхнувся й одвів його назад. Згодом вони знову вийшли, але уже втрюх. Ізабелла йшла поряд, поклавши руку йому на голову. Це вона умовила його залізти у якусь велику чорну дірку, і пес опинився всередині темного вагона. Потім вона одвела його у найтемніший куток, де хазяїн прив'язав на ланцюг. Відтак обое, хазяїн і господиня, пішли, весело розмовляючи.

Багато годин пролежав Казан нерухомо, напружено прислухаючись. Внизу під ним стукотіли колеса. Іноді гул завмирав, і Казан чув незнайомі голоси. Та ось долинув знайомий голос, і бранець жалібно заскавулів. Двері розсунулися, до нього вліз якийсь чоловік з ліхтарем, а з ним і хазяїн. Казан не звертав на них уваги, він тоскно дивився у темряву. Його вивели надвір. Казан рвонувся, але побачивши, що нікого нема, мовчки завмер і принюхався. Вгорі мерехтіли холодні зірки, за якими він так тужив, а довкола стіною стояли чорні, мовчазні ліси. Та даремно шукав знайомий запах. З горла вихопилися тужливі звуки. Тоді хазяїн підніс над головою ліхтар. Це, очевидно, був умовний знак, бо в темряві раптом почувся жаданий голос. Казан

рвонувся так, що чоловік випустив ланцюга. Замиготіли інші ліхтарі, і знову почувся той самий голос:

— Ка-за-а-ан!

Пес метнувся кулею. Хазяїн, сміючись, поспішав за ним.

— Ах ти ж, бродяго! — мовив весело.

Обійшовши вагон, він побачив, як собака простягнувся біля ніг Ізабелли. Вона переможно посміхалась.

— Твоє зверху! — признався чоловік, задоволений. — Б'юсь об заклад, що він так не кинеється на жоден інший голос у світі. Ти перемогла. Ну що ж, Казан, я тебе програв...

Та коли жінка нахилилась, щоб узяти ланцюг, чоловік раптом посерйознішав.

— Казан, звичайно, твій, але дозволь поки що ним займатися мені. Навіть і тепер я йому не вірю. Я бачив на власні очі, коли він одкусив руку індійцеві, а іншим разом — перегриз горло собаці. Це ж вовк, дикун і лютий звір, хоча завжди охороняв мене як герой і врятував мені життя. Дай-но ланцюг...

Він не встиг договорити. Казан хижо скочив і загарчав. Губи його напружилися, оголивши великі ікла, шерсть на спині наїжачилась. Обережно скрикнувши, хазяїн вихопив револьвер.

Казан не звертав на нього уваги. З темряви вийшов чоловік, який мав супроводжувати хазяїна й молоду жінку до табору на Ред-Рівер. Мак-Кріді — так звали провідника — був кремезний здоровань з жорстокими квадратними щелепами. Він втупився в Ізабеллу, і це не сподобалося Казану.

Червона з білим відлога Ізабелли сповзла на плечі. Тьмяне світло ліхтарів виблискувало на золотавому волоссі. Щічки її розчервонілись, а очі, здавалося, були синіші за весняне небо. Мак-Кріді знехотя відвів погляд. Рука Ізабелли лягла на голову собаці; але на цей раз пес не почув її дотику. Він грізно гарчав, і те гарчання не віщувало добра. Ізабелла смикнула ланцюг.

— Зараз же мені ляж! — наказала вона.

Зачувши її голос, Казан начебто заспокоївся.

— Ляж! — повторила хазяйка, ніжно погладивши його по голові.

Пес ліг, пригорнувшись до її ніг, але зуби його все

ще були оскалені. Хазяїн стежив за ним. Він дивувався, звідки у Казана ця лють до провідника. А Мак-Кріді тим часом розмотав довжелезного гарапника і, люто глянувши на пса, загорлав:

— Ату, Педро, ату!

Цьому «ату» навчали лише службових собак Північно-західної поліції. Казан не ворухнувся. Тоді Мак-Кріді випростався і ляснув своїм довжелезним гарапником.

— Ату, Педро, ату!

Гарчання собаки змінилося лютим риком. Мак-Кріді звернувся до хазяїна:

— Послухайте, Торп. Я знаю цього сабаку! Поганий пес... Добра від нього не жди...

Торп саме нагнувся, щоб підняти ланцюг, тому не бачив виразу обличчя Мак-Кріді. Але Ізабелла помітила і здригнулася. Кілька хвилин тому, коли поїзд зупинився в Ле-Пасу і вона познайомилася з цим чоловіком, він дивився на неї так само. Тоді жінка затамувала в собі страх, згадавши розповіді Торпа про суворих людей Півночі. Вона задалегідь полюбила цих людей, захоплювалась їхньою мужністю і побратимством. Ось чому і тепер Ізабелла посміхнулася до чужинця, женучи геть свої сумніви й огиду.

— Не сподобалися ви моему Казану,— тихенько засміялась вона.— Та це нічого, ви ще будете друзями.

Жінка взяла ланцюг і легенько підштовхнула Казана до Мак-Кріді; кінець ланцюга тримав Торп, щоб у будь-яку хвилину відтягнути пса. На мить Мак-Кріді опинився поміж Торпом та його дружиною, і Торп знову не бачив обличчя провідника. А той і не дивився на Казана, він не зводив очей з Ізабелли.

— Ви хоробра, — промовив він. — Я б ніколи не зважився на таке. Він може враз одкусити руку...

Мак-Кріді взяв у Торпа ліхтар і повів їх вузькою стежкою, що пролягла уздовж залізничної колії. Недалеко, в густому ялиннику, два тижні тому Торп залишив свій табір. Замість одного намету, в якому він жив із своїм попереднім провідником, тепер було два. Перед ними горіло велике багаття. Поблизу стояли довжелезні сани. За світним колом Казан розгледів товаришів по запряжці, в п'яті горіли їхні очі. Поки Торп прив'язував його до саней, Казан стояв нерухомо,

напруживши всі мускули. Тепер він знову в рідному краю і знову верховодив запряжкою. А господиня тим часом голосно сміялася, плещучи од захвату в долоні. Вона раділа новому життю, яке так чудово починалося для неї. Торп одкинув запону намету, пропускаючи Ізабеллу вперед. Жінка зайшла всередину, навіть не обернувшись і не сказавши Казану жодного слова. Бідолаха заскавучав і глянув червоними очима на Мак-Кріді.

А Торп пояснював дружині:

→ Шкода, що старий Джекпайн відмовився їхати з нами. Правда, він привіз мене додому, але нізачо в світі не захотів повертатися назад. Глянула б ти, як цей індієць керує собаками! А от щодо Мак-Кріді, то я не зовсім певен. Мені розповідали, що він якийсь дивний, хоча тундру знає, як свої п'ять пальців. Собаки теж не люблять нових погоничів. Йому будуть непореливки з Казаном.

Дружина щось відповідала чоловікові, і Казан сторожко наслухував. Він навіть не почув, коли Мак-Кріді підкрався до нього. Голос людини стьобнув його несподівано, наче батіг:

— Педро!

Казан скорчився.

— Ага, попався, старий волоцюго! — прошипів Мак-Кріді. — Кличку змінив? Але я тебе впізнав! Тепер стежилися.

Р о з д і л ІІІ

МАК-КРІДІ ПОВЕРТАЄ БОРГ

Мак-Кріді ще довго сидів мовчки поблизу вогнища. Очі його були прикуті до Казана. Потім, переконавшись, що Торп та Ізабелла вклялися спати, він притьмом збігав до свого намету і повернувся з флягою віскі. Насмоктавшись досхочу, Мак-Кріді вмоствився на сани, але так, щоб його не дістав Казан.

— Попався? — гаркнув він. Очі погонича палали од віскі. — Цікаво, хто тобі змінив ім'я?.. І як ти дістався цьому?.. Добре, що хоч говорити не вмієш...

З намету долинув голос Торпа та лункий сміх його

молодої дружини. Мак-Кріді здригнувся. Обличчя його густо почервоніло. Він сунув флягу в кишеню і тихо підкрався до намету Торпа. Коли провідник знову повернувся до саней, очі його горіли вогнем. Було вже далеко за північ, коли він почовгав до свого намету.

Казан зігрівся, його повіки почали злипатися. Але сон бідолахи був неспокійний. Усю ніч в голові мелькали тривожні картини. Він то відчайдушно бився, тоді його зуби клацали у сні, то несамовито рвався на цепу, щоб розірвати Мак-Кріді або дотягнутися до хазяйки. Він відчував на собі дотик її руки, чув, як співала вона йому і хазяїнові.

Потім картина змінилася. І ось він уже біжить на чолі шестерика собак — добрячої запряжки Північно-західної поліції.

— Педро! — гукає хазяїн...

Потім — спочинок. Молодий хазяїн Казана, з гладенько вибритим обличчям, допомагає злізти з саней чоловікові, руки якого закуті в ланцюг... Згодом — Казан лежить поблизу вогнища. Хазяїн сидить навпроти, спиною до намету. Звідтіль виходить той, другий, але руки у нього вже вільні. Він тримає важкий дрючок. Б'є ним хазяїна по голові...

Казан прокинувся, підскочив. Шерсть на спині наїжачилась. Він загарчав. Багаття пригасло, табір оповила густа темрява, котра віщувала близький світанок. Казан ледве міг розпізнати постать Мак-Кріді. Той знову стояв біля намету хазяїна, і пес раптом пригадав, що це той самий чоловік, який носив на руках ланцюг. Казан пригадав і те, що, вбивши хазяїна, він немилосердно гнав запряжку і бив нещадно його, Казана.

Зачувши собаку, Мак-Кріді хутко повернув до вогнища. Насвистуючи, він почав згортати докупи головешки. Коли вогонь спалахнув, попрямував будити Торпа та Ізабеллу. За кілька хвилин вони вийшли. Жінка сіла на санки поруч Казана і почала розчісувати волосся. Мак-Кріді підійшов до неї ззаду і взявся перебирати вантаж. Ніби випадково його пальці на мить торкнулися її голови. Жінка не звернула на це уваги, а Торп саме стояв до них спиною. Тільки сторожкі очі Казана одразу помітили злодійкуватий рух Мак-Кріді. Пес миттю перестрибнув через сани і кинувся на нахабу. Мак-Кріді ледве пощастило відскочити. Міцний

ланцюг одкинув захисника назад, Казан вдарився боком об жінку, і та впала. Лише це й побачив Торп. «Казан накинувся на неї!» — майнула думка, і, не вимовивши й слова, Торп поволік жінку геть од саней. Потім хутко схопився за правий бік, але револьвер залишився в наметі. Під ноги йому потрапив гарапник Мак-Кріді. Торп вхопив його і, не тямлячи себе, кинувся до Казана. Собака зіщулився, але й не думав оборонятися або тікати. Тільки один раз у житті його так били! Та він не огризався і навіть не скавулів. Раптом хазяйка підбігла до чоловіка й вихопила гарапник.

— Не смій! — вигукнула вона.

Потім заговорила напівголосно. Мак-Кріді не чув, але обличчя Торпа набрало дивного виразу, і він мовчки поспішив з жінкою до намету.

— Казан кинувся не на мене,— схвильовано шептала Ізабелла, стискуючи руку чоловіка.— Мак-Кріді стояв позаду, і мені здалося, що він доторкнувся до мого волосся. Отоді Казан і стрибнув! На нього! Я певна, що тут щось не гаразд.

Вона мало не плакала, і Торп пригорнув її до себе.

— Я навіть і в гадці не мав... так, все це підозріло. Здається, він казав, що знає цього пса. Цілком можливо. Мабуть, він був колись хазяїном Казана і так з ним поводився, що пес не простив йому. Завтра я про все довідаюсь. А ти обіцяй мені поки що триматися подалі од Казана.

Ізабелла кивнула. Коли вони вийшли з намету, Казан підвів їм назустріч свою велику голову. Гарапник розсік йому око, з морди текла кров. Ізабелла навіть заплакала, але не підійшла. Казан розумів, що саме вона припинила тортури: він тихо заскавучав і радісно замахав хвостом. Та жінка не підходила.

Ніколи ще Казан не почував себе таким нещасним, хоч і повів на другий день свою запряжку на північ. Око запухло і пекло вогнем, тіло ломило від ударів гарапника. Та не від болю похнюпив голову пес, не біль позбавив його спритності й кмітливості, які так потрібні жожаку. Вперше в житті зломилі його волю. Колись давно катував його Мак-Кріді, тепер побив хазяїн. Іхні люті голоси увесь день бриніли у вухах. Але найбільше гнітило його, що хазяйка не звертала на нього уваги. Вона тепер сідала так, щоб Казан не міг

до неї дотягнутися. Під час коротких зупинок і привалів Ізабелла дивилася на нього здивованим поглядом і мовчала. Вона теж поб'є мене, думав Казан і злякано відповзав. Увечері він лягав щонайдалі од багаття і гірко сумував. Ніхто й не підозрював, що Казан страждає. Мабуть, Ізабелла розуміла його. Але й вона не підходила, не розмовляла, а лише уважно стежила за ним — особливо тоді, коли він дивився на Мак-Кріді.

Пізніше, коли подружжя пішло до намету, повалив сніг. Мак-Кріді був неспокійний. Він частіше заглядав у флягу, його обличчя помітно червонішало. Казан бачив, як той хижо поглядає на намет хазяїв. Іноді він підходив до нього й прислухався. Коли почулося спокійне дихання Торпа, Мак-Кріді хутко повернувся до багаття. Він глянув на небо — сніг сипав дедалі дужче. Провідник протер очі. Потім пішов у темряву, вдивляючись у слід, який вони залишили звечора. Сліди майже замело. За годину їх остаточно зарівняє снігом, а завтра вже ніхто й не здогадається, що тут пройшли люди, собаки і важкі сани. Навіть багаття щезне, якщо добре затоптати. Мак-Кріді ще раз хильнув з фляги. Мозок палав п'яним вогнем, серце несамовито калатало. Та дужче забилося серце Казана, коли собака побачив, що провідник несе важкий дрючок. Мак-Кріді прихилив його до дерева, вийняв із саней ліхтар і засвітив. Тримавши ліхтаря в руці, він почвалав до намету.

— Гей, Торп! — гукнув.

Ніхто не озвався. Було чути лише дихання сплячого. Просунувши руку під запону, Мак-Кріді пошкрябав по брезенту.

— Гей, Торп! — знову покликав.

На цей раз Торп обізвався:

— Це ви, Мак-Кріді?

Той ширше розсунув запону і тихо промовив:

— Так, я. А вийдіть-но на хвилинку. Щось дивне коїться в лісі... Дружину не будіть!

Він одійшов і став ждати. За хвилину Торп вийшов, Мак-Кріді вказав на ялиник.

— Хтось цілу ніч никає довкола,— пояснив він.— Мені здається, що я навіть бачив людину, коли ходив по дрова. А ніч така, що саме красти собак. Візьміть ліхтар! Хай мене грець поб'є, якщо ми не знайдемо на снігу слід...

Він оддав Торпу ліхтар і взяв дрючок. Казан ледве стримався, щоб не загарчати. Кинутися, попередити — він теж боявся: хазяїн знову битиме. Пес лежав тихо, тремтів усім тілом і тихо скавулів. Він невідривно стежив за ними, аж доки ті не зникли. Потім став чекати й слухати. Нарешті почулося рипіння снігу.

Мак-Кріді повернувся сам. В обличчі провідника було щось звіряче. Казан позадкував у тінь, зачувши тихе, огидне гиготіння. Кинувши дрючка на сніг, чоловік рушив до намету Торпа. Крадькома зайшов він у намет, повісив ліхтар і став над ліжком Ізабелли... А на вулиці, згорнувшись калачиком на пухкому снігу, Казан мучився над розгадкою цих незвичайних подій. Чого хазяїн і Мак-Кріді ходили до лісу? Чому хазяїн не повернувся? Чого це Мак-Кріді зайшов не до свого намету?

Раптом Казан підскочив, шерсть найжачилась, лапи напружилися: велика тінь Мак-Кріді майнула на освітленому брезенті, почувся крик. Казан пізнав голос хазяйки і кинувся вперед. Ланцюг зупинив його, а ошийник здавив горло. Ізабелла кликала чоловіка. Та ось Казан почув і своє ім'я!

— Казан! Казан!..

Він рвонувся знову, але перекинувся на спину. Собака плигав кілька разів на всю довжину ланцюга, й щоразу ошийник краяв йому горло. На мить пес зупинився і передихнув. Потім, сердито загарчавши, з усієї сили рвонув ланцюг. Почувся тріск, ремінь на шиї лопнув.

Кілька стрибків, і Казан опинився біля намету, ковзнув під запону і, грізно рикнувши, вчепився Мак-Кріді в горлянку. Вже перше стискання його могутніх щелепів несло смерть, та пес цього не знав. Він тільки знав, що тут його хазяйка і що він бореться за неї. Почувся захлинистий крик — і... кінець. Мак-Кріді гепнувся на спину.

Ізабелла кликала Казана, тягнула його за шию, та він усе дужче встромлював свої ікла в шию ворога. Коли ж нарешті випустив жертву, хазяйка глянула на Мак-Кріді і від жаху затулила обличчя. Потім упала на постіль і довго лежала нерухомо. Лице і руки в неї були холодні. Казан легенько торкнувся їх носом, але

вона не розплющувала очей. Тоді він ліг і грізно почав стежити за мертвим.

Пройшов деякий час, і хазяйка розкрила очі; її рука торкнулася Казана.

Зовні почувлися кроки. Мабуть, це хазяїн. Пойнятий жахом, Казан кинувся до виходу. Так, це хазяїн, та ще й з дрючком! Він ішов поволі, мало не падаючи, обличчя його було залите кров'ю. Але ж він з дрючком! Значить, він знову битиме, битиме, як і тоді, коли Казан уперше кинувся на Мак-Кріді. Пес поповз у тінь. З чагарника він ще раз озирнувся і з горла вихопився звук болю й любові. Тепер за те, що він учинив, його битимуть завжди. Навіть хазяйка. Вони шукатимуть його, а якщо знайдуть, невпинно битимуть!

Казан востаннє глянув на багаття і кинувся в ліс. Там, у цих хащах, немає ні гарапників, ні дрючків. Там люди не знайдуть його.

Ще мить Казан вагався. Потім безшумно, як істота дикого світу, що нею він тепер знову став, ковзнув у зарості і зник у пільмі.

Р о з д і л І V

НА ВОЛІ

Казан заглибився у таємничу темряву лісу. Вітер глухо стогнав над головою, а собака довго ще лежав недалеко від привалу, задумливо дивлячись на намет, де він здобув оту жахливу перемогу.

Казан знав, що таке смерть. Він пізнавав її здалеку, чув у повітрі і розумів, що тепер вона скрізь, що він сам її приніс. Тому й лежав у глибокому снігу, тремтів і жалібно скавулів — Казан був собака, а не вовк. Але домішка вовчої крові вже давала про себе знати. Це було видно по хижо оскалених іклах та по злих вогниках в очах.

Тричі хазяїн голосно кликав:

— Казан! Казан! Казан!..

І кожного разу з ним виходила жінка. У її блакитних очах ще й досі був жах, як і тоді, коли він убив Мак-Кріді. Вона теж кликала:

— Казан! Казан!..

Зачувши її голос, собака радісно стрепенувся і вже готовий був повзти до людей, щоб прийняти покарання. Та страх перед дрючком переміг. Казан лишився на місці і так пролежав ще кілька годин. Нарешті табір затих, тіні в наметі перестали мелькати, полум'я вогнища майже погасло.

Казан обережно прокрався до саней, що стояли поблизу багаття. Позаду, під деревом, лежало тіло вбитого — хазяїн виволік його з намету і кинув на сніг.

Пес ліг, поклавши голову на лапи і повернувшись до ще теплих головешок. Він не відводив погляду від намету,— Казан був насторожі. Найменший рух, і він знову втече до лісу. Але від згаслого багаття пашило теплом, і скоро повіки Казана почали злипатися. Кілька разів він примушував себе прокидатись, та ось повіки його востаннє ворухнулися й завмерли.

У сні Казан тихенько скавулів, мускули сильних лап здригалися, дрож проймав тіло. Якби хазяїн зараз побачив його, він здогадався б, що собаці сниться важкий сон.

Казану снилося, що він знову рветься на цепу. Щелепи клацнули, наче кастаньети, і цей звук збудив його. Він схопився, шерсть стала дибки, великі ікла блиснули, мов сталеві ножі. Пес прокинувся вчасно. В наметі почулося шарудіння. Це, мабуть, піднявся хазяїн. Якщо не вдасться втекти...

Казан шугнув у куці й притисся до землі, тільки його голова виглядала з-за дерева. Він знав, що хазяїн йому не простить. Адже Торп побив його за те, що він просто кинувся на Мак-Кріді, і, мабуть, убив би, якби не хазяйка. Що ж буде тепер, коли він розірвав Мак-Кріді горло? Тепер не допоможе навіть хазяйка.

І навіщо хазяїн повернувся? Чому він не лишився там, де кинув його провідник? Тоді Казан міг би не розлучатися з хазяйкою. Жінка простила б йому, адже вона любить його. А він супроводжував би її скрізь, бився б і навіть віддав би за неї життя. Та що поробиш! Торп повернувся, і Казан мусить тікати. Торп тепер був для нього, як і всі чоловіки,— постійним втіленням гарапника, дрючка і того предмета, що плюється вогнем. Ось і тепер...

Світало. Торп вийшов з намету з рушницею за плечима. За хвилину вийшла жінка. Вона вхопила чоло-

віка за рукав, й обоє глянули туди, де лежав мрець. Ізабелла шепнула щось Торпу, і той загукав:

— Казан! Казан! Казан!..

Казан затремтів. Хазяїн намагається повернути його, а сам тримає оту палицю, яка ціє смерть!

— Казан! Казан! — знову покликав Торп.

Казан тихенько одповз. Він знав, що відстань для тієї палиці не має значення. Пес обернувся й заскавучав. Його червоні очі світилися глибокою тугою, коли він востаннє глянув на хазяйку. Він знав, що прощається з нею назавжди, і серце його пронизав біль, гостріший од ударів гарапника і дрючка. Йому хотілося закинути голову і вити, виливаючи в небо свою образу і самітність.

А Ізабелла сказала в розпачі:

— Пішов...

І навіть сильний голос чоловіка забринів, коли він промовив:

— Пішов. Адже він одразу зрозумів, а я ні... Побив його вчора! Тепер я віддав би рік життя, щоб цього не було... Звичайно, він більше не повернеться.

Пальці дружини стисли його руку.

— Ні, ні, повернеться! Він не покине мене. Він дикий і страшний, але він любить мене! І знає, що й я його люблю. Він неодмінно повернеться!..

— Ти чуєш? — перебив її чоловік.

З лісу долинуло тужливе виття,— Казан прощався з Ізабеллою.

Потім собака довго ще сидів нерухомо, вдихаючи на повні груди чисте повітря свободи. Він вдивлявся у чорну безодню лісу, що ставала прозорішою з настанням ранку. З того дня, як його вперше запрягли до саней, Казан не раз мріяв про свободу, якої прагнула його вовча порода. І нарешті ось вона — жадана свобода. Не буде більше ні гарапників, ні дрючків, не буде й жорстоких людей, які викликали недовір'я, а потім і зненависть. Якби не домішка вовчої крові, вони неодмінно підкорили б його. Так, люди — його найтяжчі вороги. Вони завжди знущалися з нього, вважали його злим і боязко трималися осторонь, хоч і не втрачали нагоди стьобнути його по спині. Все тіло Казана було покрояне й пошматоване руками людини.

До того вечора, коли жінка поклала свою руку йому

на голову і притулилась обличчям до його морди, Казан не знав, що таке доброта і ласка. Тоді він уперше збагнув, що людину можна любити. А тепер чоловік прогнав його. Прогнав од неї, від її руки, яка ніколи не тримала ні гарапника, ні дрючка. Казан аж загарчав від образи.

Коли розвиднілось, він підійшов до болота. Казана охопив дивний неспокій. Хоча він і на волі, хоча він і позбувся жорстоких людей, але як же йому бути без собак, саней, вогню та їжі? Невже без цього можна прожити?

Навколо було тихо-тихо. Болото містилося в западині між двома кряжами; смереки й кедри росли так густо, що під ними не було навіть снігу, денне світло ледве блимало десь угорі. Казан відчув нестерпний голод та самотність. Він був вовк, але він був і собака. Собака кликав його до гурту, а вовк підказував, що в цьому лісі можна знайти товариство, треба лише гарненько завити. Кілька разів якісь дивовижні звуки народжувалися в горлі, але одразу ж завмирили. То в ньому зринало вовче виття.

Незабаром Казан роздобув собі їжу. Опівдні упіймав зайця-біляка. Сире м'ясо було смачнішим за мерзлу рибу або дерть. Пізніше натрапив на безліч зайців і двох убив. Досі Казан не знав насолоди переслідування й полювання, і тепер убивав більше, ніж міг з'їсти.

Зайці не чинили опору. Їхнє м'ясо було ніжне та смачне, але йому набридло отак убивати. Хотілося більшої дичини. Казан уже не крався і не ховався в заростях. Тепер він високо тримав голову, шерсть на спині настовбурчилась, а хвіст теліпався, як у вовка. Його тіло жадало дій і справжнього життя. Він простував на північний захід. Туди вели його спогади минулого — тих днів, коли він ще жив на Макензі, тільки вона протікала далеко, за тисячу миль.

Казан зустрічав багато слідів на снігу. Він запам'ятовував, як пахнуть сліди копит лося й оленя, ямки від подушечок рисі. Потім попрямував по сліду лисиці, який привів його на галявину, обгороджену височенними соснами; сніг в одному місці був поораний, валялося пир'я та яскраво пламеніла кров. Казан зрозумів: він у цьому лісі полює не один.

Ввечері побачив сліди, дуже схожі на його власні.

Слід був ще зовсім свіжий, і Казан заскавучав. Бажання завити по-вовчому дедалі зростало і стало нестерпним, коли опустилася темрява. Хоча Казан увесь день проблукав, та втоми не відчував. Люди були далеко, а ніч якось дивно тривожила його. Вовча кров нарешті заграла. Ніч настала ясна, небо всіяли зірки, невдовзі вплив щербатий місяць. Тоді Казан сів на сніг, підняв високо голову й сумно завив, аж луна пішла гаєм.

Довго сидів Казан, прислухаючись. Голос його звучав тепер дужо й красиво, і це надавало йому певності. Він чекав на відповідь, та її не було. Тільки з кущів вискочив лось і щодуху помчав геть од цього виття; роги тварини деренчали об віття.

Ще двічі Казан кидав свій клич у небо: йому подобався цей новий голос. Потім побіг далі. Шлях йому перетяв скелястий гірський схил. Казан подерся вгору. На самому вершечку зірки здавалися зовсім близько, а місяць можна було торкнутися лапою. По той бік схилу Казан побачив простору рівнину, замерзле озеро, що блищало, наче дзеркало, і білу річку, яка губилась у далеких заростях.

Нараз серце його завмерло: здалеку почувся голос, схожий на його власний,— почулося вовче виття! Щелепи Казана клацнули, білі ікла заблищали, він загарчав. Йому кортіло відповісти, але інстинкт підказав, що то голос не призывний, а якийсь інший.

За годину знову почулося те виття, вже значно ближче та ясніше. Протяжне й заливчате, воно раптово обривалось і переходило в дикий гавкіт. Казан відчув якесь непевне збудження. Інстинкт підказав, що то клич до полювання. За кілька хвилин він повторився вже зовсім близько, під горою. Потім десь далеко ще один. Зграя збиралася на полювання.

Казан сидів тихо і тремтів. Страху пес не відчував, але й прилучитися до зграї ще не міг. Цей крик, здавалося, поділив його світ навпіл. Попереду було нове, незвідане життя без людей, але щось невблаганно тягло його назад, він навіть обернувся й тихо заскавучав. Тепер він скавучав, як справжнісінький собака. Там, позаду, лишилася його хазяйка. Казан все ще чув її голос, відчував ніжний дотик руки, бачив тепло і лагідність в її очах. Вона настійливо кликала його, і цей

голос перемагав у ньому бажання спуститися вниз, до вовків. Але він бачив поряд із нею жорстоких чоловіків з гарапниками та дрючками, і шкіра його конвульсивно здригалась од болю.

Довго стояв він на межі цих двох світів. Нарешті рвонувся і почав спускатися в долину.

Всю ніч Казан тримався поблизу вовчої зграї, але підійти так і не наважився. Ця обережність врятувала його: адже на ньому ще зберігся запах людини та запряжки, і вовки розірвали б його на шмаття. Найбільший інстинкт у дикого звіра — інстинкт самозбереження. І цей відгомін життя диких предків примушував Казана валятися в снігу саме там, де пройшла зграя, — йому потрібно було просякнутися вовчим запахом.

А зграя тим часом загнала оленя й бенкетувала майже до ранку. Казан тримався проти вітру. Запах крові й теплого м'яса лоскотав ніздрі, його гострий слух розпізнавав навіть хрускіт кісток. Та обережність стримувала. Лише на світанку, коли вовки розбіглися хто куди, Казан відважився підійти до місця кривавої тризни. Він не знайшов там нічого, крім залитого кров'ю снігу та кісток. Зате він викачався й просидів на тому місці увесь день. Наступної ночі, тільки-но зорі вишили небо, Казан сміливо прилучився до зграї.

У цю ніч вовки знову полювали, хоча, може, то була вже інша зграя, яка, полюючи за кілька миль звідси, дійшла до озера. Вони скажено гналися за великою сарною, що метнулася од них на кригу. Зграя негайно вишикувалася фатальною підковою, а два вожаки побігли нарівні з твариною, готові щомиті замкнути коло.

Подавши голос, Казан вискочив із темряви. Сарна саме йшла йому навперейми, і він наддав ходи. Сарна помітила це і шарахнулася праворуч, але тут уже чекали гострі ікла одного з вожаків. Казан досяг мети одночасно з другим вовком і теж вчепився в м'яку горлянку сарни. Зраділі вовки кинулися до жертви, і сарна впала. Казан опинився під нею, і хоча його придавило, він не випускав жертви. Це була його перша здобич. Кров бурхала в жилах, Казан гарчав, зціпивши зуби.

Лише коли сарна сіпнулася востаннє, Казан вібрався з-під неї. Недавно він убив зайця, і їсти йому не хотілося. Він всівся осторонь і ждав, поки зграя на-

жереться. Згодом спробував було пропхатися між двома вовками, але ті люто вишкірилися.

Казан одійшов, не бажаючи битися, та раптом великий бурий самець відокремився од зграї і кинувся на Казана, намагаючись вчепитися в горло. Казан ледве встиг повернутися до нього, й за якусь мить обидва качалися в снігу. Несподівана сутичка привернула увагу інших, але вороги знову були на ногах. Довго кружляли вони один біля одного, оскаливши ікла та настовбурчивши шерсть. Вовки навколо звужували кільце.

Казан був спокійний. Багато разів сидів він, уважно стежачи за бійкою. А скільки сам бився посередині такого кола. Адже так само б'ються й собаки. Якщо не втручалися люди, цей поєдинок кінчався смертю одного, а то й обох забіяк. Тут людини не було — лише кордон з ікластих чортів, готових щомиті рвонутися до того, хто впаде. Казан хоч і був чужий, та не боявся кордону. Він знав, що зграєю керує одвічний закон.

Пес не зводив очей із свого напасника. Вони все ще кружляли. Там, де щойно клацали щелепи й лунав хрускіт кісток, запала мертва тиша. Розпещені собаки Півдня огризалися б і гарчали, а Казан і вовк рухалися мовчки, їхні вуха не були опущені, а стояли сторч, пухнасті хвости бовталися вільно.

Зненацька вовк як блискавка налетів на Казана, щелепи його дзенькнули, наче сталь ударилась об сталь. Він промахнувся. Казан одскочив і його зуби, мов ножі, розкряяли ворогові бік.

І знову кружляння. Очі бійців налилися кров'ю, губи напружилися. Тепер Казан кинувся перший. Він хотів перегризти сірому горло, але теж промахнувся. Вовк розпанахав йому бік. Біль дав відчутти Казану, що його ворог дужий та спритний. Казан простягнувся на снігу, притиснувши шию до землі. Захищай горло й підстерігай — так вчила мудрість віків.

Вовк двічі обійшов Казана, а той тільки зиркав на нього з-під опущених повік. Та ось вовчисько плигнув знову. Казан вмить розкрив свої щелепи, готовий вхопити того мертвою хваткою, але зуби тільки клацнули в повітрі. Сірий перекинувся, як кіт, і став на ноги.

Казан загарчав. Стрибок, і він наздогнав вовка. Тепер вони вперлися один в одного грудьми. Всією ва-

гою Казан навалився на ворога, вискалив зуби, рвонувся до горла. Та знову мимо. І перш ніж Казан оговтався, вовчисько вчепився йому в загривок.

Уперше в житті Казан пізнав жахливу дію мертвої хватки. Могутнім зусиллям рвонувся він уперед і кусонув навмання. Залізнi щелепи зімкнулися на передній лапі противника. Почувся хрускіт. Коло вовків все звужувалося. Вони насторожилися, розуміючи, що хтось неодмінно впаде, і з нетерпінням чекали, щоб добити приреченого.

Густа шерсть, товста шкура і сталеві мускули врятували Казана. Вовк

так і не зумів перегризти йому вену. Тоді Казан, зібравши останні сили, рвонувся і скинув із себе напасника. Той одпустив шию. Казан підскочив і садонув його в бік. Він знав, що цей удар, коли завдати його вчасно, страшніший за мертву хватку. Вожак упав і перекинувся на

спину. Згряя не стала чекати. Мов шуліки налетіли хижаки, щоб докінчити того, хто більше не мав права на владу.

Важко дихаючи, Казан ледве вибрався з сірої купи. Він ослаб, у голові паморочилося, йому кортіло лягти на сніг. Але щось підказувало: стережися, не показуй, що ти слабкий!

Од зграї відокремилася гарна струнка вовчиця. Вона підійшла до переможця й лягла навпроти нього. Потім підлізла і обнюхала його рани.

Вовчиця була дужа й молода, але Казан навіть не глянув на неї. Він задивився на місце бою і на те, що лишилося від колишнього вожака. Згряя спокійно повернулася до сарни, і знову почувся хрускіт кісток. Казан добре знав, що віднині вовки пізнаватимуть його голос. І якщо він завие, вони неодмінно вторитимуть йому. Казан двічі обійшов навколо зграї, а потім подався в гущавину темного ялинового лісу.

Напівдорозі він озирнувся. Сіра Вовчиця йшла за ним. Вона несміливо підійшла і теж озирнулася на рухому живу пляму на льоду озера.

Казан відчув у нічному повітрі щось нове. Це були не пахощі крові й не гострий дух соснової живиці. З ясних зірок та мовчазного місяця злітала якась дивна тиша. Казан розумів, що для нього ця ніч була б зовсім звичайна, якби не Сіра Вовчиця. Він глянув на неї й помітив в її очах німе запитання. Вона була ще зовсім молода, її шерсть на грудях і спині м'яко лисніла й блищала. Сіра Вовчиця заскавучала, зазираючи у червоні очі Казана. Він підійшов і поклав голову їй на спину.

Вовчиця лизнула йому рану, і ніжний дотик наповнив його вдячністю та спокоєм. Казан повернувся й відповів на її скавучання. Потім наїжачив шерсть і гордо задер голову, ніби кидаючи виклик усьому дикому світові. Бік у бік з Сірою Вовчицею він помандрував у хащі.

НАПАД

Казан і Сіра Вовчиця знайшли собі притулок під велетенською смерекою. Вони вмостилися на м'який килим пухкої глиці, і вовчиця взялася зализувати рани свого нового друга. На світанку повалив лапятий сніг, такий густий, що за десять кроків нічого не було видно. Повітря було тепле, а навколо стояла така тиша, що, здавалося, було чути шурхіт сніжинок.

Вдень Казан і вовчиця полювали разом. Іноді собака дивився туди, звідки прийшов, і Сіра Вовчиця не могла зрозуміти, чого він так сумно вие.

Під вечір вони повернулися на місце вчорашнього бенкету. На узліссі вовчиця зупинилася. Вона ще не знала, що таке пастки й капкани, не бачила отруених принад, але успадкований інстинкт підказував, що їсти покинути здобич небезпечно.

Казан частенько бачив, як його хазяї труїли покинуті вовками кістки. Він бачив, як люди влаштовували пастки. А якось і сам потрапив передньою лапою в капкан, відчув його мертву хватку й запам'ятав страшний біль. Казан добре відав про це, але не боявся. Він кликав вовчицю до крижаних торосів, але та трималась осторонь, поки Казан відкопував для неї шматки м'яса, що їх замело снігом. Вовчиця відмовилась їсти, і Казан сів біля неї. Він дивився на залишки, уважно нюхав їх, але нічого підозрілого не чув. А Сіра Вовчиця стояла на своєму. Потім вона ще багато дечому навчила Казана.

На третю ніч Казан покликав зграю і сам керував полюванням. Тричі протягом місяця водив він вовків за собою, щоразу вбиваючи яку-небудь жертву. Та коли потеплішало й почав танути сніг, Казан ще більше прив'язався до подруги. Тепер вони полювали вдвох, здебільшого на великих зайців. У Казана в усьому світі було тільки дві любих істоти — добра хазяйка з ніжними руками та Сіра Вовчиця.

Пес не залишив розлогої рівнини, але він часто водив подругу на плато. І кожного разу ніби намагався пояснити їй, що він залишив по той бік кряжу. Йому іноді ввижалося, що господиня кличе його, і той за-

клик так впливав на нього, що Казан ладен був повернутися назад — звичайно, з Сірою Вовчицею.

Та незабаром трапилася важлива подія. Казан з вовчицею переходили рівнину, і раптом пес помітив людину, яка спускалася схилом з собачою запряжкою. Вітер не встиг попередити його, і Казан тільки побачив, як у руках людини щось сяйнуло. Він упізнав ту палицю, яка сіяла смерть!

Казан подав знак супутниці, й вони вихором майнули, не відстаючи одне від одного. Почувся постріл. Казан од люті заричав. Щось просвистіло над їхніми головами. Ще один, і Сіра Вовчиця, заскавучавши від болю, покотилася в сніг. Та вмить вона схопилася і знову побігла. Казан мчав за нею. Вони бігли, аж доки не сховалися в хащах. Вовчиця лягла й почала зализувати собі рану. Казан тим часом стежив за мисливцем. Ось він зупинився на тому місці, де впала вовчиця, глянув на сніг і пішов далі.

Казан примусив вовчицю підвестися, й вони помчали в чагарі. Весь день трималися проти вітру, а коли подруга лягала відпочивати, Казан крався назад по сліду, насторожено нюхаючи повітря.

Багато ще днів після цього вовчиця кульгала.

Якось вони натрапили на старий табір. Казан оскалився й заричав. Він ненавидів тепер усе, пов'язане з людиною. В ньому народжувалася жадоба помсти — за себе й за подругу! Пес уперто шукав на снігу сліди людей, та Сіра Вовчиця тягнула його до лісу. Нарешті Казан неохоче поплентався за нею. Його очі горіли пекельним вогнем.

На третю ніч у небі з'явився молодик, а на п'яту Казан знайшов слід. Слід був ще зовсім свіжий — до того свіжий, що Казан аж завмер, затремтівши кожною жилкою; шерсть грізно настовбурчилася. На снігу відбилася колія саней, сліди собак та лиж ворога.

Казан підвів голову, і з горла вихопився дикий, зловісний заклик. Він кликав зграю. Ще й ще лунав його клич. І незабаром звідусіль почулося моторошне виття. Сіра Вовчиця вторила Казану.

Змучений, знесилений чоловік зупинив на рівнині стомлених собак і прислухався. З саней почувся тихий голос:

— Це вовки, тату? Вони женуться за нами?

Чоловік мовчав. Він був уже немолодий; борода відливала сріблом навпроти місяця, і його висока й худа постать здавалася примарою. З ведмежої шкури підвелася молода жінка. Її великі темні очі світилися на блідому обличчі, товста коса була одкинута за плечі. Жінка щось міцно притискала до грудей.

— Вони ідуть по якомусь сліду. Мабуть, переслідують оленя,— сказав старий, уважно оглядаючи рушницю.— Не бійся, Джоанно. Ось доберемося до кущів, зупинимось і пошукаємо сухого хмизу для багаття. Гей, друзі, веселіше! — звернувся він до собак і ляснув гарпаником у повітрі.

На руках у жінки заплакала дитина, а з рівнини знову долинуло вовче виття.

Казан діждався-таки випадку помститися! Вони з вовчицею уперто брели за людьми, щоразу спиняючись та кличучи зграю. Та ось їх наздогнав і приєднався до них велетенський вовк. За ним другий, потім ще два, і виття Казана змінилося різноголосим хором. Кількість вовків зростала, й вони прискорили ходу. Чотири... шість... десять... А коли зграя вийшла на рівнину, їх було вже чотирнадцять.

То була сильна зграя, яка складалася з бувалих, досвідчених бійців. Сіра Вовчиця була наймолодша й весь час трималася поблизу Казана. Вона не помічала його кривавих очей та оскалених зубів, але її хвилювала та незрозуміла жорстокість; яка пойняла і гнала його вперед, щоб напасти й убити!

Зграя притихла. Чулося тільки важке сопіння та шурхіт численних лап на снігу. Вовки летіли вперед єдиним цілим. Казан мчав попереду, бік у бік з Сірою Вовчицею.

Ніколи ще Казан не жадав крові. Вперше у житті він не боявся людини, не боявся її гарпаників та дрючків, не боявся навіть жахливої палиці, що сіяла смерть. Він мчав уперед і вперед, щоб скоріше наздогнати й напасти. Вся зненависть, що накіпіла за чотири роки рабства, лють, розпалена людською жорстокістю, тепер палала у нього в крові. І коли він нарешті побачив рухливу пляму на снігу, з грудей вирвався звук, який злякав навіть Сіру Вовчицю.

Ярдів за триста од тієї плями тягнулася вузька смужка лісу. Але несподівано рухлива пляма спинила-

ся, зачувши вовків, й поблизу неї блиснув вогонь. Над головами напасників почулося пронизливе дзижчання смертоносної бджоли. Але Казан не звернув на це уваги. Він гучно загавкав і кинувся вперед. Четверо найдужчих вовків побігли поряд.

Ще один спалах — і бджола пронизала велетенського вовка, що біг пліч-о-пліч з Сірою Вовчицею. Третій, четвертий, п'ятий постріл — і Казан теж відчув, як його обпекло: куля зачепила плече.

Три звіри впали од рушничного вогню, але інші почали обходити людей. Казан мчав прямо вперед. Вовчиця не відставала.

Собак уже випрягли, і, перш ніж напасти на людей, Казан накинувся на них. Він бився мов навіжений а Сіра Вовчиця орудувала своїми іклами за двох самців. Ще два вовки прорвалися вперед, і Казан почув, як по їхніх спинах заходив приклад. Він вважав його тим же дрючком — тому рвався до людини, яка тримала його в руках. Вилізши з вовчої купи, пес скочив до саней і тільки тепер побачив, що там щось ворухиться. За хвилину він був на санях, шматуючи м'яку вовну. І раптом почув її голос! Казан спинився й закам'янів.

І її г о л о с! Ведмежа шкура полетіла геть, і в світлі місяця Казан побачив, що ховалося під нею. Інстинкт підказав йому, що то не в о н а, але голос був схожий, і Казан відчув, що тут, на санях, він зустрів не ворожість і смерть, а те саме, що покинув по той бік гір. Він обернувся і несподівано вкусив вовчицю. Та здивовано відскочила.

Усе це тривало якусь мить, але чоловік уже ледве тримався на ногах, він боровся з останніх сил. Казан проскочив під страшною палицею і люто кинувся на зграю. Його ікла працювали, як ножі. Він бився так, наче сили його подесятерилися. Сіра Вовчиця, вірна своєму другові, негайно ж приєдналася до нього.

Тим часом чоловік повалився на сани. Він стежив за бійкою й нічого не розумів.

Коли все скінчилося, Казан і вовчиця самі zostалися на рівнині. Зграя пірнула в нічний морок, і Казан знав, що жоден вовк більше не відгукнеться на його заклик.

Все його тіло було в ранах. Сіра Вовчиця теж

постраждала, але менше. Казан стікав кров'ю, одна лапа була покусана.

Та ось він побачив на узліссі багаття. Минуле владно кликало його. Йому хотілося підповзти до вогню, знову відчутти руку на своїй спині, як там, у світі людей, по той бік кряжу. І Казан підійшов би, забравши з собою й вовчицю, але там був чоловік, ворог.

Пес тихо заскиглив. Вовчиця поклала йому на спину голову. Щось підказувало їм, що всі тепер проти них, навіть місяць та зірки здавалися чужими. Звірі, крадучись, попрямували до лісу.

Казан іти далеко не міг. Знеможений, він ліг, до нього ще доносились запахи табору. Сіра Вовчиця вляглася поряд. Обережно, щоб не завдати болю, взялася лизувати його рани. Підвівши голову, Казан знову заскавчував.

Р о з д і л VI

КАЗАН ЗНАЙОМИТЬСЯ З ДЖОАННОЮ

На узліссі кедрового гаю старий П'ер Редіссон розпалив багаття. Він зовсім охляв од численних ран, заподіяних вовками, а в грудях зростав тупий біль, який мучив його багато років. Поліно за поліном П'ер носив дрова. Він накидав їх у вогонь стільки, що на сусідніх деревах загорілися гілки. Старий запасся паливом на всю ніч.

Джоанна стежила за батьком із саней. В її очах ще й досі стояв жах, вона тремтіла, міцно пригортаючи дитину до грудей. Густі шовкові коси темною хвилею спадали на плечі. Обличчя було, ще зовсім молоде, а тепер, після цієї жахливої ночі, воно здавалося дитячим.

Кинувши на землю останній оберемок хмизу, старий розпрямився й передихнув.

— Так, люба моя,— мовив він, посміхаючись.— Були ми з тобою на самому краєчку смерті. А тепер нам тепло й хороше, правда? Ти вже не боїшся?

Він сів поруч і відгорнув хутро, в яке була загорнута дитина. Очі у матері засяяли.

— Це маленька Джоанна врятувала нас,— загово-

рила жінка.— Коли вовки кинулися до тебе, один з них скочив на сани. Спочатку я думала, що то собака, та ні, то був справжнісінький вовк. Він неодмінно перегриз би мені горло, якби не ведмежа шкура. І раптом заплакала маленька. Звір миттю завмер, і тоді я готова була заприсягтися, що то собака, а не вовк.

— То й справді був собака,— промовив П'єр і простяг до вогню змерзлі руки.— Собаки часто тікають од людей і пристають до вовків. Та що б там не було, собака завжди лишається собакою. Биття, штурхани, навіть життя серед вовків не можуть змінити його. Оцей, мабуть, прийшов з ними, щоб убивати, а побачивши людей...

— ...він став на їх захист, — докінчила жінка. Вона була так схвильована, що віддала старому дитину й рішуче підвелася.— Вовки його так пошматували, що він ледве поповз звідси. А що коли нещасний десь помирає, тату!..

П'єр теж підвівся. Він раптом закашлявся і, щоб заглушити кашель, затулив рота рукою. Джоанна не бачила, як на губах батька з'явилася кров. Вона не бачила цього й раніше, за ті шість днів, що вони їхали сюди. А саме через це старий так поспішав.

— Авжеж,— погодився він.— У такому стані він далеко не піде. Сядь біля вогню і не відходь, доки я не повернуся.

Він вийшов на рівнину, яку заливало бліде місячне світло. П'єр зупинився на тому місці, де їх наздогнали вовки. Жодний собака не уцілів. Сніг був заллятий кров'ю, скрізь валялися трупи собак. П'єр аж здригнувся від цього страшного видовища. Що сталося б з ними, якби вовки спочатку напали не на собак, а...

Старий одвернувся і глухо закашлявся, на губах знову виступила кров.

Звернувши вбік, він побачив слід того дивного собаки, який примчав разом із вовками, а потім, коли вже, здавалося, не було порятунку, раптом хоробро кинувся на зграю. Слід скидався на глибоку борозну, і П'єр попростував нею, сподіваючись знайти труп собаки.

А Казан тим часом лежав на узліссі, напружений і сторожкий. Біль уже майже пройшов, але ноги зовсім не тримали його. Все тіло наче паралізувало. Сіра

Вовчиця лежала поруч, уважно нюхаючи повітря. До них доносився запах табору, і Казан навіть бачив людей. Йому хотілося підповзти до вогню, ще раз почути голос жінки, відчути дотик її руки. Та поряд із нею був чоловік, а значить — гарапник і дрючок, пекучий біль і смерть.

Сіра Вовчиця горнулася до Казана. Вона тягнула його далі, в ліс. Та зрозумівши, що він не може рухатися, почала кружляти по рівнині, втоптуючи колію на снігу. Вона перша помітила П'єра Редіссона й кинулася попередити про це Казана.

Казан теж почув запах, а згодом помітив і довжелезну постать. Він спробував відповзти, але не зміг навіть ворухнутися. Людина підходила, у руках була смертоносна рушниця. Почувся кашель, потім скрип снігу. Сіра Вовчиця тремтіла, оскаливши зуби. Коли П'єр підійшов кроків на п'ятдесят, вона майнула в куші.

Ікла Казана загрозово блиснули, коли перед ним зупинився П'єр. Останнім зусиллям собака спробував підвестись, але знову впав на сніг. А П'єр, приставивши рушницю до дерева, сміливо схилився над бідолахою. Пес загарчав і мало не вчепився в простягнуту руку. Але що це? Чоловік не хапається за рушницю, а знову обережно простягає до нього руку і щось ласкаво примовляє! Голос цього чоловіка був незвичний для Казана, і він, клацнувши зубами, загарчав.

Але чоловік не пішов геть. Його рука доторкнулася навіть до голови собаки і ледве відсмикнулася, коли той клацнув щелепами. Знову й знову чоловік простягав руку, тричі Казан відчував дотик, але не бачив у цьому ні небезпеки, ні болю. Нарешті П'єр повернувся й попрямував назад по своєму сліду.

Коли він зник, Казан жалібно за-

скавучав. Шерсть на спині розгладилась, і пес сумно подивився туди, де блимав вогонь. Чоловік не скривдив його, тому Казану захотілося поповзти за ним.

Сіра Вовчиця повернулась і стала поряд. Вона ще ніколи так близько не бачила людини, хіба що тоді, коли зграя напала на сани. Їй важко було розібратись у всьому. Інстинкт підказував, що людина — ворог, якого треба остерігатися найбільше за все в світі. Проте ця людина не заподіяла ніякого зла її другові. Вовчиця обнюхала голову й спину Казана. Потім майнула знову в хаші: вона помітила на узліссі двох людей.

Чоловік повертався разом з жінкою. Він зупинився біля Казана, очі дивилися насторожено, але без погрози.

— Обережно, Джоанно, — попередив старий.

Її голос, м'який і ніжний, глибоко схвилював Казана. Вона опустила на сніг і лагідно сказала:

— Ходімо, любий. Ходімо.

Коли Джоанна простягнула руку, Казан трохи посунувся до неї. Очі цієї жінки світилися знайомим йому теплом.

— Ходімо, — шептала вона, ледве тамуючи сльози.

Її рука доторкнулася до голови Казана. П'єр теж став на коліна і простягнув йому м'яса. Жінка тим часом підвелася, лагідно кличучи за собою собаку. Казан зробив зусилля, але одразу впав. Джоанна кинулася до нього.

— Він не може йти! — вигукнула вона. — Дивись, татусю, яка в нього рана! Нам доведеться нести його.

— Я так і думав. Для цього я й захопив ковдру... Ого! Ти чуєш?..

Із темряви лісу долинуло сумне виття.

Казан підвів голову й тихо заскавучав. Його кликала Сіра Вовчиця.

Якимось чудом П'єру Редіссону пощастило закутати Казана в ковдру й донести до табору. Це сталося лише тому, що Джоанна весь час ніжно гладила собаку по голові. Вони поклали бідолаху біля вогню, і згодом старий приніс у місці теплої води, промив рану і приклав до неї щось м'яке й тепле. Потім обережно перев'язав лапу.

Все це було новим і незвичним для Казана. Руки чоловіка невпинно гладили його, потім чоловік приніс йому каші і лагідно вмовляв попоїсти. Джоанна сиділа поряд і розмовляла з ним.

Згодом, коли пес заспокоївся і зовсім перестав боятись, почувися жалібні звуки, що линули з саней. Казан різко підвів голову. Джоанна підбігла до саней, нагнулася і стала тихо примовляти та наспівувати. Потім узяла малесенький згорток на руки й одкинула хутро, щоб Казан бачив, що там. Маленьке рожеве личко повернулося до нього. Вилізли крихітні кулачки й почулося ніжне белькотіння, а потім маля раптом підскочило у мамі на руках і голосно запищало від захоплення. Казан поповз до жінки.

— Дивись, йому подобається наша мала! — зраділа Джоанна.— Тату, а як ми його назвемо?

— Подумаємо про це завтра, — відповів батько. — А тепер лягай поспи. У нас більше немає собак, і далі доведеться йти повільно, отож треба встати ще вдо-світа.

Поблизу намету Джоанна озирнулася.

— Він прийшов до нас з вовчою зграєю,— промовила жінка.— Давай назвемо його Вовк!... Вовк! Вовк!— лагідно покликала вона.

Казан зрозумів, що звертаються до нього, і трохи підповз.

Джоанна зайшла до намету, а батько ще довго сидів на санях, задумано дивлячись у вогонь. Казан ле-

жав біля його ніг. Та ось тишу знову порушило виття Сірої Вовчиці. Казан заскавулів.

— Вона кличе тебе,— співчутливо промовив П'єр. Він гдухо закашлявся, хапаючись за груди.— Застудив легеню,— пояснив старий собаці,— ще восени, під Фон-дю-Лаком. Ох, хоч би мені дітей довести до дому...

Казан нашорошив вуха й уважно слухав старого, а той вів далі:

— Треба за всяку ціну довести їх, а хто ж це може зробити, крім нас з тобою?

Раптом він стиснув кулаки. Знову сухий, болючий кашель. Тіло старого здригалося.

— Додому,— прохрипів він.— А додому ще вісімдесят миль! Тільки б встигнути, тільки б дійти, поки ще працюють мої легені!

Він підвівся і хитаючись підійшов до Казана. На собаці був ошийник, і П'єр припнув Казана до саней. Потім підкинув у вогнище кілька полін і попрямував до намету, де спала дочка й онука.

Кілька разів Сіра Вовчиця кликала Казана, але той не озивався. На світанку подруга підійшла й до табору, і лише тепер Казан відповів.

Це збудило П'єра. Він вийшов з намету, подивився на небо, підкинув дров у багаття й почав готувати сніданок. Погладивши Казана, старий дав йому м'яса. Незабаром вийшла й Джоанна, залишивши дівчинку в наметі. Вона підбігла до батька, поцілувала його і стала на коліна перед Казаном, говорячи з ним, наче з своєю дитиною.

Коли вона схопилася, щоб допомогти батькові, Казан підвівся й поплентався за нею. Джоанна радісно засміялася.

Тяжкий був їхній дальший шлях на північ. Редіссон викинув геть усе, крім ковдри, намету й провізії. Він сам запрягся в сани й поволік їх по снігу. Кашель страшенно мучив його.

— Отак я кашляю всю зиму,— збрехав старий, приховуючи од дочки кров.— Ось доберемося до місця, тоді й спочину.

Казан на ланцюгу біг за саньми. Кожного разу, коли вони зупинялися, пес обнюхував маленьку істоту, загорнуту в ведмежу шкуру. І кожного разу Джоанна

спинялась поряд із ним. Двічі жінка голубила його, і серце собаки шалено билося од вдячності.

Собака розумів, що маленька істота на саних безмежно рідна цій лагідній жінці. Казан помітив, що, коли він звертає увагу на цю істоту, Джоанна радіє і голос її звучить ніжніше.

Отаборившись на ніч, П'єр Редіссон знову довгенько сидів коло багаття. Він не палив. Він невідривно дивився на вогонь. Потім підвівся, збираючись іти до намету, але спочатку погладив Казана й уважно оглянув його рану.

— Завтра вже й тобі доведеться тягнути,— сказав він.— Треба за всяку ціну дістатися річки. Якщо не вдасться...

Скажений кашель не дав йому договорити. Казан тривожно стежив за П'єром, аж доки той не зник у наметі.

Тричі тієї ночі Казан чув заклики своєї вірної подруги. І щоразу відповідав їй. А коли вдосвіта вовчиця підійшла зовсім близько, він раптом почав рватися та вити. З намету долинув шурхіт — то старий поворухнувся у сні,— й Сіра Вовчиця одразу зникла.

Вранці обличчя старого не можна було впізнати: воно змарніло, очі почервоніли. Кашель, вже не такий різкий, був схожий на хрип. Здавалося, в грудях П'єра щось розбилося. Поки Джоанна не виходила з намету, Редіссон весь час хапався за горло.

Джоанна зблідла, побачивши лице батька. Неспокій її змінився страхом. П'єр заспокоїв дочку, коли вона в розпачі обіймала його:

— Я почуваю себе сьогодні значно краще. А очі... Вони завжди червоніють од напруги...

Світало. День наставав холодний і похмурий. До самої ночі Казан і П'єр тягнули санки. Джоанна простувала ззаду. Рани вже більше не боліли, і Казан тягнув з усіх сил. Старий не підстьобував собаку, він лише гладив його по голові і спині.

Темнішало. Десь угорі зривалася хуртовина. Та це не налякало П'єра.

— Ми мусимо дійти до річки. Треба дійти...— повторював старий.

Він підганяв Казана, хоч його власні сили вже вичерпалися. Коли опівдні зупинилися відпочити, повалив

сніг. Він падав суцільною лавиною, й на відстані кількох кроків не видно було навіть дерев. П'єр посміхався, дивлячись, як Джоанна шулиться і притискається з дитиною до нього. За годину він знову запряг Казана й напнув на себе посторонки. Навколо була п'ятьма. П'єр час від часу поглядав на компас, і десь під вечір вони, нарешті, вибралися з лісу. Попереду розляглася рівнина, і П'єр, вказуючи на неї, сказав:

— А он і річка, Джоанно! Тепер уже можна й відпочити та переждати хуртовину.

Вони отаборилися під густою смерекою, і П'єр пішов збирати хмиз. Джоанна допомагала батькові, а тільки-но повечеряли, жінка одразу попрямувала до намету, впала знеможена на постіль і загорнулася з своєю донькою у ведмежу шкуру. Сьогодні вона зовсім не розмовляла з Казаном. А батько радів, що Джоанна втопилася і не лишилася побалакати. І все-таки...

Казан помітив, як старий несподівано здригнувся, потім підвівся з саней і підійшов до намету.

— Ти спиш, Джоанно? — спитав він, одсуваючи за пону.

— Куняю, тату. Приходь і ти...

— Ось докурю. А тобі зручно?

— Авжеж. Я теж втопилася...

П'єр посміхнувся. Він тримався за горло.

— Ми майже вдома, Джоанно. Он там, попереду, наша річка — Литл-Бівер. Якщо б ти навіть зосталася сама, то неодмінно знайдеш хатинку... Лишилося якихось сорок миль. Ти чуєш мене, Джоанно?..

— Так, так, я знаю...

— Сорок миль, річкою вниз. Ти не заблудишся. Тільки чатуй, щоб не вскочити в ополонку...

— Чому ти не лягаєш, батьку? Ти ж так стомився...

— Зараз, я тільки докурю... Джоанно, а нагадаєш мені завтра про ополонку!.. Її легко побачити, сніг над нею біліший... Отож, не забудь про них, доню...

— Гаразд...

Хитаючись, він повернувся до вогню.

— На добраніч, друзяко, — сказав він Казану. — Піду вже до своїх дітей. Ще два дні... Сорок миль... Два дні...

Пес дивився, як старий простує до намету. Він, скільки міг, потягнувся за ним, але ошийник перепи-

нив йому дихання. Собака тремтів. У наметі спала Джоанна з дитиною. Казан розумів, що старий їх не скривдить, але краще б він лишився тут, біля багаття, щоб можна було за ним стежити...

Все стихло. Десь недалеко почувся голос Сірої Вовчиці. Щоночі вона підходила все ближче й ближче. Казану дуже хотілося, щоб вона цієї ночі була поряд, та він навіть не заскавулів. Він не смів порушити тишу, що оповила табір. Пес довго лежав, стомлений і розбитий, але заснути ніяк не міг. Вогонь погас, вітер ушух. Важкі сірі хмари пливли кудись у далечинь. Здавалося, наче з неба знімали запону. Холодним світлом блимнули зорі. Мороз дужчав.

Тієї ночі вовчиця не довго шукала табір. Як привид, ішла вона за Редіссоном. Опівночі Казан знову почув її голос. Він злякано стрепенувся. Його тіло було нерухоме, лише мускули дивно здригалися. Виття вовчиці не просто кликало — воно сповіщало смерть! Тоді й Казан, підвівши голову, жалібно завив. П'єр Редіссон помер.

Р о з д і л VII

КРІЗЬ ХУРТОВИНУ

Вже розвиднялося, коли голодний плач дитини розбудив Джоанну. Жінка розплющила очі, відкинула коси й побачила невизначний силует батька в протилежному кутку намету. Він лежав напрочуд спокійно, і донька зраділа, що він іще спить. Вона знала, як батько вчора натомився, і ще з півгодини полежала, пошепки розмовляючи з малою. Потім тихенько підвелася, закутала дитину, тепліше вдягнулась і вийшла надвір.

Розвиднілось, і Джоанна зітхнула з полегкістю, коли побачила, що хуртовина вщухла. Але мороз був страшенний. Джоанні здавалося, що такого холоду не було ніколи. Багаття погасло. Казан лежав, скрутившись калачиком і сховавши носа в густу шерсть. Угледівши жінку, собака скочив. Джоанна пошукала жару, але в багатті не було вже жодної іскри. Перш ніж повернутися по сірники, вона зупинилася на мить біля Казана і погладила його кудлату голову.

«— Вовчику наш! — промовила жінка. — Треба було накрити тебе хутром.

Вона зайшла до намету. І тут при світлі побачила лице батька. Казан почув її болісний, несамовитий зойк. Джоанна впала старому на груди і зайшлася слізьми.

Тільки тепер вона збагнула значення батькових слів про те, що річка вже близько і що там є небезпечні ополонки. «Ти не заблудишся», — казав він. Значить, він знав!

Джоанна повернулася до багаття. Тепер її бентежила лише одна думка — треба розпалити вогнище. Вона збрала трохи березової кори, поклала зверху кілька головешок і знову повернулася до намету по сірники. П'єр Редіссон носив їх у непромокальній коробочці в кишені хутряної куртки. Ридаючи, Джоанна впала на коліна перед трупом.

Коли вогонь розгорівся, вона підкинула дров, що назбирав старий. Вогонь трохи підтримав її. Сорок миль — і вони вдома! Тепер Джоанна мусить подолати їх разом з дочкою та Вовком. Жінка обернулася і покликала пса: «Вовк! Вовк!» Потім дала йому м'яса, спочатку розігрівши його над вогнем. Самій їсти не хотілося, та, пригадавши, як батько примушував їсти по кілька разів на день, з'їла сухар, шматочок м'яса, випила гарячого чаю.

І от настала найважча хвилина. Джоанна загорнула тіло Редіссона у ковдру й перев'язала ремінцями. Потім навантажила сани й поклала маленьку Джоанну. Згорнути намет ледве вдалося. Обледенілі мотузки не гнулись, і коли жінка впоралася з усім, руки її були в подряпинах та пухирях. Скінчивши, молодиця обернулася.

Старий лежав на смерековому вітті, а вгорі над ним було похмуре небо та ялини. Казан стояв нерухомо, лише ніздрі його нервово тремтіли. Коли собака побачив, як Джоанна востаннє впала перед тілом, шерсть у нього на спині наїжачилась. Невдовзі жінка підійшла до Казана. У неї було бліде, наче застигле обличчя. Вона подивилася на тундру, і в очах мелькнуло щось чуже і недобре.

Джоанна впрягла Казана, а потім обвила посторонками й свій тонкий стан, як це завжди робив батько.

Вони простували до річки, невпинно борсаючись у глибокому снігу. Напівдорозі Джоанна оступилась і знесилено впала в замет. Вмить Казан опинився біля неї й торкнувся носом її обличчя. Джоанна у розпачі стисла руками його голову.

— О Вовк! Що тепер з нами буде! — голосила нещасна.

Вона йшла далі, але вже з останніх сил. На льоду сніг був неглибокий, зате вітер дув їм в обличчя. Джоанна йшла, похиливши голову. Через півмилі вона спинилась і гірко заплакала. Аж сорок миль! Джоанна озирнулася. Дитя спало. Вона підійшла й заглянула під ведмежу шкуру. Спокійне личко дитини підбадьорило її, і жінка потягнула сани. Ще двічі падала вона в замет.

Вони рухалися річкою вниз. Коли траплялася ділянка, не вкрита снігом, Казан тягнув сани один. Джоанна йшла поруч: у грудях нило, лице, здавалося, кололи тисячі голок. Термометр показував тридцять градусів нижче нуля. Ще сорок миль! Але батько казав, що вона не заблудиться й сама добереться додому. Та Джоанна не знала того, що навіть він побоявся б іти у такий мороз. А вітер свистів та плакав, віщуючи близьку заметіль.

Далеко позаду зостався ліс, невидимий у сутінках непогідного дня. Попереду мовчазна й жорстока тундра. Хоча б тобі кущик. І серце Джоанни завмирало від жаху. А сіра імла все густішала.

Сніг під ногами знову став глибокий. Джоанна шукала зрадливих ополонок, яких так боявся батько. Та сніг, здавалося, був усюди однаковий. До того ж од вітру у неї різало очі, й дивитися було боляче.

Річка поширшала, впадаючи в озеро. Раптом налетів вітер з такою силою, що бідна Джоанна ледве втрималася на ногах. Казан потягнув сам. Тепер навіть невеличкий замет був для Джоанни важкою перепоню. Вона почала відставати. Казан посувався з останніх сил. Коли річка знову повужчала, Джоанна попленталася колією, прокладеною Казаном. Вона не могла більше тягнути. Ноги ставали все важчі й важчі. Жінка молила бога, щоб дав їй сили дійти до лісу. Якщо їм не трапиться хоч невеличкий гайок, Джоанні нізачо не дійти додому. Тільки думка про дитину приму-

шувала рухатися вперед. Джоанна впала в замет. Казан і сани розпливалися перед очима, і жінка злякалася, що не зможе їх наздогнати.

Здавалося, минуло багато часу, перш ніж Джоанна порівнялася з саньми. Вона знесилена впала на них. Страх більше не переслідував її. Пірнувши лицем у хутро, в яке була загорнута дитина, вона відчула блаженне тепло і спокій. Потім все огорнула дивна ніч.

Казан зупинився, підійшов до саней і сів, чекаючи, що Джоанна заговорить. Та жінка не ворушилася. Пес уткнувся носом в її густе волосся і тихо заскавучав. Раптом він стрепенувся: вітер приніс знайомий запах! Казан почав смикати Джоанну, але даремно. Тоді він попрямував уперед і, натягнувши посторонки, питально озирнувся на Джоанну. Жінка мовчала. Тепер Казан не скавулів, а голосно, схвильовано гавкав.

Запах подужчав, і Казан знову почав тягти. Сани примерзли, але він наліг з усієї сили, і вони зрушили з місця. Потім Казан ще двічі зупинявся, нюхаючи повітря. Та ось дорогу перетяв велетенський замет. Казан підбіг до Джоанни й заскавучав, намагаючись її розбудити. Бідолаха знову повернувся на місце і якимось чудом подолав перепону. Далі був чистий лід, і Казану пощастило трохи передихнути. Вітер вщух, але запах чути було дужче, ніж раніше.

За смугою криги з'явився бічний струмок. Якби Джоанна опритомніла, то заставила б Казана рухатися прямо. Чутливий пес звернув до струмка і довго борсався в глибокому снігу, а потім радісно загавкав. Попереду, на видноті, стояла невеличка хатинка, з труби якої курився дим. Запах його і вловив ніс Казана. До дверей хатинки вів крутий підйом. Казан з останніх сил дотягнув свій вантаж, знеможено сів і тужно завив.

Із хати вибіг чоловік. Червоні очі Казана уважно стежили за ним. Ось він схилився над Джоанною і злякано скрикнув. З ведмежої шкури почувся плач.

Казан був знесилений до краю, лапи посічені й кровоточили. Він ліг прямо в упряжці. А чоловік одніс Джоанну і дитину в теплу хатину. Потім повернувся, глянув на собаку й сказав:

— І як це ти, друже, зумів їх дотягнути?

Він визволив Казана з упряжі й повів до хати. На порозі Казан на мить завагався. Йому здалося, що в стогоні вітру лунає заклик Сірої Вовчиці.

Та ось двері зачинилися. Казан ліг у кутку, а хазяїн почав готувати обід. Лише через кілька годин Джоанна підвелася з ліжка. Хазяїн умовив її попоїсти, вона розповіла йому про своє горе. Потім чоловік завісив ліжко ковдрою, а сам вмовстився біля печі. Казан тихенько прокрався попід стіною і шаснув під ліжко. Він довго чув схлипування Джоанни.

А вранці, коли хазяїн одчинив двері, пес вибіг надвір і помчав до лісу. Натрапивши на слід вовчиці, він подав голос. З річки почувлася радісна відповідь, і Казан побіг до подруги.

Даремно намагалася вовчиця відвести його од табору, Казан невідривно стежив за людьми. Він бачив, як чоловік запряг у сани собак, посадив на них Джоанну з дитиною, загорнувши їх у хутро, як це робив колись П'єр. Казан пішов назирці за саньми; вовчиця кралася за ним. Так посувалися вони до темряви, і, навіть коли на небі спалахнули зірки, чоловік підганяв собак. Десь опівночі вони побачили іншу хатину. Зупинились, постукали в двері. Засвітилося вікно, вибігли люди, й почувлися радісні голоси. Казан ще трохи постояв і повернувся до вовчиці.

На третій день Джоанні вдалося заманити Казана в хату. Це трапилося після того, як її чоловік привіз мертве тіло П'єра Редіссона. Він перший помітив букви на ошийнику собаки, і Казан знову почув своє ім'я. Пес розумів, що цей чоловік любий Джоанні, і тому терпляче ставився до нього.

Ярдів за триста од хатини височіла гігантська скеля, яку індійці звали Скелею Сонця. Там і знайшли собі пристановище Казан та Сіра Вовчиця. Часто низу долинав жіночий голос:

— Казан! Казан! Казан!..

І багато разів протягом довгої зими Казан то бігав до хати, то повертався до вовчиці.

Потім прийшла весна, а з нею настали великі зміни.

ВЕЛИКІ ЗМІНИ

Скелі, горби та долини втратили зимовий блиск, бруньки на тополях набрякли. Аромат ялин та смерек ставав дедалі гостріший, в усіх-усюдах — у горах і на рівнині — задзюркотіли струмки. В Гудзоновій затоці почався льодохід. Лід з гуркотом вдирався в Роз Уелкем — ворота Арктики, й квітневий вітер лише зрідка доносив холодне дихання зими.

Скеля ховала Казана від цього вітру, і, вигрівуючись на сонечку, він почував себе, як ніколи добре.

Сіра Вовчиця лежала поруч. Ніздрі й вуха її були постійно насторожені: тепле весняне повітря, що міцно духмянилося різними пахощами, часто відгонило духом людини. Вовчиця турботливо глипала на Казана. Шерсть її миттю ставала дибом, коли найжачувалася шерсть друга. Вовчиця скавучала, якщо у нього сіпалися губи і він гарчав, оголяючи ікла. Але здебільшого Казан лежав спокійно, лише іноді тремтіли його мускули, а це означало, що собака бачить важкий сон.

Та ось із хати вийшла кароока жінка з темними косами, і голос її долинув до Скелі Сонця:

— Казан! Казан!

Вовчиця прищулила вуха. Пес прокинувся й одразу скочив на ноги. Потім підбіг до краю скелі й заляк, приножуючись та наслухаючи.

Жіночий голос знову почувся, і Казан тихо заскавучав. Вовчиця стала поруч нього й поклала голову йому на спину. Вона вже добре вивчила отой голос. Він не давав їй спокою ні вдень ні вночі. Вона боялася його дужче, ніж запаху людини. З того часу, як вовчиця покинула зграю заради Казана, цей голос став її найлютішим ворогом. Вона ненавиділа його, адже він одбирав у неї Казана, котрий чомусь завжди підкорявся тому голосу.

Щоночі цей голос викрадав її друга, й вовчиця самотньо блукала в п'ятмі. Але вона ні разу не відгукнулася на заклики своїх братів і сестер. Зачувши голос жінки, вовчиця гарчала й незадоволено сіпала Казана. Коли ж того вечора ненависний голос пролунав утретє,

вовчиця сховалася в розколину, і звідти було видно тільки її очі.

Казан почав тривожно бігти стежкою, яку вони протоптали до вершини скелі, потім вагаючись зупинився. Вже два дні щось турбувало собаку. Це щось, здавалося, висіло в повітрі. Казан не бачив, не чув його, тільки вгадував. Пес підійшов до розколини і обнюхав вовчицю. Вона завжди сприймала це з величезним задоволенням, але сьогодні люто огризнулася.

Вчетверте долинув знайомий голос, і Сіра Вовчиця сердито заричала із свого сховища. Казан трохи постояв і попрямував до спуску. Стежка була вузька та звивиста; втоптати її могли тільки пазуристі лапи, адже велика скеля здіймалася вище смерек та ялин. Вранці її найперше золотило сонце, ввечері воно покидало її найпізніше. Тому вовчиця й привела сюди Казана, якому теж сподобався цей новий дім.

Та, опинившись внизу, Казан зовсім одкинув свої вагання. Він стрімголов помчав до хатини. Інстинкт дикого звіра завжди примушував його скрадатись. От і тепер він підійшов так тихо й несподівано, що навіть Джоанна злякалася, побачивши в дверях його кудлату голову. Дитина радісно заверещала й простягнула до нього свої рученята. Джоанна простягнула й свою руку.

— Казан! — ласкаво покликала вона. — Заходь, Казан. Заходь.

Червоні вогники в очах Казана згасли. Він підняв лапу і завмер, а жінка все кликала його до хати. Раптом ноги Казана підігнулись, і він поповз, як ото повзають собаки, що завинили. Його улюблені істоти були в хаті, але саму хату він ненавидів. Ненавидів тому, що в ній ховалися гарапники й дрючки! Він був іздовий собака, і пухкий сніг та віття смерек були йому миліші за будь-який дах.

Джоанна погладила Казана; цей дотик пронизав його радістю, він був винагородою за розлуку з Сірою Вовчицею та втрату свободи. Казан повільно підводив голову, аж доки його ніс не торкнувся коліна жінки. Шес солодко зажмурился очі, а оте маленьке створіння, таке чудне й невідоме Казану, штовхало його ніжками та смикало за густу шерсть. Дитячі приставання подобалися собаці навіть більше, ніж пестоші Джоанни.

Казан жодним порухом не виказав своїх почуттів. Саме це завжди лякало чоловіка Джоанни. Але відлюдкувата вовча натура Казана, його дружба з Сірою Вовчицею чомусь примушували Джоанну ще дужче його любити. Вона розуміла його й вірила йому.

І Казан уже не раз виправдував це довір'я. Одного разу, коли сусід під'їхав до їхньої хати з запряжкою, маленька Джоанна пішла хитаючись до величезної собаки. Почулося люте клацання щелепів, несамовитий лемент матері та вигуки чоловіків. Але Казан випередив усіх. Він пролетів у повітрі наче куля і вчепився собаці в горло. Коли його відтягнули, собака був мертвий.

Джоанна згадала це, дивлячись, як мала бавиться з Казаном.

— Казан! Наш любий,— говорила жінка, нахиливши до нього обличчя.— Добре, що ти прийшов! Сьогодні татко поїхав до форту, і ти будеш нас стеретти. Еге ж?

Вона полоскотала йому ніс кінчиком своєї довгої коси. Це завжди дуже подібалося малій, бо Казан смішно пирхав і навіть чхав, кумедно прядучи вухами. Йому це теж подобалося. Він любив пахощі цього волосся.

— І будеш захищати нас, коли доведеться. Правда? — сказала Джоанна, потім тихо підвелася.— Треба замкнути двері. Не йди сьогодні від нас, Казан. Посидь до ранку.

Казан пішов у куток і ліг. Тут, у хаті людини, щось турбувало його. Він нюхав, але нічого не чув. Правда, хазяйка никала по хаті, складала й пакувала речі, а впоравшись, знову підійшла до нього.

— Ми від'їжджаємо,— пояснила вона з тремтінням у голосі.— Ми від'їжджаємо, наш любий Казан, далеко-далеко, де чоловікова рідня, де великі міста, музика та всі принади цивілізованого світу. І ми беремо тебе з собою, Казан.

Казан не розумів, але був радий, що господиня звертається до нього. В такі хвилини він забував свою Сіру Вовчицю, собака знову перемагав у ньому вовка. Ця жінка і дитина цілком займали його уяву. Та тільки-но Джоанна вляглася спати, як він знову відчув оту тривогу. Пес підвівся, обнюхав стіни, двері, обнюхав

запаковані речі і тихо заскавучав. Джоанна почула його крізь сон і промурмотіла:

— Тихо, Казан. Лягай спати... лягай...

Але Казан ще довго тремтів од непевного збудження. Десь далеко завила вовчиця. В її голосі звучали нові нотки. Казан метнувся до дверей і знову заскавучав. Та Джоанна спала міцно. Ще раз долинув до нього цей заклик. Потім запала тиша. Казан притих, вмостившись біля порога.

Так і знайшла його вранці Джоанна. Казан лежав, нашорошивши вуха. Не встигла вона прочинити двері, як він вискочив надвір. Ноги собаки ледве торкалися землі, коли він біг до Скелі Сонця, вершина якої вже золотавилася.

Добігши до вузької стежки, він хутко подерся вгору.

Сіра Вовчиця зустрічати не вийшла. Але він чув її, і разом з тим до нього долинув запах якоїсь іншої істоти. Казан напружився й оскалив ікла. В горлі зарокотало. Тепер він знав, що турбувало його всю ніч. Хтось вдерся в їхнє житло! Казан з гарчанням ступнув уперед. Він обережно підкрався до розколини, де вчора заховалася його подруга, готовий от-от плигнути. Сіра Вовчиця ще й досі була там, а поряд із нею тихенько щось ворушилося!

Казан вмить заспокоївся. Шерсть на спині опала. Він нашорошив вуха, просунув голову в розколину і тихо заскавучав. Сіра Вовчиця лагідно відповіла. Казан обернувся, глянув на сонце і влігся на проході.

У Сірої Вовчиці народилися малята.

Р о з д і л ІХ

ТРАГЕДІЯ НА СКЕЛІ СОНЦЯ

Весь день Казан не відходив од розколини. Інстинкт підказував йому, що тепер його місце тут. Потяг до людського житла уже був не такий. Ввечері вовчиця вийшла із сховища і, тихо виснувши, вкусила Казана за шию. Пес лизнув її в морду. Сіра Вовчиця часто захекала, наче після прудкої ходи. Во́на була щас-

лива. Коли там почулося тихе сопіння, Казан замахав хвостом, а Сіра Вовчиця метнулася до малих.

Писк малят і ставлення до цього вовчиці розкрили очі Казану. Він зрозумів, що вовчиця не зможе тепер ходити на лови і залишатиметься на скелі. Тому, як тільки вплив місяць, Казан хутенько спустився в долину і вдосвіта приніс у зубах великого зайця. Сіра Вовчиця їла жадібно. Казан збагнув, що віднині він повинен щоночі приносити здобич своїй подрузі й отим маленьким істотам, що копошилися між скелями.

Собака більше не йшов до хатини, хоч жінка й чоловік не раз гукали його. Лише на п'ятий день він спустився до них. Джоанна і її дочка так зраділи, що жінка навіть обняла його, а дівчинка радісно сміялася та бігала навколо нього. Чоловік радів, але не дуже, бо Казан ще й досі лякав його.

— Я боюся його,— повторив він уже, мабуть, восте.— Очі у нього горять, як у вовка. Це хижа порода. Я іноді шкодую, що ми тоді пустили його в дім.

— А якби ми не пустили, що сталося б з нашою дитиною? — нагадала Джоанна.

— Так, звичайно. Я не забув,— сказав чоловік.— Знаєш, Казан, я тебе теж люблю, старий.— І він погладив собаку по голові.— Цікаво, як йому сподобається на новому місці? Адже він звик до лісу.

— Я теж... вироста в лісі,— промовила Джоанна.— Можливо, тому я й люблю Казана більше за всіх, крім тебе та малої. Казан, мій любий...

Цього разу Казан глибше відчув таємничі переміни, що відбувалися в хаті. Хазяї весь час радилися, а коли чоловік виходив, Джоанна розмовляла з дитиною або з Казаном.

Відвідуючи хату на наступному тижні, Казан щоразу більше хвилювався. Це помітив навіть чоловік Джоанни.

— Мені здається, що собака відчуває наш від'їзд,— сказав він якось Джоанні. І потім додав: — Сьогодні річка піднялася ще вище. Нам доведеться зачекати тиждень, а то й два.

Тієї ночі, як тільки місяць посріблів вершечок скелі, Сіра Вовчиця вийшла з вовчятами нагору. Три м'які грудочки, що качалися поблизу ніг Казана, чимось скидалися на маленьку доньку Джоанни. Вони

іноді так само пищали й так само хиталися на своїх ніжках, чіпляючись за його шерсть. Казан не пестив вовчат, як Сіра Вовчиця, але їхній дотик і щеняче рюмсання приносили йому нову радість.

Місяць висів над самою скелею, і було видно як удень. Казан пішов на полювання. Не встиг він спуститися, як прямо з-під ніг шаснув великий заєць-біляк. Казан пустився за ним. Він гнався добрих півмилі, аж доки вовчий інстинкт не спинив його. Оленя він міг би наздогнати, а от дрібну дичину вовк мусить полювати, як лисиця. Казан почав крастися крізь гущавину. Він був за півмилі од Скелі Сонця, коли знову побачив зайця. Стрибок — і заєць у нього в зубах. Добра вечеря для Сірої Вовчиці! Повертався Казан спроквола і час від часу клав зайця на землю та спочивав.

Досягши стежки на вершині, він зупинився. В повітрі пахло якимось звіром. Казан навіть кинув здобич. Пахло не зайцем, не куницею й не дикобразом, пахло великим ікластим та пазуристим звіром!

Із скелі раптом почувлися звуки. Не кваплячись Казан помчав уперед, протяжно виючи. І те, що він там побачив, на мить паралізувало його. Над самим урвищем вовчиця боролася з риссю. Ось вона впала, підім'ята гігантським котом, і з її горла вихопився жахливий зойк.

Казан метнувся до них і напав тихо, але швидко, як усякий вовк, але з відвагою й жорстокістю собаки. Якби перед ним був пес, він би загинув у ту ж мить. Та рись — не собака і навіть не вовк. Рись — це «Маулі» або «Найшвидша», як звуть її індійці, — найпроворніша серед звірів. Великі ікла Казана націлилися прямо в горло, проте клята одскочила, наче м'яч, і він ухопив лиш за плече. Казан мав справу не з іклами вовка чи вівчарки, а з кігтями, котрі могли розпороти йому тіло, як двадцять гострих бритв; навіть вхопивши напасницю за горло, він не уникнув би їх.

Одного разу Казан уже бився з риссю, що потрапила в пастку, і добре пам'ятав її пазури. Тепер він намагався притиснути розбійницю до землі, бо, перекинута догори лапами, вона стає вдвічі небезпечніша. Одним тільки порухом задньої лапи вона розтинає живіт найдужчому звірові.

Казан чув плач і скавуління Сірої Вовчиці й розу-

мів, що її важко поранено. Сила і лють його подвоїлись. Ікла зімкнулися на шиї kota, але рисі якимось чудом пощастило уникнути смерті. Новий ривок, але кіт шаснув назад, і Казан раптом опинився зверху. Він вчепився зубами в горлянку, а рись тим часом розпанахала йому бік. Ще один порух, і Казану був би кінець. Та вони саме докотилися до краю скелі і полетіли вниз. До підніжжя було, мабуть, футів шістдесят. Навіть у повітрі Казан все тісніше змикав свої щелепи.

Вороги впали — Казан тримався зверху. Удар одкинув його кроків на дванадцять. Та він вмить зіп'явся на ноги. Пес ще не зовсім опам'ятався, але був готовий знову кинутися в бій. Рись не ворушилася. Казан підійшов, обнюхав її, побачив, що герцю кінець, і стомлено побрів до вовчиці.

На осяяній місяцем вершині подруги не було. Біля розколини лежали мертві тільця трьох вовченят. Рись розірвала їх на шматки. Болісно заскавучавши, Казан глянув у розколину. Сіра Вовчиця лежала там і гірко плакала. Казан спустився й почав зализувати її рани. Всю ніч вовчиця стогнала од болю. Лише вдосвіта вона полізла до своїх мертвих дитинчат.

І раптом Казан побачив жахливу роботу рисі: Сіра Вовчиця втратила очі — вона осліпла назавжди. Її окутав морок, якого вже не проб'є навіть сонце. Знову інстинкт підказав собаці, що його подруга тепер безпомічна, ще більш безпомічна, ніж оті крихітки, які бавилися при місяці ще кілька годин тому.

Того дня Казан не відходив од вовчиці. Марно Джоанна кликала його. Коли голос її долинав до Скелі Сонця, вовчиця міцніше пригорталася до Казана, а він прищулював вуха і знову лизав її рани. Лише пізно ввечері залишив він свою подругу, щоб зійти вниз та принести зайця, якого він убив раніше. Сіра Вовчиця понюхала, торкнулася носом, але їсти не схотіла.

Тієї ж ночі Казан примусив вовчицю піти за ним. Йому більше не хотілося жити на Скелі Сонця, він не бажав, щоб і Сіра Вовчиця залишалася тут. Крок за кроком спускалися вони вниз, якнайдалі од мертвих дитинчат. Вовчиця могла рухатися лише тоді, коли торкалася його бока.

Так добралися вони до краю скелі. Далі треба було

плигати вниз на три-чотири фути. Отоді Казан і побачив, якою безпомічною стала вовчиця. Вона скавучала, разів двадцять припадала до землі, перш ніж відважитися на стрибок. Стрибнула дуже незграбно і впала Казанові під ноги. Це ще раз підказало Сірій Вовчиці, що вона в повній безпеці лише тоді, коли торкається Казана. Вовчиця покійно пленталася за ним, притиснувшись плечем до його боку.

Вони вийшли на рівнину. Казан простував до заростів поблизу річки. На цьому шляху вовчиця разів десять падала та спотикалася. Чим далі, тим ясніше Казан усвідомлював, що значить сліпота. Ось він погнався за зайцем, але, озирнувшись, повернувся до вовчиці: вона стояла нерухомо, нюхаючи повітря і чекаючи свого друга.

З тих пір Казан завжди повертався туди, де кидав вовчицю. Він знав, що вона неодмінно чекатиме на нього.

Весь день вони просиділи в чагарнику. Лише надвечір Казан побіг навідатися до хатини. Чоловік і Джоанна одразу помітили його рани.

— Він бився з риссю або з ведмедем,— сказав чоловік.— Ця бійка могла коштувати йому життя.

Жінка з півгодини ворожила над ним, лагідно гладячи та ніжно розмовляючи. Вона промила теплою водою рани й змастила їх якоюсь маззю. І Казана знову охопило бажання лишитися тут і ніколи більше не повертатися до лісу. Джоанна дозволила йому лежати на подолі своєї сукні, торкатися носом своєї ноги, поки була зайнята шитвом. Потім вона підвелась і почала готувати вечерю. Казан теж підвівся й попрямував до дверей. Сіра Вовчиця й нічна п'ятьма наполегливо кликали його, і він ішов на той клич, засмучений та попурий.

Коли Казан опинився за дверима, на небі вже сяяв повновидий місяць. Сіра Вовчиця зустріла друга радісним скавучанням. Вона, сліпа, здавалася щасливішою за нього.

Почалася справжня боротьба між жінкою й вовчицею. Якби Джоанна знала, хто лишається в заростях, коли Казан іде до неї, якби вона бачила ту нещасну істоту, для якої Казан був і сонцем, і життям, то ніколи б не розлучила його з вовчицею. Але біда в тому,

що Джоанна нічого не знала й робила все, щоб приручити Казана.

І ось настав вирішальний момент. За два дні до цього Казан одвів вовчицю на порослий лісом берег річки, а сам повернувся до хати. Чоловік Джоанни прив'язав його.

На другий день хазяї встали ще до зорі, а коли вийшли з хати, сонце ще тільки виглянуло з-за обрію. Чоловік ніс на руках дитину, Джоанна вела Казана. Жінка замкнула двері, і Казан чув, як вона плакала, простуючи з ним до річки. Під берегом стояв навантажений каное. Джоанна сіла, й чоловік подав їй дитину. Потім жінка потягнула за повід, і пес слухняно влігся біля її ніг.

Чоловік одштовхнувся від берега. Сонце ласкаво гріло Казанові спину, і він дрімав, поклавши голову в пелену Джоанни. Жінка ніжно гладила йому голову. Коли човен підпливав до лісистого берега, Казан знову почув приглушений плач Джоанни.

Вона помахала рукою в напрямі хатини.

— Прощавай! — гукнула жінка. — Прощавай!

І раптом Джоанна опустила голову й заридала, обіймаючи дитину й Казана.

Чоловік перестав гребти.

— Ти що, шкодуєш, Джоанно?..

Нараз вітер доніс до Казана запах Сірої Вовчиці. Собака жалібно заскавулів.

— Ти шкодуєш, що ми від'їжджаємо?

Джоанна похитала головою.

— Ні... Але ж я тут народилася. Цей ліс для мене — рідний дім.

Знайоме місце лишилося далеко позаду, а Казан все ще стояв, не зводячи з нього очей. Чоловік покликав його, а жінка підвела голову... Вона теж глянула туди, і ремінь випав у неї з рук, — вона побачила ту, що стояла у тяжкій скорботі. Її невидючі очі були звернуті до Казана. Вовчиця все розуміла. Чуття підказало їй те, чого не бачили очі. Казан і людина — разом, значить — кінець...

— Глянь, — прошепотіла Джоанна.

Чоловік обернувся. Вовчиця стояла передніми лапами у воді. Та ось вона сіла й, підвівши голову до сонця, послала другий і останній привіт.

Човен хитнувся. Казан злетів у повітря й шубовснув у воду.

Чоловік потягнувся за рушницею. Та жінка спинила його.

→ Хай повертається до неї! Хай! Він мусить бути з нею!

А Казан, допливши до берега, обтрусив воду й востаннє глянув на хазяйку. Човен звернув за косу і зник з очей.

Сіра Вовчиця перемогла.

Р о з д і л X

ПОЖЕЖА В ЛІСІ

Після бійки з велетенською риссю на Скелі Сонця Казан рідше й рідше згадував старі часи, коли він був їздовим собакою та вожаком вовчої зграї. Звичайно, минуле ніколи не зітреться з його пам'яті, але окремі спогади завжди будуть чіткіші за решту, як язики полум'я на нічному тлі. Так само, як у людей, котрі ніколи не забувають такі події, як одруження або найвища ступінь у кар'єрі, так і для Казана назавжди закарбувалися оті два випадки, що сталися одразу після народження вовчат.

Першою подією була його бійка на Скелі Сонця, коли димчаста рись видерла очі його відданих подрузі та розірвала його дітей. Казан помстився, хоч ця помста не повернула вовчиці очей. Ніколи більше не полюватимуть вони разом, не мандруватимуть з вовчими зграями рівниною або чагарником. Пригадуючи ту жахливу ніч, Казан завжди люто гарчав, оголюючи ікла та червоні ясна.

Другою важкою втратою для нього був несподіваний від'їзд Джоанни та її сім'ї. Щось підказувало собаці, що він їх ніколи більше не побачить. Іноді перед ним поставала яскрава картина: сонячний ранок, жінка з дитиною, яких він любить, і чоловік, якого він терпить заради них,— відпливають човном... Казан часто приходив на те місце і сумно дивився на воду.

Таким чином, його життя заповнювали тепер три почуття: зненависть до всього, що пахне риссю, незмір-

на туга за Джоанною й малою та відданість вовчиці. Найдужчою серед них була його зненависть до рисі, бо не тільки сліпоту Сірої Вовчиці, а й розлуку з хазяйкою Казан пов'язував з її нападом на Скелю Сонця. Він став смертельним ворогом усіх рисей і, зачувши їхній запах, обертався на справжнього чорта. Зненависть його зростала тим дужче, чим більше Казан перетворювався з собаки на вовка.

І все-таки Казан на дві третини був собакою, а, як відомо, собаки не терплять самотності. Тому вовчиця з кожним днем ставала йому все необхідніша. Світ людей був од них за чотириста миль на південь, а найближчий форт Гудзонової затоки містився за шістдесят миль на захід. Поки жінка і дитина були тут, Сіра Вовчиця часто лишалася в лісі одна, тоскно чекаючи на свого друга. Тепер Казан сам скучав і турбувався, коли йому доводилося лишати її саму.

Згодом між Сірою Вовчицею та Казаном виникло повне взаєморозуміння, сліпота вовчиці навчила їх багато дечому. З настанням літа вовчиця всюди поспівала за Казаном, якщо він рухався не дуже швидко. Вона завжди бігла поряд, торкаючись носом його плеча. Тепер Казан не робив великих стрибків, а біг підтюпцем. Він швидко зрозумів, що для вовчиці треба обирати якнайлегший шлях. Коли підходили до місця, де треба було плигати, Казан легенько підштовхував свою подругу і тихо скавучав. Він робив стрибок, а вона на слух визначала, яку відстань їй треба подолати. Правда, завжди скакала трохи далі, зате безпомилково.

Де в чому вона навіть перевершила Казана: ніс і вуха тепер заміняли їй очі і ставали дедалі гостріші. Між нею та Казаном виробилася своєрідна німа мова, за допомогою якої вовчиця давала знати Казану, що підказує їй нюх або слух. А Казан завжди дивився на вовчицю, коли вони зупинялися, щоб прислухатися або пригнухатися.

Після від'їзду хазяїв, Казан одвів вовчицю в смерковий гай на березі річки. Тут вони лишалися до самого літа. Перші кілька тижнів Казан щоденно підходив до хатини, бо сподівався натрапити хоч на будь-які ознаки життя. Та двері ніколи не відчинялися, вікна були забиті, як і раніше; жодного разу з комина не вився ди-

мок. Стежка почала заростати травною, людський дух дедалі слабшав.

Одного разу під вікном Казан знайшов маленький черевичок — старий, почорнілий од снігу та дощу дитячий черевичок. Пес довго пролежав біля нього. Потім підвівся й попрямував до вовчиці.

Хатина була єдиним місцем, куди вовчиця нізашо не хотіла йти. Всі інші місця вона відвідувала разом з Казаном. Звикнувши до сліпоти, вона навіть супроводила друга на полюванні й була з ним до тої миті, коли Казан гнався за дичиною. Тоді вона зупинялася й чекала. Здебільшого Казан полював на великих зайців-біляків. Та якось вночі він загнав молоду сарну. Ця здобич була для нього заважка, тому Казан повернувся до подруги і привів її на місце події. Що не день звірі ставали нерозлучніші, і незабаром у всіх лісових усядах сліди їх траплялися тільки разом.

Та ось до лісу вдерся Великий Вогонь.

Сіра Вовчиця ще за два дні почула його з заходу. Ввечері сонце сідало у зловісну димову хмару. Місяць, підходячи до обрію, став криваво-червоним. Коли індієці бачили його таким, вони казали, що «місяць стікає кров'ю». Це віщувало лихо.

На другий день вовчиця не знаходила собі спокою, а пополудні й Казан почув у повітрі запах, який його сліпа подруга помітила набагато раніше. Запах ставав дедалі дужчий, і ввечері пелена диму заслала сонце.

Звірі і птахи, що населяли трикутник лісу між гирлами двох річок, готові були до втечі, та нараз вітер перемигнувся і подув із сходу. Вогонь, який бурхав на західному та південному берегах, злився в суцільне море і, вдершись до основи трикутника, відрізав усім шлях до відступу.

Потім вітер знову змінився, і вогонь перекинувся на північ. Вершина трикутника стала смертельною зоною. Всю ніч південний край неба палахкотів зловісним світлом, а вранці все живе задихалося від спеки, попелу та диму.

Охоплений страхом, Казан марно шукав якогось порятунку. Ні на хвилину не покидав він своєї подруги. Казан легко міг переплисти річку, але Сіра Вовчиця, ледве ступивши в воду, одразу вискакувала назад. Як і все її плем'я, вона боялася води більше, ніж смерті

і вогню. Казан намагався примусити її, безліч разів скакав у воду і запливав аж на середину річки. Та його подруга заходила по шию і знову в паніці верталася.

Вони вже чули рокіт полум'я. Звірі злякано кидалися сюди й туди. Олені й лосі повскакували в воду. На білу піщану косу припленталася велика чорна ведмедиця з двома ведмежатами, і ті легенько перепливали на протилежний берег. Казан жадібно стежив за ними, а потім глянув на вовчицю й заскавучав.

Скоро на піщаній косі зібралися й інші звірі, котрі боялися води так само, як і вовчиця: тендітний соболь, жирний дикобраз та в'юнка куниця; остання безупину нюхала повітря і плакала, наче дитя. Таких, що не вміли або не наважувалися пливти, було дві третини. Сотні горностаїв снували берегом, лисиці никали, шукаючи дерева чи поваленого стовбура, щоб перебратися ним на той берег, риси ричали, обернувшись до вогню, а сірі вовки ступали у воду не далі, ніж вовчиця.

Важко дихаючи од спеки та диму, Казан востаннє підбіг до вовчиці. Дізнавшись про її лишався єдиний захисток — піщана мілина, яка врізалася в річку футів на п'ятдесят. Казан хутенько повів свою сліпу подругу до цієї мілини. Та ледве вони вийшли з чагарника, як їхні ніздрі вловили дух лютішого ворога, ніж вогонь, Тією мілиною заволоділа рись. Вона лежала там, причаївшись, біля самої води. Три дикобрази полізли в воду, їхні голки стирчали і тремтіли. Куниця з шипінням брела по мілині, а рись, прищуливши вуха, не зводила очей з вовчиці та Казана, які простували до неї.

Віддана подруга була сповнена рішучості битися на смерть і мужньо йшла за Казаном. Сердито огризнувшись, Казан відігнав її. Вовчиця зупинилася, нашорошивши вуха. Казан спокійно і ніби зовсім байдуже йшов прямо на рись. Це був смертоносний наступ бувало в боях собаки, який досконало опанував мистецтво вбивати! Людина подумала б, що він прямує до риси з дружнім наміром. Та рись все розуміла. Адже між ними була ворожнеча багатьох поколінь, яка стала для Казана непримиренною після кривавої ночі на Скелі Сонця.

Інстинкт попередив куницю, що має статися, й вона панічно притислася до землі. Дикобрази запхикали, мов

діти, незадоволені присутністю забіяк, і їх голки стали строчма.

А рись тим часом лежала, мов кіт, на животі, і задні лапи дрижали, готові до стрибка. Казан кружляв навколо. Рись невідривно стежила за ним і раптом, наче м'яч, майнула в повітрі, долаючи ті вісім футів, що відділяли їх.

Казан не одскочив, не уникнув нападу, а зустрів його, зібравши усі свої сили. Так іздовий собака стрічає в бою іншого. Казан був важчий на десять фунтів і, зіткнувшись з риссю, перекинув її на бік та блискавично вчепився в загривок.

Її ту ж мить підскочила Сіра Вовчиця і, борсаючись десь під Казаном, зімкнула щелепи на задній лапі хижої рисі. Хруснула кістка. Рись, опинившись під подвійним тягарем, одскочила назад, потягнувши за собою вовчицю й Казана. Та раптом вона впала на дикобраза, і в її тіло вп'ялися сотні голок. Рвонувшись, рись опинилася на свободі і хутко побігла назустріч диму. Казан не переслідував її. Сіра Вовчиця підійшла й почала лизати йому шию, з якої юшила кров. Куниця лежала наче мертва, тільки її очі люто зиркали на всіх. Щось жалібно белькотіли дикобрази. Потім густа пелена чорного диму запашіла жаром, немов розпечене залізо.

Казан і вовчиця вляглися на самому краєчку піщаної коси, згорнувшись клубочками та сховавши голови під лапи. Вогонь був уже зовсім близько. Він ревів, мов велетенський водоспад, а часом лунав страшенний гуркіт повалених дерев. Повітря було просякнуте їдким попелом та іскрами. Казан кілька разів підводив голову й сердито гарчав на розжарені вуглики, що роєм сипались на нього.

На самому березі річки був чагарник. Досягши його

го, полум'я спало, і жар ослаб. Та минуло багато часу, доки Казан і вовчиця висунули голови і вільно зітхнули. Тоді вони й усвідомили, що піщана коса врятувала їм життя. Трикутник між двома руслами геть почорнів, і по землі було боляче ступати.

Дим розвіявся. Напрямок вітру змінився, він подув з північного заходу, свіжий та прохолодний. Кунія перша полізла туди, де колись був ліс. Дикобрази не рухалися навіть тоді, коли Казан і вовчиця

полишили піщану косу, мандруючи вздовж річки. Надвечір їхні лапи боліли від попелу й розжареної золи.

Тієї ночі місяць зійшов зловісний, схожий на криваво-чорну пляму. Довго не чути було навіть кугикання, яке хоча б трохи оживило цей колись повний життя та нічного гомону ліс.

Казан знав, що тепер полювати нема на кого, і вони мандрували до самого ранку. Вдосвіта шлях їм перетяло невеличке болітце, котре тягнулося уздовж річки. Тут починалася загата, яку зробили бобри. Вона вела на протилежний берег, в зелену країну, зовсім не зачеплену вогнем. Цілу добу простували вони на захід, аж доки не вступили в порослу лісом багнисту низину.

Тим часом назустріч їм, од Гудзонової затоки, їхав темнолиций француз, на ймення Анрі Лоті, уславлений на весь край мисливець на рисей. Він шукав здобич і скоро знайшов її вволю. Це ж був справжній мисливський рай: тисячі зайців-біляків, а значить — і безліч рисей. Анрі збудував собі хатинку і повернувся у форт:

він ждав, поки випаде сніг, щоб знову приїхати сюди з численними пастками та мисливськими собаками.

Тоді ж із півдня повільно посувався, де човном, а де пішки, молодий зоолог, який збирав факти для книги під назвою «Розум диких тварин». Звали його Поль Уеймен. Він вирішив провести зиму з Анрі Лоті і віз з собою силу паперу, фотоприладдя та карточку своєї милої. Єдиною його зброєю був складаний ніж.

Казан і вовчиця облюбували собі місце в густо порослому болоті, за п'ять-шість миль од хатини Анрі Лоті.

Р о з д і л X I

ЗАВЖДИ УДВОХ

Був уже січень, коли провідник з форта привів Поля Уеймена до хатини Лоті. Полю було, мабуть, років тридцять два—тридцять три. Веселий, життєрадісний, він дуже сподобався Анрі. Якби не це, то їх перебування в хатині було б не з медом, бо мисливець саме був не в гуморі. Він розповів Полю про свої нещастя, як тільки вони сіли біля пічки та розкурили люльки.

— Нічого не розумію! — казав Анрі. — Втратити сім рисей одразу, та ще й в капканах! Пошматовані, наче зайці, які побували в зубах у лисиці. Казна-що, та й годі! Адже досі навіть ведмідь не чіпав рисі в капкані. Тепер мені за них і ламаного гроша не дадуть. Сім штук! Це ж двісті доларів! А роблять усе якісь два вовчиська! Два — я бачу по слідах; і ходять вони завжди разом. Облазять капкани, зайців зжеруть, куниць та горностаїв не чіпають, а рись роздеруть — і ходу! Здирають з неї шкуру, ніби лико з дерева. Чого я вже тільки не клав, що не робив, а от спіймати їх ніяк не можу. Вживуть вони мене звідси, якщо я не застукаю їх!

Ця історія зацікавила Уеймена. Він належав до тих дослідників, які вважали, що жорстокий егоїзм не дає можливість людям бачити надзвичайні явища природи. Уеймен кинув виклик усім, хто вважав, що людина — єдина істота, здатна мислити, а розум усіх інших — це просто-напросто інстинкт. Він доказав це з такою послідовністю, що навіть здобув собі славу серед уче-

них своєї країни. Прикра історія з рисями здалася йому досить-таки важливою, і він до ночі розпитував Анрі про дивну пару сміливців-вовків.

— Один вовк великий, другий — трохи менший, — розповідав Анрі. — І кожного разу першим наскакує більший. Все це яскраво видно на снігу. Поки він б'ється, менший кружляє довкола, а тільки-но рись упаде або здохне, допомагає рвати її на шмаття. Лише одного разу вони змагалися з кимось обидва, на снігу лишилося багато крові, і кров була не рисяча. Я майже милую йшов тим слідом, але даремно.

Отож за останні два тижні Уеймен зібрав чимало матеріалу для своєї книжки. Не минало й дня, щоб коло того чи іншого капкана вовки не залишили слідів. Як і сказав Анрі, сліди були завжди подвійні: вовки ніколи не ходили поодиноці. На третій день, коли Лоті виймав із пастки якесь клоччя замість рисі, Поль почув такі прокльони англійською та французькою мовами, що у нього потемніло в очах. Коштовне хутро пропало знову.

По численних відбитках на снігу Уеймен встановив, де саме сидів менший вовк, поки більший вбивав. Уеймен нічого не казав Анрі, але вважав, що він, нарешті, знайшов беззаперечний доказ своєї теорії, бо в усіх таємничих діях поблизу пасток видно було роботу розуму. Чому ж ці вовки ніколи не чіпають енотів, горностаїв або куниць? Чому їхня зненависть спрямована лише проти рисі?

Уеймен був глибоко схвилюваний. Він дуже любив диких звірів і ніколи не носив рушниці. Коли ж він бачив, як його друг кладе отруту для мужніх вовків, це вкрай обурювало його. Та всі принади лишалися на місці, і радість Поля зростала.

Він навіть симпатизував отому розбійнику, який щоразу бився з риссю.

А ввечері зоолог записував свої думки та спостереження. Одного разу Поль несподівано звернувся до Анрі:

— Признайся, Анрі, тебе не мучить совість, що ти вбиваєш стільки диких звірів?

Анрі здивовано глянув на друга.

— Я вбив їх тисячі, — відповів він. — І ще тисячі вб'ю.

— Таких, як ти, двадцять тисяч лише в північній частині нашого материка, і всі вони вбивають уже сотні років, а все-таки не можуть винищити всіх мешканців дикого світу. «Війна людини з твариною» — так можна було б це назвати. І якби ти зміг повернутися сюди років через п'ятсот, то неодмінно побачив би ті самі ліси і тих же диких звірів. Візьмімо для прикладу гігантські прерії на заході. Там ще й досі зустрічаються бізони, хоча скрізь, мов гриби, виростають міста. Ти чув коли-небудь про місто Норт-Бетлфорд?

— Це десь поблизу Монреалю чи Квебека? — спитав Анрі.

Уеймен посміхнувся і вийняв з кишені фотокарточку своєї дівчини.

— Ні, Норт-Бетлфорд далеко на заході, в Саскачевані. Сім років тому я часто їздив туди полювати на тетерюків, койотів та лосів. Тоді там ще не було й сліду міста, куди не глянь, тягнулися безмежні прерії. На річці Саскачеван стояла тільки одна-однісінька хатинка, в якій я зупинявся, коли приїздив. У ній разом з батьками жила чудова дванадцятирічна дівчинка. Ми часто ходили з нею на полювання, — я ще тоді вбивав звірів. Дівчинка плакала, а я сміявся з неї.

Потім там проклали залізницю, а згодом — збудували другу. Обидві перетиналися поблизу хатини. На тому місці одразу виріс Норт-Бетлфорд. Два роки тому він нараховував ще тільки дві тисячі мешканців, а тепер — п'ять. Там, де стояла хатинка, тепер три банки з капіталом у сорок мільйонів. Заграву від електричних ліхтарів видно за двадцять миль. У місті збудовано коледж за сто тисяч доларів, приют, пожежне депо, два клуби, торгову палату тощо; в майбутньому році пустять трамвай, — і все це там, де нещодавно вили койоти!

Люди повалили туди так, що їх ледве встигають переписувати. Пройде ще років п'ять, і там, де була колись бідна хатинка, виросте місто на двадцять тисяч мешканців. А дівчинка та вже доросла. Батьки її розбагатіли. Та не в тім річ. Весною ми з Ейлін одружимося. Заради неї я й кинув нищити звірів. Йй ще було шістнадцять, коли я востаннє вистрелив, — то була вовчиця з маленьким вовчням. Ейлін взяла малого собі.

Тепер звір зовсім ручний. Ось чому я люблю вовків. Хоч би оці два уникнули тебе...

Анрі здивовано глянув на Уеймена. Поль показав йому фотокарточку. З неї дивилася гарненька дівчина з ясними очима. Коли Анрі подивився на карточку, куточки його губів здригнулися:

— Моя Йовака померла три роки тому. Вона... теж любила диких звірів. Та ці вовки... Якщо мені не вдасться їх убити, то вони виживуть мене звідси!

Анрі підкинув у піч дров і взявся стелити постіль.

Одного разу, коли вони з Уейменом напали на свіжий слід рисі, у нього виникла блискуча ідея. Саме поблизу був велетенський бурелом. Стовбури попадали так, що утворили ніби печеру. Сніг був утоптаний лапами рисі, навкруги валялися заячі шкурки. Анрі радів:

— Оця вже буде моя!

Він розклав принаду, наставив капкан і уважно обстежив усе навколо, потім пояснив свій план. Якщо рись упіймається і клятї вовки прискочать до неї, біжка відбудеться під буреломом, і тоді розбійники обов'язково влізуть у прохід. Тому Анрі встановив ще п'ять капканів, замаскувавши їх мохом та снігом. Усі капкани були розташовані подалі од принади, щоб рись не збила пружин, коли спробує визволитися.

— Звірі почнуть битися. Вовк кидатиметься сюди-туди — і трах! — пояснював Анрі. — Один, два, навіть три капкани він може обійти, але все-таки попадеться!

Того ж ранку випав сніг. Він зробив велику послугу Анрі, припорошивши сліди та знищивши запах людини. Але коли Казан і вовчиця проходили футів за сто од бурелому, Сіра вловила в повітрі щось підозріле. Вона штовхнула Казана, і вони кинулися геть од зрадливого місця, тримаючись з надвітряної сторони.

Два дні й три ночі все було тихо. Анрі пояснював Полю, що рись такий самий мисливець, як і він, і що в неї теж є свої маршрути полювання, якими вона ходить лише раз у тиждень. На п'яту ніч рись справді повернулася, одразу накинулася на принаду, і гострозубий сталевий капкан вхопив її за задню лапу.

Казан і вовчиця були в цей час ярдів за триста од бурелому. Почувши дзенькіт, вони миттю кинулися до рисі.

Ніч була ясна та зоряна. Навіть людина змогла б полювати в такому світлі. Рись уже втомилася, коли Казан і вовчиця підбігли до неї. Як і завжди, подруга сиділа осторонь, а Казан бився. На волі рись у першому ж кидку розтяла б йому живіт або перегризла горло. У відкритому бою вона була спритніша за Казана, хоч він був на десять фунтів важчий за неї. Тоді, на Скелі Сонця, Казана врятував лише випадок. На міліні під час пожежі йому допомогли вовчиця та дикобраз. А тепер його союзником був французів капкан. Та, навіть закута в кайдани, рись була грізним суперником, і більше, ніж будь-коли, життя Казана було в небезпеці у цій сутичці під буреломом.

Ця хижа тварина років шести-семи виявилася до-свідченим бійцем. Її кігті, завдовжки дюйм з чвертю, скидалися на тоненькі серпи. Коли Казан почав підбиратися до неї, рись одійшла й ланцюг гадюкою скрутився під нею. Тому Казан не вдався на цей раз до кружляння і не став чекати, поки ланцюг перекрутиться і рись не зможе плигнути. Пес мусив кидатися прямо на неї. Він цілився в горло, але схибив. І перш ніж Казан вдруге наскочив, рись блискавично майнула вільною лапою. Навіть Сіра Вовчиця почула рипіння рваного м'яса. Собака завив і одскочив — плече його було розідране до кістки.

Саме в ту мить він і попав у капкан, і це врятувало життя Казану. Сталеві щелепи зімкнулися на передній лапі; Казан метнувся вбік, та ланцюг не пускав. Сіра Вовчиця не раз втручалася в бійку, коли її другові ставало сутужно. Отож і тепер, почувши зойк Казана, вона забула про обережність і щодуху кинулася під бурелом. Анрі, як відомо, наставив п'ять капканів. Вовчиця потрапила одразу в два. Звалившись на бік, вона люто загарчала. Казан тим часом борсався з останніх сил й натиснув на пружини ще двох капканів; один дзенькнув ухолосту, а в другий попала ще одна лапа собаки.

Усе це сталося запівніч. До ранку сніг під буреломом був геть поораний: собака, вовк та рись марно змагалися за свободу. Коли розвиднілося, всі троє валялися в повній знеможі. Вони чекали людину, а з нею — й смерть.

Анрі з Уейменом вийшли з хатини ще вдосвіта. Ко-

ли вони звернули до бурелому, Анрі показав сліди вовчиці й Казана; обличчя мисливця світилося радістю. Підійшовши до укриття, обое остовпіли: вовки та рись лежали в капканах, майже торкаючись одне одного зубами. Та подив ненадовго затримав мисливця — азарт його був дужчий за всі інші почуття. Вовки лежали першими на його шляху. Анрі підвів рушницю й націлився в голову Казана. Раптом Уеймен схопив Анрі за руку, здивовано дивлячись поперед себе: на шиї вовка він побачив широкий шкіряний ошийник.

— Стій! — вигукнув він. — Хіба не бачиш, що це собака, а не вовк?

Анрі опустил рушницю, розглядаючи ошийник. А Уеймен уже схилився над вовчицею. Звернувши голову до людей, вона несамовито гарчала; великі ікла націлилися на ворога, якого не бачила. Там, де колись горіли очі, тепер двома довгими пучками росла шерсть. Уеймен знову здивовано вигукнув:

— Дивись! Дивись! Невже...

— Перший — здичавілий собака, — промовив Анрі. — Другий — справжнісінький вовк.

— До того ж сліпий, — ледве вимовив Уеймен.

— Oui, monsieur¹, — підтакнув Анрі, од подиву перейшовши на рідну мову.

Він знову підніс рушницю, але Уеймен рішуче поклав руку на ствол:

— Не треба вбивати їх! Віддай їх мені живцем. Прикинь, скільки коштує рись, яку вони тобі попсували, прикинь, скільки ти хочеш за них, і я все заплачу. Живі вони для мене — справжня знахідка. Ти тільки подумай — собака в парі з сліпою вовчицею!

Анрі дивився на Поля так, наче не розумів, що той каже.

А очі Уеймена палали від збудження.

— Собака і сліпа вовчиця! — повторював він. — Це ж чудо, Анрі! Коли я напишу про це, всі скажуть, що то вигадка. Та ось мій доказ! Я зараз же зроблю знімків двадцять, поки ти ще не вбив риси. А їх я беру собі. Анрі, я дам тобі за них сто доларів. Гаразд?

Анрі кивнув. Він тримав рушницю напоготові, поки товариш виймав фотоапарат. Кляцання кадрів було зу-

¹ Еге ж, месье (франц.)

стріну́те несамо́витим клаца́нням щеле́пів рисі́ та вовчи́ці. Казан лежав нерухо́мо — не тому, що бояв́ся, а тому, що він і до́сі визна́вав си́лу та вла́ду лю́дини. Зробивши зні́мки, Уейме́н тихо підійшо́в до Каза́на і загово́рив — загово́рив ні́жніше за чо́ловіка Джо́анни.

Анрі́ до́бив рись. Ко́ли Каза́н зрозу́мів, що ста́лося, він поча́в рва́тися до її́ ті́ла. За до́помогою до́вгої тички́ та ре́мінців його́ відве́ли до ха́ти. Поті́м лю́ди поверну́лися з товсти́м мішко́м і взя́ли в по́лон вовчи́цю, не визна́ючи її́ з ка́пкана. Зго́дом зма́йструва́ли ве́лику клі́тку з то́неньких бру́сів, в яку і поса́дили бра́нців.

Але перш ніж їх впу́стити, Уейме́н ува́жно розгляну́в оши́йник соба́ки. На мідній пла́тівці́ бу́ло одне́ лише сло́во: «Ка́зан». З яки́мось трепе́том він за́писа́в його́ у сві́й щоденни́к.

З тих пі́р Поль ча́стіше ли́шався в ха́ті, ко́ли Анрі́ ходи́в на по́люван́ня. На тре́тій де́нь він на́смівли́вся просу́нути ру́ку й до́торкну́тися до Каза́на, а ще че́рез де́нь Каза́н покі́рно взя́в у нього́ з ру́к шма́ток си́рової оле́нини. За́те вовчи́ця нега́йно хова́лася в купу́ галу́ззя, як ті́льки хтось підхо́див до клі́тки. До́свід ві́ків підка́зува́в їй, що лю́дина — лю́тий воро́г. Але це́й чо́ловік не ро́бив їй нічо́го по́ганого, і голо́вне, що Каза́н його́ зовсі́м не бо́явся. Стра́х Сіро́ї Вовчи́ці зміни́вся споча́тку поди́вом, а поті́м і ці́каві́стю. На тре́тій де́нь вона́ вже висову́вала мо́рду і пи́льно прино́хувала́сь, ко́ли Уейме́н ла́гідно розмо́вля́в з її́ дру́гом. Та ї́сти вона́ все́таки не хо́тіла. Уейме́н підсо́вува́в їй найсма́чні́ші шма́тки, але да́рма. Ми́нуло п'я́ть, шість де́нів, ми́нув ти́ждень, а Сі́ра Вовчи́ця й не до́торкну́лася до ї́жі. Ї́ бо́ки поза́пада́ли, і мо́жна бу́ло наві́ть полі́чити ре́бра.

— Вона́ не ви́живе, — за́певня́в Анрі́. — Вовк шви́дше здо́хне, ані́ж ї́стиме з тво́їх ру́к. Йо́му по́трі́бна сві́жа ди́чина та лі́с. А ці́й, ма́буть, ро́ків два, та́ку ні-за-що́ не при́ручи́ш.

Анрі́ спо́кійно вкля́вся спа́ти, а Поль ще до́вго си́дів бі́ля пі́чки. Він на́писа́в схви́льова́ного ли́ста сво́їй ко́ханій, а поті́м дму́хнув на ла́мпу і в відблиска́х по́лум'я́ нама́гався побачи́ти її́ омрі́яне личко́. Поль ще до́сі ба́чив Е́йлі́н ма́ленькою ді́вчинко́ю з я́сно-бла́китни́ми очима́, шовково́ю ко́сою і ні́жним рум'я́нцем на кругле́ньких щі́чках... Вона́ зне́важала́ тоді́ його́, наві́ть не-

навиділа за те, що Поль убивав звірів... Уеймен тихо засміявся. Вона перемогла — адже він зовсім перемі- нився!

Поль підвівся, тихенько одчинив двері і вийшов на- двір. Очі його несвідомо подивилися на захід. Небо блищало вогнистими зірками. В їхньому світлі Поль і побачив клітку. До нього долинув якийсь тріск — Сіра Вовчиця гризла свою дерев'яну в'язницю. А ще через мить почулося скавучання собаки: Казан оплакував свою свободу.

Під хатою лежала сокира. Уеймен ухопив її й зне- хота посміхнувся. Він одразу відчув, як його огортає тепла й радісна хвиля. Адже десь там, у неосяжній до- лині, за тисячу миль звідсіля, зараз затьохкає ще одне серце, гаряче й віддане серце його коханої. І Поль рі- шуче підійшов до клітки. Кілька ударів — і два бруски одлетіли геть. Поль одійшов.

Сіра Вовчиця перша відчула волю і майнула крізь отвір. Сівши поодаль, вона з нетерпінням чекала друга. Та ось вони стали поряд, повернувши голови до хатини, а потім радісно помчали назустріч волі і життя.

Уеймен зітхнув.

— Удвох,— шепотів він.— Завжди удвох, аж поки смерть не звалить одного з них.

Р о з д і л XII

„ЧЕРВОНА СМЕРТЬ“

У той час, коли Казан та Сіра Вовчиця мандрували на північ, у напрямі Фон-дю-Лака, з півдня до форту примчав гонець, який повідомив, що на Гудзоні спа- лахнула віспа. Давно вже ходили чутки про «червону смерть», і холод великого жаху, наче лютий північний вітер, огортав кригою серця людей навіть у найвідда- леніших закутках країни. Дев'ятнадцять років тому теж почалося з непевних чуток, а незабаром прийшла «чер- вона смерть». Страх перед нею не стерся ще з пам'яті людей, бо й досі скрізь, від бухти Джеймс до країни озер Атабаски, чорніли безвісні могили — жахливий на- слідок нищівної хвороби.

Казан і вовчиця не раз натикалися на маленькі дов-

гасті горбочки, над якими чигала смерть. Вони відчували присутність смерті і чули над собою її холодний подих. Дика кров та сліпота давали вовчиці значну перевагу над Казаном, коли потрібно було розпізнати те, чого не бачили очі. Отож вона перша й почула віспу.

Казан знову привів свою подругу туди, де, він знав, люди розставили капкани. Слід, що він до них, був уже досить давній; багато днів тут ніхто не ходив. В одному капкані вони знайшли дохлого зайця, у другому — кістяк лисиці, обципаній совами. Пружини на капканах майже всі були спущені, а деякі завалило снігом. Казан бігав сюди й туди, намагаючись знайти що-небудь живе та трохи вгамувати голод. Але вовчиця чула навкруги тільки смерть. Вона заскавучала й легенько вкусила Казана. Собака послухався, і вони кинулися геть од цього запустіння.

Незабаром звірі вийшли на вирубку, де стояла хата мисливця Отто. Сіра Вовчиця сіла й, підвівши голову до неба, жалібно завила. Шерсть Казана настовбурчилась, і він почав вторити своїй подрузі. Смерть була тут, у хаті. На довгій жердині над комином майорів червоний клапоть — ознака жахливого нещастя. Отто, як і сотні інших героїв Півночі, встиг вивісити перед смертю попередження про грізну небезпеку.

Тієї ж ночі в холодному світлі місяця Казан і вовчиця рушили далі на північ. Незадовго до них тим самим шляхом проїхав посланець із форту на Рейндір-Лейк.

— У Нельсоні віспа,— сказав він Уільямсу з Фондю-Лака.— В індійських селищах люди мруть, як мухи.— Й одразу заспішив далі на своїх змучених собаках.— Понесу звістку на захід, у Ревейон,— пояснив він.

А ще три дні потому прибув страшний наказ готуватися до зустрічі з «червоною смертю». Уільямс прочитав його і став біліший за папір, на якому було написано наказ.

— Це значить — треба заздалегідь рити могили,— промовив він.— Як же інакше готуватися...

Уільямс зачитав наказ, й одразу з Фондю-Лака помчали гінці, щоб повідомити про лихо всіх мешканців форту. Посланці негайно запрягали собак і клали

на сани червоні сувої — зловісні символи жаху і смерті. Самий дотик до сувоїв викликав дрож у тих, кому доводилося розвозити їх по окрузі.

Казан та вовчиця натрапили на слід таких саней і йшли за ними півмилі. На другий день вони зустріли ще одні, а на четвертий — ще. Останній слід був зовсім свіжий, і Сіра Вовчиця, ніби обпечена, відскочила вбік, хижо наставивши ікла. Вітер доносив смердючий дим. Звірі злякано кинулися геть, і Сіра Вовчиця старанно обминала кожен слід людини.

Злізши на схил, вони побачили палаючу хатину. Людина з запряжкою саме в'їхала в ліс. Казан чомусь тихо загавкав, а Сіра Вовчиця завмерла од жаху. В хатині була смерть — то спалювали тіло померлого од віспи. Казан і вовчиця вже навіть не завили, вони хутенько спустилися вниз і бігли до тих пір, аж доки не побачили висохле болото, поросле густим чагарником.

Отак минали дні, які принесли зимі тисяча дев'яцот десятого року недобру славу найлютішої, найжахливішої зими за всю історію Півночі. За якийсь місяць усе живе опинилося на грані смерті: мороз, голод та віспа вписали в літопис життя людей жахливі події, котрі зостануться в пам'яті багатьох поколінь.

Казан та вовчиця знайшли собі притулок під великим буреломом. Це було тихе і зручне місце, добре захищене од снігу та вітрів. Сіра Вовчиця одразу ж розляглася й засапала, даючи Казану зрозуміти, що тут їй подобається.

І пес пригадав зоряну ніч, коли він бився з вожаком вовчої зграї і як після перемоги молода Сіра Вовчиця підійшла до нього і зосталася з ним назавжди. То були щасливі дні — дні гонитви за сарною та диких гульбищ усієї зграї. А тепер, через сліпоту подруги, доводилось їсти лише зайців та куріпок, бо з ними Казан міг упоратися сам. Вовчиця не плакала й не тужила, згадуючи сонце та зірки. Тепер вона впевнено бігла поруч Казана. Чуття і слух набули в неї надзвичайної гостроти: за дві милі вона впізнавала оленя, а людину — ще й далі. Одного разу опівночі вона почула сплеск форелі за півмилі. І в міру того, як чуття і слух у Сірої Вовчиці ставали дедалі гостріші, у Казана вони ніби притуплялися. Тепер під час полювання вожаком була

Сіра Вовчиця — правда, лише доти, доки з'являлася дичина. Казан уже звик покладатися на подругу і завжди вірив її попередженням.

Якби вовчиця мала розум, вона б, напевно, збагнула, що пропаде без Казана. Не раз намагалася вона зловити куріпку або зайця, та даремно. Коли б не сліпота, вона неодмінно була б дикіша та жорстокіша і не прив'язалася б так до Казана. У вовчиці виробилася звичка лягати поряд собаки і класти голову йому на шию. Коли Казан огризався, вона не гарчала, а тихо відходила, немов боячись удару. Вовчиця ніжно доглядала свого друга, злизувала лід, намерзлий поміж подушечками лап, а коли Казан одного разу загнав собі скабку, Сіра Вовчиця кілька днів зализувала рану. Казан був конче потрібний їй, немічній та сліпій, але й вона щодалі то більше була потрібна йому.

Вони були щасливі у своєму лігві. Навкруги водилося вдосталь дичини, а під накриттям було тепло й затишно. Дуже рідко виходили звірі за межі болота. З гір та рівнин іноді линув клич вовчої зграї, та він їх більше не хвилював.

Аж ось настала жахлива ніч, яку ще звечора віщував криваво-червоний місяць. Мав бути холод, жорсткий і лютий. Епідемії завжди приходять разом з холодом. Чим нижче падає температура, тим більш лютує хвороба. Вночі стало страшенно холодно, мороз пробрався під бурелом, і це примусило вовчицю та Казана щільніше притиснутись одне до одного.

Сонце зійшло десь о восьмій. Коли Казан і вовчиця вийшли з свого сховища, тріщав п'ятдесятиградусний мороз. Навкруги гучно лопалась промерзла деревина і, мов одрізані, падали гілляки. Куріпки у кущах настовбурчилися і скидалися на пір'яні м'ячики. Зайці зарилися глибоко в сніг або заховалися під завалами. Голодним друзям так нічого й не трапилось, і вони повернулися до свого лігва. Казан, за собачою звичкою, кілька днів тому закопав недоїденого зайця; тепер вони й підживилися мерзлим м'ясом.

Наприкінці дня похолоднішало, ніч настала ясна, з сліпучим місяцем та яскравими зірками. Мороз подужчав на десять градусів, і життя навколо завмерло.

Такої ночі ніхто не потрапить у капкан, бо навіть

звірі з теплою шубою лежать клубочками по своїх лігвах.

Поки що голод не виганяв Сіру Вовчицю та Казана. Та вже на другий день собака побрів шукати їжі, залишивши подругу в лігві. Адже ж він був на дві третини собакою і тому гірше зносив голод, аніж вовчиця. В звичайних умовах вона могла жити без їжі тижнів два, а у такий мороз — днів десять. Минуло всього-навсього тридцять годин, як вони трохи попоїли, і тепер їй було зовсім непогано лежати в затишному місці. А Казан дуже зголоднів, отож і пішов на полювання туди, де раніше бачив палаючу хатину. Та даремно пес нюхав повітря і зазиравав під кожен кущик. Сліди притрусила заметіль. На всьому шляху лише раз побачив слід горностая та під буреломом почув зайця. Але до нього так само важко було добратись, як і до тих куріпок, що геть позамерзали на гілках дерев. Казан з годину рив лапами сніг, та незабаром відмовився від спроби добути зайця й побіг далі. Після трьох годин марної біганини Казан повернувся до Сірої Вовчиці. Бідний, охляв. Вовчиця, навчена досвідом багатьох поколінь, ощадила сили, тоді як Казан даремно витрачав їх і ще дужче захотів їсти.

Вночі вплив кривавий місяць. Казан вирішив знову спробувати щастя. Він намагався взяти з собою й подругу, але та нізащо не хотіла йти. Мороз подужчав, до того ж з півночі подув різкий, пронизливий вітер. У таку ніч навіть бувалий мисливець не вийшов би за двері. Опівночі Казан повернувся в лігво. Вітер то скиглив совою в болотах, то раптом кидався шулікою на землю, то на хвилину завмирав. Безмежна тундра, яка бере початок у льодах Арктики, слала свій перший холодний привіт. Вранці буря вже лютувала з нечуваною силою. Сіра Вовчиця й Казан лежали, щільно пригорнувшись одне до одного. Вони тремтіли, прислухаючись до того, що робилося навколо. Казан спробував було висунути носа, але лютий вітер одразу загнав назад. Усе живе заховалося хто куди. Пухнасті норки та горностаї були в найвигіднішому становищі — адже вони ніколи не забували робити запаси їжі. Вовки й лисиці шукали печери та завали. Птахи сховалися в заметах або в густих кущах, окрім сов, які на дев'ять десятих з пір'я і тому зовсім не бояться холодів. Най-

більше страждали копитні. Лосі й олені не можуть залізити під бурелом або у вузьку щілину поміж скель. Єдиний вихід — лягти в замет та ждати, поки сніг накриє їх своєю ковдрою. Але голод вижене й звідтіля. Лось мусить їсти годин вісімнадцять на добу, щоб існувати у такий холод. Його велетенський шлунок потребує силу-силенну їжі, і бідна тварина цілий день скубе верхівки кущів, щоб якимось напхати його. Приблизно стільки ж з'їдає й олень.

Три дні й три ночі лютувала буря. На третій день повалив густий сніг, який покрив землю на два фути і намів замети заввишки в десять футів. Індійці звать такий сніг «важким» — під ним гинуть тисячами куріпки й зайці.

Лише на четвертий день Казан і вовчиця вийшли з свого лігва. Вітер ущух, а з ним і снігопад. Весь світ лежав під незайманим сніговим покривом. Мороз ще подужчав.

Віспа немилосердно нищила людей. А тепер настали жахливі дні і для диких мешканців лісу — дні голоду й смерті.

ШЛЯХАМИ ГОЛОДУ

Казан та Сіра Вовчиця вже сто сорок годин не мали й рiски в роті. Вовчиця дедалі слабшала, а Казан просто вмирав од голоду. Животи у звірів повсихали, боки позападали. Почервонілі очі собаки перетворилися на щілинки, і йому боляче було дивитися на світло.

Цього разу й вовчиця поповзла за ним. Та даремно обійшли вони місця, де колись водилися зайці, тепер там не було навіть їхнього духу.

Довго кружляли по болоту, але й там з-під носа пурхнула лише велика біла сова, котра сиділа на сучку. Досягши спаленого лісу, обоє повернули назад і побрели на горбисту ділянку. З високого пагорба оглянули пустинний світ. Сіра Вовчиця безшумно нюхала повітря, але ніяких знаків своєму супутникові не дала. Підйом підірвав останні сили Казана. Він важко дихав, весь час падав і спотикався. Знесилені й голодні, полізли вони під бурелом.

Настала ясна, зоряна ніч. Казан і вовчиця знову пішли полювати. Але ніхто не наважувався вийти в такий холод. Тільки хижий лис перебіг їм дорогу, але гнатися за ним було даремно.

Тоді Казан і пригадав людське житло. Воно завжди давало йому їжу і тепло. А там, за пагорбами, стояла хатина, яку вони обминули, коли на неї чигала нагла смерть. Казан не думав тепер ні про людину, ні про смерть. Він вперто шукав ту хатину, і Сіра Вовчиця пленталася за ним. Вони перетяли пасмо горбів, проминули вигорілу ділянку й натрапили на інше болото. Казан уже й не згадував більше про дичину. Він брів, опустивши голову і тягнучи по снігу пухнатий хвіст. Попереду була одна мета — хата людини. Це була єдина надія на порятунок.

А Сіра Вовчиця і далі сторожко принюхувалася, намагаючись триматися навпроти вітру. І ось долинув жаданий запах! Казан прискорив ходу, але, бачачи, що подруга не йде за ним, зупинився. Зібравши рештки сил, він терпеливо ждав, не зводячи з вовчиці очей. Вона тремтіла, звернувши голову на схід.

Раптом Казан зачув якийсь шурхіт. Він заскавулів

і кинувся вперед. Вовчиця метнулася за ним. Вона пізнала знайомий запах, а незабаром його упіймав і Казан. То був не заєць і не куріпка — вони натрапили на слід великої дичини.

Тихо і обережно кралися звірі навпроти вітру. Хаші дедалі густішали, а ярдів за сто лунав дзенькіт рогів лося. За мить Казан і вовчиця переметнулися через замет, і собака завмер, припавши до землі. Вовчиця причаїлася поряд із ним, наставивши морду туди, куди Казан звернув свої палаючі очі.

Ярдів за п'ятдесят, у густому ялинику, ховалося велике стадо лосів. Усі дерева довкола були обгризені, а сніг під ними втоптанний. Тварин було шість: два самці зійшлися в запеклому поединку; три самки й невеличке лосеня уважно стежили здалеку. Незадовго до хуртовини молодий самець з рогами чотирилітка привів під захист дерев трьох самок та дитинча. Він був господарем свого стада. Та вчора у його володіння вдерся

старий лось. Він був удвічі важчий і вчетверо старший: гігантські крислаті роги підтверджували його вік. Загартований у кривавих боях, він одразу затіяв сутичку, щоб одібрати у молодого дїм і сім'ю. Вже тричі ставали супротивники на прю, і сніг довкола густо почервонів од крові. Запах дражнив вовчицю й Казана. Пес жадібно нюхав повітря, а Сіра Вовчиця весь час облизувалася.

На якусь мить бійці розійшлися й стояли з похиленими головами. Старий ще не переміг. Його супротивник був молодий і витривалий. А старий мав інші переваги — більшу вагу та життєвий досвід. Гіллясті роги заміняли йому могутній таран. Та вік давався взнаки. Лось важко дихав, ніздрі широко роздулися. Ось вони зішлись знову. Дзенькнули роги, і той дзенькіт віддався у лісі луною. Під величезною вагою старого лося молодик присів на задні ноги. І саме тут молодість і спритність виручили його. Він блискавично одскочив убік і знову кинувся на ворога. Вже разів двадцять вдавався він до цього маневру, і кожного разу сили його, здавалося, зростали. Тепер, немов передчуваючи кінець двобою, він виклав їх до останку, силкуючись скрутити старому шию. Казан та Сіра Вовчиця почули хрускіт — наче тріснула під ногою палиця. Був лютий. Лосі починали скидати роги; у старих самців вони відпадають значно раніше. Це й забезпечило молодому перемогу. Один ріг старого лося зломився, й тієї ж миті гострий ріг молодика вп'явся йому в бік. Мужність покинула бійця. Він почав боязко відступати, а молодик тим часом кремсав його тіло рогами. Останнім зусиллям старий одкинув супротивника і помчав у хашу.

Молодий лось не переслідував його. Він гордо підвів голову і, часто сапаючи, дивився вслід. Потім повільно пішов до стада, яке ще й досі стояло нерухомо.

Казан і вовчиця аж тремтіли від збудження. Потім вовчиця ковзнула вбік, Казан кинувся за нею. Звірив більше не цікавило стадо. Їхньою жертвою мав стати поранений самець, і треба було гнатися за ним кривавою стежкою. Хижі інстинкти дикої зграї охопили Сіру Вовчицю. Казан теж був не від того, щоб трохи попити свіжої крові. Блискавкою шугнули вони в хашу.

В ослаблomu тілі пса знову забурхала кров. Очі його, червоні од голоду, враз загорілися таким лютим вогнем, якого не було навіть тоді, коли Казан панував над вовчою зграєю. Він мчав, забувши про вовчицю. Та він був їй зовсім непотрібний. Кривавий слід притягував, наче магніт, і вона бігла так само легко й упевнено, як і тоді, коли ще добре бачила.

За півмилі від ялиника вони наздогнали лося. Той стояв у затишку смерек, і під ногами у нього вже набігла велика калюжа крові. Бідолаха ще й досі важко сапав, схиливши голову з поламаним рогом. Але й тепер на нього не зважилася б кинутися зграя вовків. Казан був собака, тому не вагаючись стрибнув уперед. На якусь мить жадібні ікла його вп'ялися в шию жертви. Та лось швиргонув його ярдів на двадцять геть. Голод позбавив Казана пильності. Він знову стрибнув, а Сіра Вовчиця підкралася ззаду. Казан наскочив на зламаний ріг і знову важко гепнувся на землю. А вовчиця тим часом вп'ялася велетню в задню ногу. Той почав плигати на всі боки, силкуючись підім'яти вовчицю під свої копита.

Казан збагнув перевагу методу вовчиці і спробував вчепитися в другу ногу лося, але промахнувся. Сіра Вовчиця теж одлетіла, та вона вже зробила свою справу. Після поразки у герці з молодиком, після зустрічі з такими рішучими ворогами, лось вирішив одступати. Але поранена задня нога підгиналася з кожним кроком.

Двічі одкинутий геть, Казан не наважувався більше лізти під роги. Сіра Вовчиця, хоч і не бачила, що сталося, та розуміла, що буде далі. Вона невідступно кралася за жертвою. Казан на мить зупинився й почав лизати на снігу кров. Потім наздогнав подругу, і вони побігли поряд. По снігу вилая червона бинда крові.

Хвилини п'ятнадцять по тому лось зупинився, сумно озираючись та похиливши свою велику голову. Шия і плечі опустилися, у ньому зовсім занепав бойовничий дух, який не зраджував його майже двадцять років. Він уже не був господарем лісу. В усьому його вигляді вже не було сміливого виклику на бій, очі запливли кров'ю і втратили життєвий блиск. З грудей бідолахи вихоплювалося гучне хрпіння, яке ставало дедалі дужчим. Досвідчений мисливець одразу

збагнув би, в чім річ,—ріг молодого лося пробив старому легеню, і його тепер заливала кров. Сіра Вовчиця все розуміла. Вона ходила коло жертви, чекаючи фатальної хвилини. Разів двадцять оббігли вони, і кожного разу лось, повертаючись, тужно стежив за ними. Дихання його ставало все важчим, шия хилилася додолу.

Минув полудень, і в другій половині дня мороз подужчав. Вовчиця й Казан разів сто обійшли навколо лося. Їхні лапи втоптали стежку на пухкому снігу. А під копитами тварини сніг уже зовсім почервонів.

Нарешті лось перестав обертатися на всі боки. Сіра Вовчиця, здавалось, одразу відчула це. Вона збочила й поповзла вперед. Казаң поліз за нею. Влігшись під високою смерекою, вони терпеливо ждали. Довго ще лось стояв нерухомо, все нижче хилиючи голову до землі. І раптом він знеможено впав на сніг! Кілька хвилин Казан та Сіра Вовчиця навіть не ворушилися. Потім вийшли на стежку і знову почали кружляти. Їхні кола невпинно звужувалися! Лось спробував було підвестися, але не зміг. Сіра Вовчиця відгадала цей рух і шулікою метнулася до нього. Гострі ікла вчепилися в ніздрі жертви. В ту ж мить і щелепи Казана зімкнулися на горлянці лося.

Потім вовчиця одійшла назад. Вона підвела сліпу голову, і в надвечірній імлі розлігся лункий побідний клич — запрошення на кривавий бенкет.

Дні голоду минули.

Р о з д і л XIV

ПРАВО ДУЖОГО

Покінчивши з лосем, Казан знеможено впав на сніг, а у Сірої Вовчиці, яка була витриваліша за свого друга, вистачило сили розірвати шкіру на шиї лося. Та їсти сама не хотіла. Підбігла до Казана і, тихо виснувши, почала штурхати його носом у бік. Казан підповз, влігся поруч, і обоє розпочали свою дику вечерю.

Останній відблиск північного дня покірливо поступився сутінкам, коли хижакі нарешті одійшли від лося. Обоє так напхалися, що в них пороздувалися боки.

Вщух слабкий вітерець, попливли на схід хмари, і в небі зійшов холодний сліпучий місяць. Надворі стало видно як удень: світло місяця й мерехтіння зірок злилося з яскравою загравою північного сяйва. Монотонне потріскування, яке скидалося на рипіння саней на снігу, долиняло до вух вовчиці й Казана.

Вони попленталися було геть од кривавої туші, та, не пройшовши і сотні ярдів, спинилися наслухаючи. Потім повернули й поволі попрямували до вбитої тварини. Інстинкт та досвід віків підказували, що м'ясо належатиме їм лише доти, доки вони захищатимуть його. Вони здобули його в бою і з боем володітимуть ним. У дні достатку й щедрого полювання звірі спокійнісінько пішли б собі. Але голод навчив їх завбачливій ошадності.

Цієї тихої ночі, яка змінила часи голоду й хвороби, тисячі кволитів істот нарешті вийшли на полювання. Казан і вовчиця пильно стояли на сторожі. Сіра Вовчиця весь час нюхала повітря і тихим скавучанням давала знати про небезпеку.

І раптом їхні мускули напружилися. Щось живе опинилося зовсім близько! Майнула тінь, і на землю злетіла велика біла сова. Казан побачив, як ця голодна істота сіла на плече лося, і кулею кинувся із засідки. Сіра Вовчиця метнулась за ним. Люто загавкавши, пес наскочив на білу злодійку, та щелепи його клацнули в повітрі. Не встиг він обернутися, а сови вже наче й не було.

Тепер до Казана повернулася колишня сила. Він трізно ходив навколо лося, шерсть його хижо настовбурчилась, очі дивилися гостро й люто. Він гавкнув у темряву, рішуче клацнув щелепами і сів, уважно придивляючись туди, звідки прийшов лось. Інстинкт підказував йому, що нападку слід чекати саме звідти.

Слід лося чорною стежкою вився на снігу. Меткі горностаї цілими зграями шастали по лісі, наче білі шурі. Натрапивши на кров, вони мов навіжені кинулися вперед. Лисиця, за чотири милі почувши поживу, заспішила й собі. Худа кунія вилізла з-під бурелому й, побачивши слід, завмерла.

Поява куніці поблизу лося не сподобалася Казанові. Він вискочив із засідки і люто кинувся на неї. Ку-

ниця вперто захищалася, дряпаючись та кусаючись, а потім не витримала і побігла геть, забувши про голод. Казан повернувся до Сірої Вовчиці з подряпанним носом. Подруга почала лизати йому ранку, а він, лежачи на снігу, уважно наслухав.

Зачувши бійку, хитра лисиця одразу втекла. З лисиць погані бійці, вони — зрадливі й підступні вбивці. Піймавши облизня, розбійниця спокійнісінько підкралася до сови і спритно роздерла її.

Зате ніщо не могло злякати горностаїв. Вони не спинилися б, навіть побачивши людину, — така велика в них жадоба до крові. Казан несамовито відбивався, та клятві були напрочуд в'юнки. Вони спокійнісінько заклазили під тушу, а пес лише хапав зубами сніг. Сіру Вовчицю це анітрохи не хвилювало, і Казан зрештою теж заспокоївся.

Більше ніщо не порушувало нічної тиші. Тільки зрідка звідкись долинало вовче виття та час від часу десь кигикала сова. Ці звуки ще дужче поглиблювали нічне безгоміння.

Місяць підбився вже височенько, коли вовчиця почувала справжню небезпеку. Повернувши голову в бік кривавого сліду, вона затремтіла, її білі ікла грізно заблищали. Так вовчиця поводитися, коли чула де-небудь рись. Казан підскочив, готовий до бою, хоч сам ще не чув свого найзапеклішого ворога.

Та нараз все змінилося. Долинуло тужне виття, — голос господаря дикого лісу — вовка. Від цього голодного стогону у людей спиняється у жилах кров, а лосі й олені ціпеніють від жаху. Той стогін линує, мов пісня смерті, над лісами й горами, і все живе пробуджується та боязко наслухало.

Потім запала глибока тиша. Казан і вовчиця стали пліч-о-пліч. Те, що вони почули, не віщувало небезпеки, — то був для них рідний клич, клич вовчої зграї. Сіра Вовчиця підвела сліпу голову до місяця й радісно завилала, запрошуючи на бенкет своїх голодних братів.

Зачувши звідусіль вовче виття, рись миттю ковзнула вбік і загубилася в заллятих місячним сяйвом хащах.

ДВОБІЙ ПІД ЗОРЯМИ

Казан та Сіра Вовчиця, сидячи, ждали. Минуло хвилин п'ятнадцять, і Сіра Вовчиця захвилювалася. Ніхто не відповів на її заклик. Тоді вона знову завилала, а Казан сторожко нашорошив вуха. І знову тихо. Це суперечило звичаям зграї. Сіра Вовчиця певна була, що її чують, і це мовчання дуже її здивувало. Та раптом обоє вони відчули, що згряя чи то самотній вовк уже десь поблизу, а незабаром у яскравому світлі місяця з'явився один, потім другий — і ось уже п'ять тіней схилилися над убитим лосем.

Сіра Вовчиця раптом заричала. Глянувши на неї, Казан помітив, як вона злякано скочила, зловісно сяючи великими іклами. Він здивувався. Чому це подруга попереджає про небезпеку? Адже перед ними вовки, а не рись. І чому вовки не їдять? Казан спроквола попрямував до захожих, а Сіра Вовчиця благально заскавувала. Та пес не звернув уваги на її застереження.

Дух пришельців був йому дуже знайомий. Казан сміливіше побіг уперед і зупинився ярдів за двадцять, махаючи хвостом. Один підійшов і став обнюхувати його. За ним підбігла й решта. Казан радісно вітав їх. Це були не вовки, а собаки!

Мабуть, під час пошесті та голоду помер їхній хазяїн, і вся запряжка втекла до лісу. На всіх були ошийники, а на боках теліпалися рештки посторонків. Очі собак горіли голодним вогнем, і Казан приязно одвів їх до лося. Потім підійшов, сів поряд з вовчицею й слухав, як клацають щелепи, як жадібно пси роздирають м'ясо.

Сіра Вовчиця щільніше притислася до Казана, уткнувшись мордою йому в шию, а він, ніби заспокоюючи її, лагідно лизнув у морду і все стежив за братами. Нарешті собаки наїлися й підійшли, щоб обнюхати вовчицю, як це завжди роблять собаки під час знайомства. Вовчиця розляглася на снігу, а Казан став над нею, мов пильний вартовий. Один величезний кудлатий пес трохи довше затримався поблизу вовчиці. Казан сердито загарчав. Пес одійшов, хижо оскаливши зуби.

Цей здоровань був у запряжці вожаком. Коли б на

нього отак гарчав хтось із його підлеглих, він неодмінно покарав би його. Та в дикому й лютому Казанові він не бачив бажання підкорятися. Це був такий самий господар, як і він. До того ж він стояв на сторожі вовчиці. Кудлатий хотів було кинутися на нього та, передумавши, одвернувся й зігнав лють на іншому собаці, сердито куснувши його в бік.

Сіра Вовчиця одразу зрозуміла, що тут відбувається. Тихим скавучанням та лагідним штурханням вона намагалася одвести Казана подалі від цього місця. Та пес тільки огризався й відштовхував її. Потім ліг поруч неї, заспокійливо лизнув у морду і грізно глянув на чужинців.

Місяць спускався все нижче та нижче й нарешті зовсім сховався за лісом. Зірки поблідли. Вони згасали одна за одною, і скоро настав холодний північний світанок. Тоді вожак підвівся з ямки, яку вирив у снігу, і підійшов до лося. В ту ж мить Казан метнувся туди й собі. Обидва кружляли навколо туші, зловісно наїжачившись і опустивши голови. Вожак одступив на два кроки, а Казан почав рвати зубами замерзле м'ясо. Істи йому не хотілося, та він вирішив довести своє право на здобич.

На якусь мить Казан забув про Сіру Вовчицю. Кудлатий скористався з цього і знову підбіг до неї, але та хижо вп'ялася в плече кривдника. Нараз у повітрі майнула сіра тінь — то Казан став поміж ними. Він люто наскочив на вожака, і розпочався жорстокий двобій. Всі інші собаки всілися колом кроків за десять од бійців. Сіра Вовчиця вляглася осторонь.

Бійка не скидалася на сутичку собак або вовків. Люта зненависть охопила суперників. І той, і другий мав міцну хватку. Мов дві велетенські дзиги, крутилися вони один біля одного. Поперемінно то Казан, то кудлатий на мить опинялися зверху, і глядачі ледве встигали водити за ними очима. За інших обставин вони неодмінно кинулися б на того, хто був унизу, і розірвали б. Такий уже звичай. Але тепер усі чекали вирішального кінця.

Кудлатий досі ні разу ще не знав поразок. Його предки, датські доги, дали йому високий зріст і дужі щелепи. Зате Казан мав якості не тільки собаки, а й вовка. Крім того, він добре відпочив на повний шлунок.

А головне,— він захищав свою подругу. Його ікла глибоко вгризалися у плечі ворога, та ось і кудлатий зімкнув свої щелепи на його шиї. Ще дуюм, і супротивник перегриз би Казанові вену. Казан це відчув і навіть у запалі боротьби уважно стежив, щоб ворог знову не вп'явся в те саме місце. А той теж не дрімав. Його щелепи клацнули поблизу Казанової шиї; і Казан кулею метнувся вбік. З рани на грудях цівкою бігла кров. Тепер вороги почали поволі кружляти. Інші собаки присунулися ближче. Їхні очі горіли, роти порозкривалися— вони чекали фатальної хвилини. Усі дивилися на вожака, який більше не рухався, а тільки пильно стежив за Казаном. Останній легко ступав по снігу. Сила та досвід повернулися до нього, сліпа зненависть та гарячковість змінилися уважністю й обачливою обережністю. Казан бився так, наче він знову мав справу з підступною риссю.

П'ять разів Казан обійшов навколо ворога, потім злетів у повітря і всім своїм тілом гепнувся на нього. Жахливий удар, і кудлатий упав на землю! Глядачі, які давно вже чекали цієї миті, підскочили до жертви. Вся зненависть, вся лють, що накопіла за час його жорстокого владарювання, одразу вибухнули в них. Кілька секунд, і од колишнього вожака зосталося саме клоччя!

Гордо підвівши голову, Казан пішов до вовчиці. Вона привітала його тихим скавучанням і ніжно покляла свою голову йому на шию. Вже двічі бився Казан за неї, і обидва рази переміг. Вовчиця послала побідний клич й присунулася ближче до Казана.

Р о з д і л XVI

ГОЛОС КРОВІ

Бенкет над лосем тривав кілька днів. Даремно Сіра Вовчиця тягнула Казана в ліс. Мороз ослаб, і знову настала пора полювання. Вовчиці хотілося бути наодинці з своїм другом. Та у істот дужої статті жага до влади завжди породжує нові почуття, і Казан повністю захопився своїм становищем собачого вожака. Тепер не лише вовчиця, а й чотири лайки йшли за ним. І зно-

ву Казан відчував дивне збудження та величезну насолоду. Сіра Вовчиця задалегідь знала, до чого все це може призвести.

Три доби сиділи собаки поблизу туші, готові битися за неї на смерть. Та з кожним днем їхня пильність слабшала. На четверту ніч вони загнали молоду лань. Казан очолював зграю і вперше за довгий час покинув сліпу вовчицю. Коли вони загнали жертву, Казан вчепився у її горло, і, поки він не дозволив, жоден пес не підійшов. Казан був господарем. Він міг загарчати й прогнати всіх геть. Коли ж у темряві блищали його страшенні ікла, собаки з жахом припадали до землі.

Кров аж кипіла в ньому. Збудження й радість, що їх давала влада, поступово вбивали його прихильність до вовчиці. А вона, знаючи це, ставала все понурішою та нещаснішою. До вбитої лані вовчиця навіть не доторкнулася. Тепер її сліпа морда завжди була повернута туди, де був Казан. Куди б він не йшов, вона проводжала його, сподіваючись, що він знову покличе її.

А тим часом у поведінці Казана настали дивні зміни. Якби він помандрував із зграєю вовків, Сірій Вовчиці нічого не варто було б забрати його від них. Але тепер з ним були його кривні брати, які дорожчі йому за гнітюче самотнє життя, — собаки люблять товариство таких, як вони самі. Природа навчила Казана слухати й виконувати накази людини. Правда, пес ненавидів людей, але собак — їхніх супутників — він і досі любив. Йому так хороше було з вовчицею, краще, ніж в середовищі людей і собак. Та Казан уже забув про всі страждання й болі, а голос крові кликав його назад.

З кожним днем сонце пригрівало дужче, й нарешті почав танути сніг. Два тижні зграя рухалася на схід. До лігва вовчиці й Казана тепер було миль п'ятдесят на схід та миль двадцять п'ять на південь. Вовчиця невпинно тужила за своїм житлом. Забрати з собою Казана вона вже не могла. Він уперто вів зграю все далі й далі.

Інстинкт примушував собак рухатися на південний захід. Вони ще не настільки здичавіли, щоб забути людей, які були саме там. Вже зовсім недалеко був форт, з якого вони вийшли колись із своїм хазяїном. Казан про це не знав. Але одного разу сталася подія, яка збу-

дила в ньому спогади про колишне життя, про колишню прихильність, котра не раз уже примушувала його кидати Сіру Вовчицю.

Зійшовши на пагорб, собаки раптом спинилися неначе вкопані. Вони почули голос людини! Погонич гейкав на собак. У грудях Казана творилося щось надзвичайне. Він глянув униз, на долину, й побачив шестерик собак попереду саней. Позаду з довгою жердиною біг чоловік.

Собаки на пагорбі залякли од несподіванки, а Сіра Вовчиця боязко причаїлася ззаду. Ніхто й не ворухнувся, аж поки чоловік не зник з очей. Потім усі підбігли і жадібно почали нюхати сліди. Милі дві бігли вони за людиною, а Сіра Вовчиця брела тим часом ярдів за двадцять осторонь, бо свіжий дух людини наводив на неї жах. Тільки любов до Казана та величезне довір'я до нього примушували її триматися так близько од того ненависного сліду.

На краю болота Казан зупинився. Разом із тягою до людини в ньому зростала підозріливість, яку ніщо не могло подолати. Сіра Вовчиця радо виснула і знову побігла поруч нього...

Сніг танув, а це означало, що не за горами весна. Людина весною вертається в місто або форт. Казан і собаки відчули це по жвавому рухові на людських стежках. За сотні миль до форту стікалися трапери. Із сходу і заходу, з півночі й півдня вели їх стежки, і згряя опинилася на самому перехресті. Не було й дня, щоб вони не натрапляли на один, а то й на кілька свіжих слідів.

Сіру Вовчицю мучив невідступний жах. Вона не бачила, але відчувала, як звідусіль насуваються люди. А у Казана запах людини не викликав ні страху, ні настороженості. Тричі протягом останнього тижня йому доводилося чути вигуки людей, і він навіть бачив, як хазяїн частував запряжку рибою. В повітрі пахло вогнищами, лунали пісні, вибухала варвітня собак.

Людина, як магніт, притягувала Казана. Щодня він підходив на мильо або й дві ближче до форту. Сіра Вовчиця з останніх сил боролася за нього. Бідна, відчувала, що Казан ось-ось відгукнеться на поклик крові, і вона, його вірна подруга, залишиться самотня.

А у форті вирувало життя. Мисливці здавали ком-

пані хутро, лічили гроші та готувалися до розваг. З усіх-усюдів стікалися казкові хутряні багатства, які потім потрапляли до Лондона й Парижа, а також в інші великі міста. У цьому році компанія ждала мисливців з особливим нетерпінням. Віспа порушила облік, і до тих пір, поки не буде зроблено новий перепис, ніхто не знатиме, кому з мисливців пощастило вижити.

Першими почали приходити з півдня індійці та метиси із запряжками здоровезних собак. Потім посунули мисливці з тундри, які везли паки лисячих та оленячих шкур; їхні довгоногі собаки з Макензі тягнули санки, як коні, й вищали, мов цуценята, коли на них нападали лайки. З Гудзонової затоки санки тягнули лабрадорські собаки, жорстокі й незборимі,— таких може подолати тільки смерть. Низенькі, жовті, з сірими плямами ескімоські собаки, стикаючись з велетенськими псами з Атабаски, діяли іклами так само спритно і проворно, як їхні чорнокосі хазяї руками й ногами.

Давні суперники й вороги, вони приїздили з відусіль. З ранку до вечора лунав скажений гавкіт, собаки гризлися й гарчали, жорстоким сутичкам не було краю. Навіть уночі не припинялася варвітня. Багато сутичок кінчалися смертю. Більше за всіх гинули вайлуваті собаки з Макензі.

Весь табір огортав дим безлічі вогнищ, біля яких поралися сім'ї мисливців. Сніг почорнів, і, коли по ньому вже зовсім не можна було їздити, начальник факторії Уільямс почав викреслювати із списків тих, що не приїхали,— всіх їх звалила нищівна пошесть.

Потім настало велике свято. Всі його ждали довгі місяці, особливо жінки та діти. У лісових хатинах, в індійських вігвамах, в юртах ескімосів це чекання свята давало людям радість і надію.

У цьому році, аби притамувати згадку про страшну зиму і пом'янути сотні померлих, компанія виділила на свято додаткові кошти. В ліс пішли кілька мисливців, щоб убити чотирьох оленів. На широченній галявині розпалили чотири багаття, і над вогнем повісили чотири велетенські туші.

Як тільки спалахнули вогні, начальник факторії Уільямс перший почав виводити так звану Оленячу пісню:

Ей-о, олень... олень... олень...
Прудкий білий олень!
Ти наче той вітер,
Прудкий білий олень!

— Ану, всі разом! — підбадьорював він присутніх. Лісові люди дружно підхопили ту пісню, і вона громом одбилася в небі.

* *
*

Цей грім долетів і до вух Казана, Сірої Вовчиці та безпритульних псів. Разом із ним долинуло виття собак. Лайки схвильовано дивилися туди і жалібно скавучали. Казан стояв ніби скам'янілий. Потім глянув на Сіру Вовчицю. Вона вляглася під смереками, і губи її нервово тремтіли.

Казан підбіг, лизнув її в сліпу морду і заскавучав. Сіра Вовчиця не ворухнулася. Тоді Казан повернувся до собак. Гомін свята дедалі наростав, і лайки, не дивлячись більше на Казана, швидко пірнули в пійму. До людей! Казан завагався. Він знову спробував умовити вовчицю, але даремно. Вовчиця пішла б світ за очі за ним, тільки не туди. Тоді Казан побіг сам. Вовчиця зрозуміла, що він покинув її, і, звівши голову, розпачливо завила.

Це була її остання спроба повернути Казана. Та голос крові був дужчий за неї. Собаки відбігли вже далеченько, і Казан майже летів, наздоганяючи їх. Потім він побіг повільніше, а згодом і зовсім зупинився. Менше ніж за мілью він побачив полум'я велетенських вогнищ, яке загравою палало над лісом. Казан обернувся: а чи не йде за ним вовчиця? Потім рішуче ступнув уперед і вийшов на шлях, де було безліч слідів людей і собак. Туші оленів теж залишили дві глибокі колії на снігу.

Казан сховався в кущах поблизу галявини. Полум'я вогнищ мерехтіло в очах, а гомін вихором вдирався у вуха. Казан чув співи та регіт чоловіків, веселі зойки жінок і дітей, пронизливий гавкіт сотень собак. Йому хотілося приєднатися до них, знову бути часткою колишнього життя. Пес крадькома поповз до

галявини, аж доки не досяг узлісся. Тоді спинився і з боєм глянув на людей, тремтячи від збудження.

Сто ярдів відділяло його від мети. Ніздрі вловлювали чудовий запах смаженого м'яса. Туші оленів щойно зняли з вогню, і люди з ножами обступили їх. Звідусіль поповзли ненажерливі собаки. Казан раптом забув про все — про обережність, якої вчила його Сіра Вовчиця, про дикі нориви північних людей — і стрімголов полетів через вирубку.

З натовпу вийшло кілька мисливців і почали немилосердно бити собак. Довгий гарапник стьобнув якогось ескімоського собаку, і той, огризаючись, куснув Казана. Та Казан не змовчав, він вихором налетів на кривдника, і почалася жорстока бійка.

Голосно лаючись, до них підбігли люди. У повітрі цьвохкали гарапники, і ці удари відродили в пам'яті Казана найважчі часи. Та ось із натовпу вийшов ще один чоловік. У нього в руках був довжелезний дрючок! Він упав на спину Казана з такою силою, що той аж простягнувся на снігу. Дрючок повільно поповз угору, і Казан глянув в обличчя людини — червоне й жорстоке. Казан оскаженів. Коли дрючок упав знову, він спритно ухилився й наставив свої великі ікла-ножі. Дрючок злетів ще раз, але Казан перехопив удар і вп'явся зубами в руку напасника.

— Прокляття! — заволав чоловік.

Тікаючи в напрямку лісу, Казан помітив, як у натовпі блиснула рушниця. Пролунав постріл. Пекучим вогнем обпало Казанові стегно, але він лише в хащах спинився залізати рану. Куля обсмалила йому шерсть і злегка подряпала шкіру.

Сіра Вовчиця й досі лежала під смерекою. Вона підхопилася й побігла назустріч Казану. Людина ще раз повернула їй друга. Пес лизнув вовчицю в морду й, поклавши голову їй на спину, довго вслухався в далекий гомін.

Потім, прищуливши вуха, упевнено рушив на північний захід. Вовчиця радо бігла за ним. Вона була певна, що їхня дружба знову відродилася і що вони прямують до свого лігва.

СИН КАЗАНА

Коли місяць тому Казан і Сіра Вовчиця залишали болото, воно ще було вкрите снігом. Повернулися ж вони в один із перших весняних днів. Ласкаво пригрівало сонце, скрізь лунала журлива пісня струмків та чувся хрускіт тонкої криги. Мороз із стогоном відступав на північ, і стогін той змінювався вільним подихом гір та дерев. Північне сяйво оздоблювало краєвид. Бруньки на тополях щодень набрякали, і в повітрі стояли густі пахощі ялин та смерек. Ще тільки шість тижнів тому тут панували голод та жорстока смерть, а тепер пахло свіжою землею і в нетрях та чагарниках шаруділи тисячі живих істот.

Над головами Казана й вовчиці торохтіли якісь пташки. Велика сойка спокійно чепурилася на сонці. Поодаль тріщало гілля, роздавлене міцним копитом, а ззаду, під горбом, важко сопіла ведмедиця. Вона зривала з тополі бруньки — солодощі для своїх ведмежат, які народилися під час зимової сплячки.

Сіра Вовчиця виснула й потерлася мордою об Казана. Вона вже давно хотіла сказати йому, що скоро і в неї буде мале. Тому їй якнайшвидше хотілося вмститись у теплому лігві. Вона невпинно марила про бурелом і з усіх сил підштовхувала Казана.

Тепер, коли розтанув сніг, між ними та бугром, де містилося лігво, з'явився невеличкий струмок. Почувши його дзюрчання, Сіра Вовчиця зраділо нашорошила вуха. З тих пір як вода врятувала їх од пожежі, вовчиця вже не боялася її. Вона хоробро попрямувала за Казаном, коли той пішов шукати брід. На протилежному березі Казан уже бачив бурелом, а Сіра Вовчиця чула його і радісно повискувала, повернувши туди голову. Ярдів за сто угору Казан відшукав велетенський стовбур, що впав поперек струмка. Сіра Вовчиця трохи завагалась, а потім сміливо пішла за Казаном. Вони підбігли до бурелому, просунули в темряву голови і довго й сторожко наслухали. Потім зайшли. Сіра Вовчиця негайно лягла, важко дихаючи і задоволено висолопивши язика. Казан теж радів, що повернувся нарешті в рідне лігво. Він підійшов до вовчиці, і та лизнула його в морду.

Казан притьмом зрозумів, що вона хоче йому сказати. Він влігся поряд і грізно глянув на вхід. Потім підвівся й почав обнюхувати стіни. Біля самісінького входу на нього дихнуло чийось свіжим запахом. Казан наїжачився. Знадвору почувся дитячий лемент, і в отвір посунув дикобраз, незадоволено щось белькочучи собі під ніс,— за це людина ніколи й не чіпає його. Казан добре знав оте рюмсання і, як усі мешканці лісу, навчився не зважати на нього. Пес знав, що варто йому загарчати, і мирний дикобраз одразу кинеться навтіки. Можливо, через день або навіть через годину Казан зробив би саме так, але тепер, коли вони з вовчицею щойно повернулися у своє лігво, всяк, хто на нього зазіхав, був йому ворог. І Казан кинувся на дикобраза.

Почулася тріскотня, супроводжувана поросячим виском, а потім розлігся зойк. Сіра Вовчиця вибігла надвір. Кроків за двадцять од неї сидів дикобраз, наставивши свої голки, а поряд, болісно виючи, качався Казан. Його морда скидалася на подушечку з голками. Він люто рив носом землю, намагаючись звільнитися од цих колючок. Потім мов навіжений метнувся геть. Голосно виючи, Казан ще довго бігав навколо бурелому.

Сіра Вовчиця цілком спокійно поставилася до події. Мабуть, тварини

теж мають почуття гумору. В усякому разі, вовчиця зовсім не поділяла трагізму Казана. Вона чула присутність дикобраза і розуміла, що Казан наштрикнувся на його голки. А оскільки зарадити цьому було нічим і битися теж ні з ким, Сіра Вовчиця сіла й почала ждати, поки Казан з блискавичною швидкістю бігав навколо. Згодом дикобраз теж заспокоївся і, сердито лаючись, підійшов до найближчої тополі, видряпався на неї й почав здирати молоду кору. —

Нарешті Казан зупинився. Біль трохи стих, але вся морда горіла. Сіра Вовчиця підійшла й уважно обстежила його. Кілька голок вона витягнула зубами. Казан гарчав і скавулів од болю. Потім ліг і, простягнувши передні лапи, цілком підкорився своїй подрузі. Голки, на щастя, не потрапили йому в рот, зате вся морда була посічена. Цілу годину вовчиця витягала їх і незабаром витягнула майже всі. Але маленькі, ті, що не можна було вхопити зубами, так і лишилися в шкурі собаки.

Тоді Казан пішов до струмка і швидко занурив палаючу морду в воду. Стало трохи легше, та ненадовго. Маленькі голки встрягали дедалі глибше. Губи і ніс Казана страшенно розпухли, з рота котилася кривава слина, очі заплавли. За кілька годин одна голка наскрізь прошила губу і стала колоти йому язик. Казан почав гризти деревину, від чого голка зламалась і вже не мучила його: природа підказала собаці шлях до порятунку. Отак цілий день Казан гриз дерево або жував вологу землю. І незабаром голки перестали йому дошкуляти.

Уже десь під вечір Казан нарешті поплентався до лігва. Вовчиця одразу взялася прохолодним язиком лизати йому морду.

Вночі пес ще кілька разів ходив до струмка; холодна, цілюща вода щоразу полегшувала страждання.

На другий день Казан, як кажуть індієць, був «дикобразний». Якби вовчиця бачила та ще й мала людську свідомість, вона б качалася зо сміху, дивлячись на друга. Морда Казана розпухла, щоки були, як подушки, замість очей — дві вузьенькі щілинки. Він бачив тепер не краще, ніж вовчиця. Проте боліти перестало, і вже на другу ніч Казан пішов на полювання, а вранці приніс голодній вовчиці зайця. Трохи пізніше він мало не спіймав для неї куріпку, але в ту мить, коли хотів уже

плигнути, у кущах раптом почувся голос дикобраза. Казан завмер. Рідко хто міг примусити його підібгати хвіст. Та саме це він і зробив, зачувши лопотіння колючого звірка. Як людина боїться й ненавидить змію, так і Казан відтепер тікатиме стрімголов від цього маленького мешканця лісу, який протягом всієї звіриної історії ніколи не зраджував свою доброзичливість і ні з ким перший не починав сварку.

Настали довгі й теплі сонячні дні. Сніг швидко танув. З землі полізли тоненькі зелені паростки. Бруньки на тополях набухли й лопалися, між камінням з'явилися проліски. Весна вступала в свої права.

Спочатку Сіра Вовчиця полювала разом із Казаном. Далеко не треба було ходити — болото аж кишіло всілякою дичиною, і друзі щодня ласували м'ясом. Та згодом вовчиця втратила потяг до полювання.

А одного разу темної місячної ночі, густо наповненої духмяними пахощами весни, Сіра Вовчиця зовсім відмовилася вилізти з-під бурелому. Казан не наполягав. Інстинкт підказував йому, що тепер не слід заходити далеко від лігва. Він хутко повернувся з зайцем у зубах, але вовчиця раптом заричала на нього, немов кажучи: «Не заходь!» Казан не ворухнувся, він так і стояв, тримаючи зайця. Пес не образився, а, постоявши з хвилину та задумливо подивившись у темряву, де лежала вовчиця, кинув зайця і влігся біля входу. Трохи пізніше він стурбовано підвівся, але далеко не відійшов. Вранці Казан знову хотів зайти. Він пильно принюхався, як колись на Скелі Сонця. Але тепер йому вже не здавалося чимось таємничим те, що він почув. Казан підійшов, і Сіра Вовчиця привітно заскавучала. Морда Казана уткнулась у щось тепленьке й м'яке. Він теж заскавучав, а Сіра Вовчиця лизнула його в ніс.

Казан рішуче пішов до входу і влігся впоперек. Його охопило якесь дивне, бурхливе й приємне почуття.

Р о з д і л XVIII

ВИХОВАННЯ БА-РІ

Втративши дітей на Скелі Сонця, Казан та Сіра Вовчиця набули досвіду на все життя. Ще й досі в пам'яті стояла жахлива картина, коли розбійниця-рись

видряпала Сірій Вовчиці очі та розірвала вовчενят. Отож, відчуваючи поряд маленький теплий клубочок, вовчиця бачила перед собою ту фатальну ніч і часто здригалася, готова у будь-яку хвилину кинутися назустріч ворогові. Казан теж чатував, зриваючись з місця од найменшого шурхоту. Навіть рухливі тіні хвилювали його, а зачувши тріск галузки або якийсь підозрілий запах, Казан весь напружувався. Спогади про нічну трагедію на Скелі Сонця викликали нові інстинкти. Підлітність не покидала Казана ні вдень ні вночі — він ждав, що рано чи пізно з лісу неодмінно вийде його смертельний ворог. І горе тому, хто наслідився б підійти до лігва в перші дні після народження вовчєняти.

Але навколо панував спокій, у всьому відчувався весняний достаток. Над болотом ласкаво світило сонце. Ніхто не порушував тиші, хіба що галасливі сойки та юрки або рухливі миші та горностаї.

За кілька днів вовчиця дозволила Казану увійти до лігва. Та скільки він не нишпорив поблизу вовчиці, знаходив лише один клубочок. Індійці назвали б таке вовчєння «Ба-Рі», що значить «одинак». Ба-Рі був чистенький та гладкий, бо мати невпинно піклувалася про нього. Ріс він мов гриб після дощу. Перші три дні малий тільки те й робив, що смоктав та сопів, а Сіра Вовчиця весь час вилизувала його своїм м'яким язиком. На четвертий день у малого виникла цікавість. Він смішно вовтузився, стукався об морду матері та спотикався об її лапи. А одного разу навіть заблудився, відлізши дюймів на двадцять од неї.

За тиждень малий звик до Казана, з величезним задоволенням перекидався між його лапами і навіть спав у нього під носом. Казан здивовано поглядав на сина, а щаслива Сіра Вовчиця лагідно клала голову другові на лапи, торкалася носом Ба-Рі і заплющувала очі. Тоді Казан міг годинами лежати, не ворухнувшись.

Коли Ба-Рі минуло десять днів, він уже шматував заячу шкурку. Незабаром вовчєня вперше побачило денне світло. Сонце піднялося високо, і його промінь проник крізь бурелом. Спочатку Ба-Рі тільки розгублено дивився на золоту смужку, а потім йому захотілося погратися з нею, як ото недавно грався з заячою шкуркою.

З кожним днем вовчєня все б́лижче посувалося до входу, через який батько надовго кудись зникав. І ось настав день, коли Ба-Рі опинився на моріжку, засліплений сонцем та зляканий безмежністю світу. Сіра Вовчиця тепер не затримувала його, вона й сама вийшла на сонце і покликала сина! Лише на третій день його очєнята звикли до сліпучого світла і він зміг сміливо бігти за матір'ю. Скоро Ба-Рі безмежно полюбив ще й тепле повітря і навіть почав боятися темряви одного лігва.

Але навколишній світ був не такий добрий та мирний, як то спочатку здалося Ба-Рі. І він скоро переконався в цьому. Одного разу, відчувши подих грози, Сіра Вовчиця довго кликала малюка. Але той не зважав. Природа дала йому перший урок. Ба-Рі попав під зливу. Бідний, припав до землі і, мабуть, захлинувся б, якби вовчиця не однесла його під бурелом.

Отак вовчєня крок за кроком набиралося розуму та виявляло свої природні інстинкти. Найбільшою подією в його житті було, коли воно вперше скуштувало сирого м'яса. Кров сподобалася малому. Вона збудила якесь непевне хвилювання, і з того часу Ба-Рі з нетерпінням чекав повернення Казана з полювання. Тепер Ба-Рі вже не грався заячою шкуркою, йому потрібні були деревинки,— адже у вовчєняти прорізувалися зубки.

Якось Казан приніс великого живого зайця, але до того покусаного, що той не міг бігти, коли пес випустив його. Ба-Рі вже знав, яка то смачна свіжа кров. Але раніше здобич потрапляла до нього мертвою, а от зараз вона билася та підскакувала. Спочатку вовчєня злякалось і кілька секунд зачудовано дивилося на зайця. Казан і вовчиця розуміли, що значить для Ба-Рі перший урок полювання; вони спокійно стояли осторонь. Кілька разів вовчиця нюхала зайця і потім повертала морду до Ба-Рі. Казан не втручався. А вовчєня тим часом уважно стежило за матір'ю. Побачивши, що з нею нічого не сталося від дотику до зайця, Ба-Рі підійшов ближче. Потім обережно витягнув шию і доторкнувся г'осом до живого клубка. Останнім зусиллям заєць одкинув задні лапки, і малий полетів геть, скавулячи од жаху. Та ось він скочив на ноги — уперше в житті його поиняла луть. Він підкрався і хутко встромив свої ікла

в шию жертви. Ба-Рі не розмикав щелепів, аж доки заєць не перестав битися в його зубах. Сіра Вовчиця була щаслива. А Казан радо засапав, вітаючи сина з першою перемогою. Ще ні разу кров не була для Ба-Рі такою смачною.

Отак поступово вовчєня пізнавало таємниці життя. Воно вже знало, як тріщить повалене дерево, як гримить грім та бурхає річка, вміло розрізняти крики куніць, мукання лосів та голос братів по крові. А головне — воно навчилося розпізнавати найтонші запахи. Одного разу Ба-Рі зайшов ярдів за п'ятдесят од бурелому і сам натрапив на свіжий заячий слід. Інстинкт підказав йому, що треба йти цим слідом, якщо він хоче поласувати свіжим м'ясом. Ба-Рі почав підкрадатися, аж доки не наштотхнувся на повалене дерево. Він повернув назад. З тих пір Ба-Рі щодня робив такі прогулянки. Спочатку бродив непевно, як мандрівник без компаса, і кожного разу на дорозі йому зустрічалося щось нове, цікаве або страшне. Та страх поступово зникав, а впевненість у собі дедалі зростала. Пересвідчившись, що речі, які були навколо, не загрожують йому небезпекою, Ба-Рі ставав сміливішим та настирливішим.

Зовні вовчєня теж змінювалося з кожним днем. Його кругле тіло потроху видовжувалося, воно ставало дедалі спритнішим та проворнішим. Шерсть потемнішала, на спині позначилася сіра смуга, як у батька. Шия й постава голови були материні, інше свідчило, що Ба-Рі викапаний Казан. Усе говорило про те, що він буде кремезний і дужий. Широкі груди й далеко поставлені червонясті очі вже тепер виказували в ньому звіра. Мисливці знають: такі очі в собак означають, що хтось із їхніх предків був вовком. Побачивши очі Ба-Рі, кожен міг сказати: це щєня, скільки б не було в ньому собачої крові, належить до дикого світу.

Та лише після першої сутички з іншою істотою Ба-Рі відчув себе справжнім вовком. У той день він забрів на сотню ярдів од бурелому. Йому й раніше доводилося чути гомін струмка і навіть бачити його здалеку, але сьогодні він підійшов до самого краю води і довго слухав її журливий шепіт. Потім малий обережно рушив уздовж струмка. Але не встиг одійти він на десять кроків, як раптом щось залопотіло. То була сойка. Бідна,

ніяк не могла злетіти, бо з кимсь у бійці зламала собі крило. Ба-Рі вона здалася дуже грізною і страшною.

Спина його најачилась, і Ба-Рі рішуче ступнув уперед. Сойка не рухалась, доки вовчєня не підійшло до неї. Тоді вона швидко почала відступати. Ба-Рі погнався за нею. Стрибок, і гострі його ікла вчепилися в пір'я птаха. Та раптом з страшенною швидкістю замиготів дзьоб сойки. Недарма сойку вважають грозою дрібних пташок. Сойка несамовито біла вовчєня дзьобом, але син Казана уже був справжнім забіякою, і біль тільки посилював його лють. Коли зуби малого вп'ялися в тільце пташки, з горла його вихопився радісний виск. Махнувши разів десять головою, сойка ослабла. Ба-Рі розімкнув щелепи і відійшов, щоб поглянути на свою роботу. Сойка лежала мертва — вовчєня здобуло свою першу перемогу! І разом з перемогою у нього з'явилася гордість: він не хотів бути дармоїдом, він став рівноправним членом зграї.

За півгодини на місце герцю прийшла вовчиця. Сойка була роздерта, скрізь валялося пір'я, а маленький ніс вовчєнати був забруднений кров'ю. Ба-Рі спочивав біля своєї жертви. Мати радісно вітала сина. Коли ж вони поверталися додому, Ба-Рі ніс у зубах рештки сойки.

З тих пір полювання заповонило Ба-Рі. Не встигне, бувало, він продерти очі, як тут же кидається на пошуки дичини. Спочатку Ба-Рі полював лише на пташок. Потім геть-чисто винищив цілу колонію мишей. Але одного разу наскочив на горностає, і маленький звірок завдав йому першої поразки. Це трохи збавило мисливський запал Ба-Рі. Крім того, він довідався, що на світі існує ще безліч інших хижих звірів, які ніколи не їдять одне одного. Багато дечого пізнав Ба-Рі. Він інстинктивно уникав дикобраза, хоч і не скуштував ні разу його голок. Зустрівшись віч-на-віч з куницею, вовчєня спокійнісінько пройшло мимо: їжі на їхньому шляху не було, отож і битися ні за що.

Усе частіше Ба-Рі відходив далі й далі од рідного лігва. Дороговказом йому служив дзюркотливий струмок. Іноді малий вештався цілий день. Сіра Вовчиця спочатку хвилювалась, а потім звикла й заспокоїлася. Природа, знай, робила своє. Ось і Казан почав нервувати: настали місячні ночі, і в ньому дужче зростала жа-

га до мандрів. Сіра Вовчиця теж була не від того, щоб кинути тепле лігво і вирушити в безмежні простори Півночі.

І от настав день, коли Ба-Рі пішов назавжди. Недалеко від дому він уперше в житті вбив величезного зайця. Ба-Рі не відходив від нього до самої ночі. Зійшов великий золотавий місяць. Весь світ залляло яскраве сріблясте світло. То була чудова ніч. Побачивши вперше місяць, Ба-Рі кинув свою здобич. Але пішов не додому, а помандрував геть, світ за очі.

Сіра Вовчиця довго чекала сина, та марно. І коли місяць повернув на захід, вона підвела свою сліпу морду й тоскно, жалібно завила. Ба-Рі почув її голос, але не відповів. Для нього починалося нове життя, і він назавжди покинув рідний дім.

Р о з д і л Х І Х

НАВАЛА БОБРІВ

Стояла чудова пора — весна ще не минула, а літо не настало. Щоночі в небі плинув повновидий місяць та мерехтіли яскраві зірки. У таку ніч Казан і вовчиця покинули своє лігво й помандрували геть. Лишатиися на старому місці вони вже не могли, їхні серця прагнули чогось нового — так завжди буває з тваринами, коли їхні діти починають самостійне життя. Казан та Сіра Вовчиця пішли на захід. Полювали вони переважно вночі, і шлях їх густо устиляли недоїдки куріпок та зайців. За десять миль од бурелому звірі загнали молодого оленя, але й його покинули, наївшись досхочу. Тепер обоє були товсті та гладкі. Удень вони вигривалися на сонці.

Суперників у них майже не було. Рись полювала південніше, у густих нетрях. Вовки блукали десь в іншому місці. Лише куніці та соболі шастали в кущах, але й вони не заважали мандрівникам.

Одного разу Казан і вовчиця зустріли велику стару видру, яка вже почала міняти свою шубу. Товстий та лінивий Казан тільки байдуже глипнув на неї, а Сіра Вовчиця принюхалась, і їй здалося, що десь пахне рибою. Видра для них була, мов пливуча колода, зовсім

чужа істота, те саме, що й риба. І вони байдуже пройшли повз неї, не підозрюючи, що це чудовисько з темними лапами згодом стане їхнім союзником у смертельних сутичках, після яких виживають тільки дужі, та в кривавій битві, свідком якої буває лише мовчазний місяць і вітер, мови якого ще досі ніхто не знає.

На другий день після зустрічі з видрою Казан і Сіра Вовчиця прямували на захід, весь час тримаючись поблизу струмка. Пройшовши милі три, вони наштовхнулися на перепону, яка примусила їх звернути на північ. То була гребля ярдів двісті шириною, яку зробили бобри. Вона перекрила річку, й вода на цілу милю затопила ліс і болото. Казана і вовчицю зовсім не цікавили бобри.

Багато років підряд жоден мисливець не заходив у ці місця. Якби хто-небудь з індіців прийшов сюди і зловив старого бобра-ватажка, то неодмінно назвав би його Зламаний Зуб. Один з чотирьох різців, якими бобри спилюють велетенські дерева, був у старого справді зламаний. Шість років тому Зламаний Зуб привів сюди кількох своїх товаришів. Тут вони збудували маленьку греблю та виліпили першу хатинку. На другий рік у квітні в подруги Зламаного Зуба вродилося четверо дітей, у інших самиць теж з'явилося по троє-четверо бобренят, і населення колонії збільшилося. Наприкінці четвертого року перше покоління дітей, згідно з законами природи, мусило залишити колонію і збудувати собі власну греблю. Але воно лишилося на місці. Так само зробили й наступні покоління. І тепер, через шість років, колонія була схожа на справжнісіньке місто. Тут налічувалося п'ятнадцять нір і понад сто бобрів, якщо не рахувати малюків, що народилися в цьому році. Гребля зростала, аж доки не досягла двохсот ярдів. Вода залила велику площу лісу — березняка з високими тополями — і ділянку болота, порослого вільхою та верболозом. Але, незважаючи на це, їжі ставало дедалі менше. У норах було страшенно тісно — бобри, як і люди, звикають до рідної домівки. Хатинка старого бобра займала тепер дев'ять футів завдовжки і сім футів завширшки. В ній мешкало двадцять сім його дітей та онуків. І тому Зламаний Зуб наважився порушити звичаї свого племені. Саме тоді, як Сіра Вовчиця й Казан байдуже принюхувалися до

риб'ячого запаху бобрів, Зламаний Зуб вишикував свою численну родину, збираючись переселитися в інше місце.

Зламаного Зуба досі вважали за гідного вожака. У колонії не було жодного бобра, який міг би позмагатися з ним своєю силою. Він був гладкий і великий — три фути завдовжки, а важив принаймні фунтів шістдесят. Старий мав розкішного хвоста, чотирнадцять дюймів у довжину та шість дюймів у ширину. Коли він тихої ночі ляскав ним по воді, то чути було на всю округу. Перетинчасті задні лапи бобра були вдвоє товщі, ніж у самки, і він вважався найкращим плавцем у всій колонії.

На другу ніч після того, як Казан і Сіра Вовчиця звернули на північ, Зламаний Зуб видерся на високу греблю, стріпнувся й озирнувся, аби упевнитись, чи йде за ним його військо. Кілька бобрів повзли за ним, і Зламаний Зуб спокійно кинувся у воду. Блискучі, ніби шовкові тіла його родичів сягнули за ним. Одне за одним лізли вони через греблю і легко пірнали в воду, наздоганяючи старого. Малята часто працювали плавниками, щоб не відстати од батьків. Зламаний Зуб упевнено плив попереду, а за ним рухалися воїни й будівники, котрі вели за собою жінок і дітей.

Всю ніч бобри рухалися вперед. А тим часом у густому верболозі на них чатувала люта видра — найсмертельніший і найпідступніший ворог. Видра їсть рибу і, мабуть, знає, що інженерні споруди бобрів завжди перетинають шлях косякам риби. В тих місцях, де багато бобрів, водиться мало риби. Отож, не маючи сили боротися з цілим військом, вона руйнує загати бобрів.

Кілька разів спинявся Зламаний Зуб, щоб пошукати їжі на берегах струмка. Там, де росло багато дерев, корою яких годуються бобри, важко було збудувати греблю. Досвід «інженера» у нього перемагав голод. Оглянувши те чи інше місце на березі, він плив далі й далі. Ніхто не заперечував вожакові.

Удосвіта бобри минули вигорілу ділянку лісу і досягли краю болота, де було лігво Сірої Вовчиці й Казана. Тут ще скрізь пахло їхніми слідами, але бобри, як відомо, не відзначаються гострим нюхом. Як тільки замелькали перші куші, Зламаний Зуб спинив своє військо, виліз на берег і став на задні лапи, підтримуючи

рівновагу своїм широченним хвостом. Він, очевидно, знайшов саме те, що шукав. Оцей вузесенький струмок можна буде легко перекрити загатою, й вода затопить велику ділянку, густо порослу молодняком. Всю низину вкривали високі дерева, які взімку могли бути надійним захистком. Зламаний Зуб дав зрозуміти своїм супутникам, що новий дім треба будувати саме тут.

Бобри розбрелися по лісу. Діти почали гризти солодку молоду кору, а їхні батьки оглядали місцевість, час від часу й собі відгризаючи шматочки кори, щоб трохи підтримати сили.

Того ж таки дня вони почали зводити нову греблю. Зламаний Зуб перший відшукав велетенську березу, що похилилася над струмком, і взявся гризти її своїми зубами-пилами. Хоч у нього й не вистачало одного зуба, та решта були ще цілком здорові і діяли безвідмовно. Зламаний Зуб сидів на задніх лапах, передніми тримаючись за стовбур і зберігаючи рівновагу за допомогою хвоста. За кілька годин старий вигриз глибоку канавку навкруги товстелезного стовбура берези. Коли Зламаний Зуб пішов відпочити, інший робітник негайно ж змінив його. Тим часом десятки будівників зрізали поблизу тонкі дерева. Першою у воду полетіла невеличка тополя, а після невпинної двадцятигодинної праці поперек струмка впала нарешті й береза Зламаного Зуба.

Бобри здебільшого працюють уночі. Але, коли треба, робота не припиняється і вдень. Кілька наступних днів Зламаний Зуб не давав своїм родичам спочивати. Виявляючи прямо-таки людську кмітливість, будівники весь час невтомно працювали. Вони звалювали великі й малі дерева, розпилювали їх на частки футів по чотири або п'ять і потім скочували до струмка, штовхаючи лапами і головою. Гілками дерев та верболозу бобри майстерно переплітали колоди, від чого гребля ставала все вища та міцніша. Потім почалися «цементні» роботи. У цьому, як відомо, бобри неперевершені майстри. З берега вони носили кожен по фунту — суміш мулу з патичками — і заповняли цією масою усі дірки. Робота була марудна, дуже копітка, а проте за день бобри переносили майже тонну «цементу». Уже на третю добу вода почала відступати, а потім трохи піднялася, затопивши ділянки, порослі кущами та деревами. Працювати стало легше, адже дерева тепер можна було

зрізати прямо у воді та плавом подавати до самої греблі, яка сягала вже сотні футів завширшки.

Роботу було майже закінчено, коли додому несподівано повернулися Казан і Сіра Вовчиця.

Р о з д і л XX

ВІЙНА

Легенький південно-східний вітерець доніс до чутливих ніздрів Сірої Вовчиці запах непроханих гостей. Вона дала знати про це другові, і він, добре приюхавшись, теж піймав отой риб'ячий запах. За двісті ярдів од бурелому обоє почули тріск поваленого дерева і зупинилися. Хвилину наслухали. Раптом дитячий лемент порушив навколишню тишу, і у воду впало дерево. Сіра Вовчиця заспокоїлася. Потім вони підійшли до бурелому з тилу. Тільки піднявшись на пагорб, Казан побачив усі переміни. Він зупинився й здивовано оглянувся навкруги. Струмка вниз не було — на тому місці розлився ставок, який підступав до самого бугра.

Казан і вовчиця підійшли так тихо, що бобри їх не помітили. Зламаний Зуб спокійнісінько пиляв велике дерево ярдів за п'ятдесят од бугра. Трохи праворуч п'ятеро бобренят, граючись, будували й собі загату. На протилежному березі був крутий спуск і там розважались бобри-дволітки. Вони кумедно здиралися нагору, а потім ковзали вниз, наче з крижаної гірки. Цей плюскіт і прикував увагу вовчиці та Казана. Дорослі бобри нічого не чули й не бачили, всі вони поринули в роботу.

Тиждень або два тому Казан уже бачив таку картину, коли проходив повз колишню домівку Зламаного Зуба. Тоді вона його анітрохи не схвилювала. Але тепер він не міг бути спокійним. справа не в тім, що від бобрів несло не дуже приемним запахом. Вони захопили його володіння, значить це — вороги. Казан оскалив ікла. Шерсть на спині стала дибки, мускули напружилися до краю. Він рішуче посунув униз, прямо на Зламаного Зуба. Старий не помічав небезпеки, аж доки Казан не опинився футів за двадцять од нього. Бобри неповороткі на суші, крім того Зламаний Зуб трохи забарився. Він не встиг навіть зрушити з місця, як Казан

люто наскочив на нього. Мить, і вони покотилися по землі, все ближче посуваючись до води. Ще мить, і слизьке тіло бобра ковзнуло у воду. Зламаний Зуб опинився в рідній стихії, відбувшись тільки двома ранами на хвості.

Розлючений невдачею, Казан метнувся праворуч, туди, де бавилися бобренята. Ті закам'яніли, побачивши перед собою таке велике й люте чудовисько. Опам'яталися, бідні, лише тоді, коли Казан узявся кремсати їх. Троє якимось чудом втекли до води, а двоє найменших потрапили на гострі ікла собаки. Одному він моментально перекусив спину. Другого схопив за горлянку і, трусонув, як гонча термосить щура. Коли вовчиця підійшла до місця, обидва малюки були мертві. Вона обнюхала їх і жалібно заскавучала. Мабуть, оці маленькі, невинні істоти чимось нагадували їй рідне дитя. В голосі вовчиці почувлася туга.

Та Казан не розумів почуттів своєї подруги. Він вважав, що вбиває по праву, адже бобри захопили його житло. Маленькі бобренята були для нього те саме, що й рись, яка колись роздерла його дітей. Тепер, коли пес втявся зубами в тіло ворога, його охопила жадоба вбивати. Казан несамовито бігав по краю ставка і люто гарчав. Він викликав на герць Зламаний Зуба.

Але всі бобри поховались, і тільки легенькі жмури свідчили, що вони під водою. Тоді Казан пішов до греблі. Він інстинктивно розумів, що це робота бобрів, і почав скажено розкидати її. Аж ось вода забулькотіла, і незабаром виринула голова Зламаний Зуба. Якусь хвилину вороги дивилися одне на одного. Потім Зламаний Зуб виліз на греблю і, розпластавшись, не зводив очей з собаки. Старий ватажок був один, інші бобри не показувалися на плесі. Дарма намагався Казан дістатися до ворога. Під самим берегом гребля була ще не завершена, і крізь пролом несамовито бурхала вода. Тричі Казан намагався перескочити її, проте кожного разу падав у воду. Зламаний Зуб навіть не поворухнувся. А коли пес втратив надію добратися до нього, старий спокійно сповз униз і зник під водою. Він збагнув, що Казан, як і рись, не здатний битися в воді і повідомив про це всю свою рідню.

Казан і вовчиця повернулися додому та полягали на сонці. А за півгодини Зламаний Зуб видерся на про-

тилежний берег, за ним посунуло все його військо. Ніби нічого й не сталося, бобри продовжували свою роботу. Одні підпилювали дерева, інші невпинно борсалися в воді, несучи віття або галуззя. Посередині ставка була, здавалося, якась межа, що розділяла ставок навпіл, і ніхто з бобрів не запливав на другу половину. Лише один кілька разів підпливав до цієї межі і сумно дивився туди, де лежали дитинчата. Мабуть, то була мати. Сіра Вовчиця, здавалося, чула це, бо кожного разу, як тільки бобриха впливала на середину, підходила і обнюхувала маленькі тільця.

Спалах гніву у Казана минув, і він почав уважно придивлятися до бобрів. Пес зрозумів, що ці істоти зовсім не вміють битися. Хоч їх було багато, вони тікали від нього, наче зайці. Зламаний Зуб навіть не захищався. І Казан вирішив підстерігати їх так само, як зайців або куріпок. Десь пополудні він з Сірою Вовчицею сховалися в чагарнику. Полюючи на зайця, Казан спочатку вдавав, що йде від нього. Тепер пес вирішив ошукати й бобрів. Зайшовши за бурелом, він звернув у протилежний бік і хутко побіг навпроти течії. Струмок став значно глибший, ніж раніше. Те місце, де колись вони з Сірою Вовчицею переходили вбід, було тепер глибоко під водою. Казан переплив його, залишивши подругу на березі.

Не гаючись собака побіг до греблі. Ярдів за двадцять од неї були густі зарості верболозу, в яких і причаївся Казан. Ніким не помічений, він почав тихо підкрадатися до загати.

Майже всі бобри працювали в воді. На березі вовтузилося усього-на-всього п'ять або шість будівників, та й ті трималися якнайближче до води. Казан уже готовий був кинутися до них, та його увагу привернув якийсь шум на середині греблі. То кілька бобрів «цементували» накриття. Казан блискавкою метнувся до мілини. Вода не доходила йому навіть до живота. Крім того, Казана зовсім не було видно, і вітер дув йому назустріч. Шум течії заглушав легенький плюскіт води. І ось Казан чує над головою сопіння будівників. Гілки поваленої берези допомогли собаці злізти на греблю. За кілька дюймів од нього вовтузився Зламаний Зуб. Він так захопився своєю справою, що не помітив Казана. Старого попередив інший будівник, який зненацька

шугнув у воду. Зламаний Зуб озирнувся й побачив Казана. Та відступати вже було пізно. Пес накинувся на нього і люто загнав свої ікла в горлянку. Але старий рвонувся й потягнув Казана за собою. В ту ж мить гострі зуби вп'ялися собаці в шию. Отак, не випускаючи одне одного, супротивники полетіли в ставок.

Зламаний Зуб важив щонайменше фунтів шістдесят. Та ледве він торкнувся води, як одразу відчув, що врятований. Міцно тримаючи шию Казана, він почав спускатися на дно. Казан не міг нічого вчинити. Вода почала заливати йому рот, вуха. Він розгубився. Єдине, що пес міг ще зробити, це з усієї сили стискати горлянку бобра. Вороги вже були на дні і ще хвилину борюкалися в мулі. Потім Казан розімкнув щелепи: треба було рятувати життя. Він з усіх сил почав видиратися, але старий не пускав. Тоді Казан міцно стулив щелепи, боячись захлинутися водою. На суші він легко б визволився, та під водою хватка бобра небезпечніша за ікла рисі.

І раптом навколо бійців почав кружляти ще один бобер. Якби він допоміг Зламаному Зубу, Казан уже ніколи не побачив би білого світу. Але старий не збирався тримати Казана. Він не був мстивий і не жадав крові чи смерті свого ворога. Побачивши, що небезпеки вже немає і напасник не зможе завдати йому ніякої шкоди, Зламаний Зуб одпустив Казана. І саме вчасно! Казан ледве вплив на поверхню й з останніх сил учепився за гілку, що стирчала з греблі. Казан ще хвилин десять відсапувався, не наважуючись пливати до берега. Коли ж нарешті він досяг суші, сили вже покинули його, ноги відмовлялися служити, нижня щелепа одвисла. Собака уперше зазнав ганебної поразки. І хто переміг його! Казан розумів свою ганьбу. Мокрий, як курка, заплітаючись, він добрів до бурелому, стомлено ліг навпроти сонця і став чекати вовчицю.

Шалена зненависть охопила Казана. Гребля зростала день у день. Бобри спокійнісінько завершували свою роботу. Ставок ставав дедалі глибший та просторіший. Вода затопила низовину навкруги бурелому, і ще за кілька днів житло вовчиці та Казана опиниться в самому вирі широкого водоймища.

Навіть полювання не захоплювало Казана. Він цілими днями никав, шукаючи родичів нещасливого Злама-

ного Зуба. На третій день Казан роздер величезного бобра, який підплив надто близько до заростів верболозу. А ще через два дні йому на зуби потрапили два молоденьких бобри, що працювали на міліні позаду бурелому. Після цього майстри почали працювати переважно вночі, але Казану тільки цього було й треба...

Та ось поблизу колонії бобрів з'явилася видра.

Ніколи ще Зламаний Зуб не опинявся між двома вогнями. На суші Казан переважав його своєю спритністю та іклами, а у воді куди страшнішою була видра. Рухалася вона швидше за рибу, до того ж мала гостріші зуби, схожі на голки. Видра була така гладенька та слизька, що, навіть спіймавши її, бобри не змогли нічого їй заподіяти. Вона не така вже й кровожерна, але на всій Півночі немає страшнішого ворога бобрів. Видра завжди несе їм смерть і руйнування. Особливо небезпечна вона зимою. Буравить, клята, їхні греблі, вода одразу спадає, і хатки бобрів лишаються без води. Тоді бобрів жде голод і вимерзання, адже, незважаючи на тепле хутро, вони бояться морозів більше, ніж людина. В зимові дні вода для них так само необхідна, як для людей вогонь.

Але тепер буяло літо, і Зламаний Зуб не дуже-то боявся видри. В крайньому разі бобри просто відремонтують пошкоджені місця. Два дні видра никала поблизу греблі. Казан подумав, що то бобер і вирішив схопити його. Видра тільки недовірливо поглядала на пса і кожного разу хутенько ховалася. Обое й не підозрювали, що вони — союзники.

А бобри тим часом робили своє діло, правда, весь час були насторожі. Вода піднялася доволі, можна було ліпити хатки. Тут видра і стала їм на перешкоді. Вона ретельно оглянула греблю, а коли вибрала потрібне місце, взялася гризти її, пустивши в хід свої тоненькі зуби-свердла. Дюйм за дюймом, клята, буравила товсту греблю. Видра працювала майже шість годин.

Наче з гігантської помпи крізь пролом вдарила вода. Казан і вовчиця були тоді в заростях верболозу. Вони почули шипіння води, а Казан бачив, як з неї вигулькнула видра і вилізла, стріпуючись, на середину греблі.

За півгодини вода в ставку помітно спала, а в греблі з'явився широкий пролом. Незабаром всі нори бобрів опинилися над водою. Зламаний Зуб помітив безпе-

ку і негайно забив тривогу. Бобри заметушилися. Забувши про страх, вони кидалися від одного берега до другого. Зламаний Зуб і старіші робітники швидко попливли до загати. Отоді видра й скочила у воду.

А вода все спадала, і бобри хвилювалися дедалі більше. Вони забули навіть про вовчицю й Казана. Кілька молодиків полізли на берег прямо навпроти бурелому, і Казан готовий був кинутися на них, та зненацька помітив старого бобра, який заклопотано борсався у мулі під самим горбом. Два велетенські стрибки — і пес опинився біля нього. Сіра Вовчиця метнулася й собі. Жорстока сутичка злякала інших бобрів, і вони заспішили на протилежний берег.

Вода вже спала наполовину, коли Зламаному Зубу та його помічникам пощастило нарешті знайти пролом. Ремонт почали негайно, але для роботи потрібні були товсті колоди та гілляччя, а все це доводилося тягати здалеку по грузькому мулу. Страх перед іклами Казана не спиняв уже. Бобри боролися за існування. Гребля для них означала життя.

Надвечір Зламаний Зуб і його героїчні будівники перемогли нарешті розбурхану стихію, і вода знову почала прибувати.

А за півмилі од них підступна видра грілася на сонечку, щоб завтра знову примусити їх добре попотіти. Такий уже був у неї клятий характер.

Та доля зглянулася над Зламаним Зубом і його племенем. Увечері, безшумно йдучи берегом, Казан і Сіра Вовчиця натрапили на сплячу видру.

Втома після тяжкої праці, сита вечеря та сонячні промені геть розморили її. Видра нерухомо лежала на колоді. Це була вже стара, велика й зовсім сива видра. Вона прожила десять років. Даремно намагалися мисливці заманути її в капкан. Вони робили в струмках вузьенькі протоки, обкладали їх камінням та деревом, але ніякі хитрощі не допомагали, кмітлива видра завжди розгадувала підступні наміри і завжди виходила, як то кажуть, сухою з води. По сліду, що його вона лишала за собою в намулі, можна було здогадуватися про її розміри. Дехто з траперів навіть бачив цю видру. Якби не спритність та кмітливість, хутро її давно вже було б у Лондоні, Парижі чи Берліні. Воно б достойно прикрасило одяг якої-небудь принцеси або герцога. Але

ось уже десять років видрі щастило рятувати свою шкуру.

Тепер було задушливе літо, а літом жоден трапер не вийде полювати на видру, бо хутро її не має ціни. Інстинкт підказував їй, що можна спати цілком спокійно. Тому й лежала вона, маніжачись у теплі й забувши про все на світі.

Казан та Сіра Вовчиця крадькома посувалися вздовж струмка, уважно вистежуючи бобрів. Сіра Вовчиця бігла пліч-о-пліч з Казаном. Вітер дув їм назустріч і раптом приніс запах видри. Для обох це був просто-напросто риб'ячий запах, і вони подумали, що натрапили на бобра. Просуваючись далі, Казан побачив видру і дав знати про це вовчиці. Та зупинилась, а Казан поліз уперед. Видра тривожно ворухнулась.

Ось уже й останні відблиски сонця потонули в пільмі. Сова зраділа і закигикала, а видра тяжко зітхнула, перевертаючись на другий бік. Та прокинутися вона так і не встигла. Казан схопив її своїми гострими різакми. В однакових умовах видра могла б ще постояти за себе, але тепер у неї не було жодного шансу на порятунок. Вона померла, навіть не знаючи, хто на неї напав. Казан та Сіра Вовчиця побігли далі, шукаючи нових ворогів. Вони й не віддали, що, вбивши видру, позбулися єдиного свого союзника, здатного вигнати з болота бобрів...

Життя вовчиці й Казана ставало дедалі нестерпнішим. Зі смертю видри Зламаний Зуб та його плем'я дістали цілковиту перевагу над Казаном. Вода щодень прибувала, підбираючись усе ближче до бурелому. Незабаром тільки вузенька смужка суші з'єднувала житло Казана з зовнішнім світом. Бобри працювали тепер у глибокій воді, й ніхто вже не міг їм перешкодити. Ось настав і фатальний день, коли вода оточила лігво суцільним кільцем. Казан та вовчиця змушені були кинути свій затишний дім і мандрувати світ за очі. Струмок набув тепер для них особливого значення; вони приночувалися та прислухалися до нього, як ніколи. Обоє боялися настирливих бобрів, адже у їхніх діях було щось від людини, і тому, зачувши десь риб'ячий запах, Казан і вовчиця хутенько звертали вбік.

Отак мудрий і відважний Зламаний Зуб примусив поважати свій рід та його працю.

ПОСТРІЛ НА МІЛИНІ

В липні і в серпні тисяча дев'ятсот одинадцятого року на Півночі одна за одною спалахували великі пожежі. Болото і долина, де містилося лігво вовчиці та Казана, були надійним захистом од цих нещасть. Але тепер, коли наші друзі знову пустилися в мандри, вони брели почорнілою, обпаленою землею. Пригнічений поразкою, Казан повів свою подругу на південь. Пройшовши миль двадцять, вони вперше натрапили на безмежне згарище. Вітер з Гудзонової затоки пригнав сюди море вогню, і полум'я винищило геть усе, що тільки могло горіти. Сіра Вовчиця хоч і не бачила, та добре чула це. Вона пригадала ту, іншу, пожежу, яку вони пережили після битви на Скелі Сонця. Інстинкт підказував сліпій, що полювати їм краще буде на півночі, а не на півдні. Але собача кров тягла її друга на південь. Не тому, що Казан скучив за людьми,— вони тепер так само ненависні йому, як і вовчиці,— собаку завжди тягне на південь.

Та ввечері третього дня бажання вовчиці перемогло волю Казана, і друзі повернулися маленькою долиною назад, а потім помандрували до Атабаски. Цей шлях неодмінно мусив вивести їх у верхів'я річки Макфарлейн.

Пізньої осені минулого року до Форт-Сміта примчав золотошукач з півною пляшкою золотого піску. Золото він знайшов на річці Макфарлейн. Пошта негайно рознесла цю звістку; уже взимку велика група шукачів рушила у ті краї на лижах та собаках. На річці Макфарлейн виявилися багаті копалини. Золотошукачі негайно розібрали всі ділянки вздовж берега, і робота закипіла. Ті, що спізнилися, посунули далі на північний схід, і скоро Форт-Сміт дізнався про казкові знахідки, навіть багатші, ніж на Юконі. У новий район посунули юрби людей — спочатку десятки, потім сотні й нарешті тисячі. Здебільшого вони йшли сюди з прерій або з мізерних копалин на річках Саксачеван і Фрейзер. З півночі по Макензі та Лайарду спускалися старателі й шукачі пригод. Ці загартовані життям і природою люди добре знали, що таке голод і смерть.

Серед них був і Сенді Мак-Трігер. Він утік з Юкону через багато обставин. Насамперед його надто добре знала поліція, до того ж він вкрай промотався. Але Сенді був чи не найщасливіший старатель з усіх, хто коли-небудь приїздив до Клондайку. Йому траплялися золоті жили на мільйон, а то й два, але Сенді завжди пропивав їх та програвав у карти. Совість або страх ніколи не мучили його. Все в ньому виказувало дику жорстокість, а гостра нижня щелепа, широко поставлені очі, приплюснутий лоб та найжачене волосся у кожного викликали думку, що з цим чоловіком можна розмовляти, лише тримаючи його на мушці. Ходили чутки, що він замішаний не в одному мокрому ділі, але поліція цього довести не могла.

Та поряд із цим Сенді Мак-Трігер був такий відважний і сміливий, що навіть його вороги не могли не захоплюватися ним. До того ж він мав неабиякий розум, хоча його й важко було розпізнати в такій подобі.

За якихось шість місяців на річці Макфарлейн виросло містечко Ред-Голд-Сіті, за сто п'ятдесят миль од Форт-Сміта. А Форт-Сміт містився за п'ятсот миль од цивілізованого світу... Побачивши жалюгідні бараки нового містечка, його пивнички та ігорні зали, Сенді зробив висновок, що для здійснення його таємних намірів час іще не настав. Він почав грати в карти і виграв. Потім закупив провізію й спорядження, а також придбав застарілу мисливську рушницю. Сенді, у якого завжди були найновіші зразки сучасної зброї, часто підсміювався над цією «гарматою». Але тепер нічого кращого за свої кошти він купити не міг.

Сенді подався на південь, угору річкою Макфарлейн. Він упевнено йшов саме туди, де досі ще нікому не щастило знайти золото. Сенді почав свої пошуки вздовж однієї притоки, миль за шістдесят на південний схід.

Зрідка йому траплялися досить багаті жили, і він міг би намити золота на шість-вісім доларів у день, але для Сенді це була дурничка. Тиждень за тижнем мандрував він угору струмком, але все бідніші були його знахідки. А незабаром їх не стало зовсім. Сенді лютував. І горе тому, хто в ці хвилини потрапив би йому на очі!

Одного разу човен пристав до берега, який збігав до води білою піщаною косою. Річка звертала вбік

і значно ширшала, тому старатель вирішив уважно обстежити її. Та не встиг він зійти на берег, як побачив на мокрому піску ще зовсім свіжі сліди якихось двох великих звірів, що приходили косою на водопій. В очах Сенді мелькнула зацікавленість.

— Вовки,— промовив він.— От би підстрелити хоч одного... Та що це? Невже серед білого дня?..

Сенді метнувся до кушів. Сіра Вовчиця почула людський запах і голосно завила. Сенді не рухався, аж доки не відлунало її сумне виття. Потім повернув до човна, взяв рушницю і, зарядивши її, подався до лісу.

Уже тиждень Казан і вовчиця блукали берегом річки Макфарлейн. Тут уперше за останні півроку вовчиця почула дух людини. В цей час вона була сама — Казан десь погнався за зайцем. Вовчиця лежала під кушем, чекаючи на нього, й уважно нюхала повітря. І раптом до неї долинув стукіт весла, а потім дмухнуло ненавсильним запахом. Хвилини через п'ять після кличу Казан уже був біля неї.

Мак-Трігер не раз полював на полярних лисиць, отож і тепер вирішив підстерегти вовків, удавшись до тактики ескімосів. Він почав рухатися по колу, аж доки не опинився навпроти вітру. Казан почув його і грізно найжачився. Вовчиця була спритніша за лисицю. Її чутливий ніс невпинно стежив за Мак-Трігером. Ось хруснула гілка, потім почувся дзенькіт металу — то дуло рушниці торкнулося дерева. Та враз вовчиця перестала що-небудь чути. Вона почала підштовхувати Казана мордою, даючи знак, що треба тікати.

В подібних випадках Казан майже ніколи не відмовлявся. І поки Сенді гадюкою повз у куцах, уважно стежачи, щоб вітер дув йому в обличчя, пес стояв на узліссі, з цікавістю розглядаючи човен.

Через годину Сенді повернувся і побачив нові сліди, які вели прямо до човна. Він здивовано витріщився на них, і раптом його бридке обличчя скривила хижа посмішка. Сенді вийняв із сумки маленький гумовий мішечок. Там була пляшечка, а в ній желатинові капсули з стрихніном. Ходили чутки, що Сенді вже якось випробував дію такої капсули, вкинувши її в каву свого ворога. Сенді був мастак щодо всілякої отрути. Свого часу він потруїв не одну сотню лисиць, ось чому цей чоловік

так посміхався, рахуючи капсули. Сенді був певен, що йому легко пощастить обманути вовків. Три дні тому він підстрелив оленя, і кожну капсулу загорнув в оленяче сало, при чому робив це не пальцями, а патичками, щоб не лишити людського запаху. Надвечір він вирушив у долину і порозкидав принади, де тільки міг. Потім спокійно повернувся до човна і почав готувати вечерю.

Вранці Сенді підхопився ще вдосвіта й побіг до своїх принад. Перша була незацеплена, друга теж лежала на місці. А де ж третя? Сенді аж затремтів од збудження. Тепер уже він побачить свою жертву! Та коли погляд ковзнув по землі, Сенді брутально вилаявся. Під кушем, на якому він учора повісив принаду, валялися шматочки сала, і в одному з них біліла капсула. Сенді не вірив своїм очам. Адже як тільки лис або вовк доторкнеться до принади, він неодмінно з'їсть її! Та Сенді не знав, що має справу з таким звіром, інстинкт якого до краю загострила сліпота.

Він пішов далі. Ще дві принади були цілісінькі. В третій побачив розірвану капсулу і порозсипані білі кульки стрихніну. Сенді був певен, що це витівки отих двох вовків, адже поблизу чорніли сліди їхніх величезних лап. Такої лайки і таких прокльонів ще ніколи не чув цей незайманий ліс. Терпець Мак-Трігеру увірвався. Поразка з принадами завершила цілу низку його невдач.

Усе було проти нього, і Сенді вирішив негайно повертатися до міста.

Після обіду Мак-Трігер зіпхнув свого човна й поплив за течією. Він був радий, що не треба працювати, і з насолодою відпочивав, невпинно пахкаючи люлькою. Рушниця лежала у нього на колінах. Вітер дув йому в обличчя, і Сенді стежив, чи не вигулькне де-небудь якась дичина.

Під вечір Казан і вовчиця вийшли на берег миль за шість униз по течії. Казан пив воду, коли Мак-Трігер вискочив на своєму човні ярдів за сто од нього. Вітер дув в інший бік, і Сіра Вовчиця не чула небезпеки. Вона схопилася лише тоді, коли почула клацання затвора. Казан теж почув знайомий звук і вмить підвів голову.

Сенді Мак-Трігер спустив курок, і пес відчув, як його

голову наче обпалило вогнем. Він здригнувся, ноги підломилися, і пес упав. Сіра Вовчиця метнулася до кущів. Вона не бачила, як друг її упав на пісок. Лише відбігши на чверть милі, сліпа зупинилася і стала ждати.

Сенді тим часом пристав до берега.

— Ага, попався? — загорлав він. — Я ще й другого доконав би, якби в мене була рушниця, а не оцей цурпалок!

Він перевернув прикладом голову Казана, і задоволення посмішка раптом змінилася здивуванням: Сенді побачив ошийник.

— Дідько б його вхопив, та це ж не вовк! — промимрив Мак-Трігер. — Це ж пес, справжнісінький пес!

Р о з д і л XXII

МЕТОД СЕНДІ

Мак-Трігер опустився на коліна. Злорадність зникла з його очей. Він сумно крутив ошийника на непорушній шиї собаки, аж поки не побачив збляклі літери: «К а з а н». Сенді прочитав їх уголос, і на його обличчі ще довго було збентеження та подив.

— Собака! — знову вигукнув він. — Чудовий собака!

Він підвівся і глянув на свою жертву. Біля носа Казана червонів струмок крові. Сенді схилився, щоб роздивитися, куди влучила куля. Наслідки виявилися відрадними: куля лише ковзнула по тім'ю, навіть не зачепивши кістки. Тільки тепер Сенді зрозумів, чому у пса дрижать лапи; його просто оглушило, і не мине й кілька хвилин, як він спокійнісінько встане на ноги.

Сенді добре розумівся на їзових собаках. Він провів з ними більшу частину свого життя і тому з першого погляду міг встановити їхній вік і ціну. По відбитках лап на снігу він одразу відрізняє собаку з берегів Макензі від ескімоського собаки чи лайки. Він глянув на лапи Казана. То були лапи вовка, і Сенді радо посміхнувся. Чудовий пес, великий і дужий! Мак-Трігер подумав про наступну зиму й про те, що собаки будуть у ціні.

Він побіг до човна і незабаром приніс жмут ремінців. Потім, сівши по-турецькому поблизу Казана, взявся лаштувати намордник. Хвилини за десять намордник був готовий, і Сенді нап'яв його собаці на ніс, надійно закріпивши навкруги шиї. Потім припасував до ошийника футів десять міцної кодоли і став спокійнісінько ждати, поки Казан очунає.

Ось пес трохи підвів голову, але нічого не бачив: очі застили кривава пелена. Скоро й вона розсіялась, і Казан вгледів біля себе людину. Він одразу рвонувся, щоб звестися на ноги, але знеможено впав. Сенді сидів навпочіпки, тримаючи мотуз, і задоволено посміхався. У відповідь йому сяйнули ікла. Пес загарчав, шерсть на спині стала дибки. Сенді підскочив і промовив:

— Знаю, знаю, що ти надумав! Я вже бачив таких. Це кляті вовки тебе попсували! Не раз доведеться тобі скуштувати дрючка, поки ти станеш у мене шовковим! Ану!..

Сенді задалегідь приготував товстеного дрючка. Він нахилився і підняв його з землі. Сила Казана тим часом повернулася. Голова більше не паморочилась, туман розвіявся. Пес бачив перед собою свого найлютішого ворога — чоловіка! Чоловіка з дрючком в руках! І в ньому одразу прокинулася лють. Казан не бачив поряд Сірої Вовчиці і зрозумів, що в усьому винен цей чоловік. Це він зробив йому боляче! Нове розуміння речей, породжене свободою і дружбою з Сірою Вовчицею, незмінно підказувало йому, що чоловік і дрючок — нерозлучні. Казан метнувся до Сенді. Той не чекав нападу, і тому, перш ніж угору зметнувся дрючок, пес плигнув напасникові на груди. Сенді залишився живий лише завдяки наморднику Казана. Гострі ікла, які одразу розітнули б йому горлянку, страшенно клацнули в повітрі, не заподіявши ніякої шкоди. На якусь мить Сенді опинився під Казаном, але відразу ж підскочив, мов кіт, і потягнув до себе мотуз, накручуючи його на руку. Казан ще раз плигнув на ворога, але одразу ж відлетів од жахливого удару дрючка. Перш ніж собака встиг отямитися, Сенді з несамовитою жорстокістю кинувся на свою жертву. Негідник все ближче підтягував Казана до себе і молотив з усієї сили. Спочатку це викликало у собаки тільки зненависть до людини, і він усе

завзятіше нападав. Але щоразу дрючок падав на нього з такою силою, що, здавалося, тріщали кістки.

Сенді зціпив зуби. Йому ще ніколи не доводилося мати справу з таким собакою. Він нервував. Добре, що вчасно надів намордника! А що коли реміння не витримає й лопне?

Подумавши про це, Мак-Трігер немилосердно ударив Казана по голові. Пес знову повалився на пісок. Сенді аж сапав од втоми. Дрючок випав у нього з рук. Поки Казан очунював, Сенді уважно оглянув намордник і додав ще кілька ремінців. Потім схопив Казана і поволік до викинутого на берег дерева. Міцно прив'язавши його до сучка, він відтягнув човен подалі од води і почав укладатися спати.

Казан знову опритомнів, проте лежав нерухомо, сумно поглядаючи на свого ката. Кожна кісточка йому боліла, одне око розпухло, губи були розбиті до крові. Сенді не раз підходив до собаки, цілком задоволений наслідком своєї роботи. І кожного разу він брав з собою дубчак. Ось він штурхнув ним Казана, той загарчав і спробував вчепитися в нього зубами. Сенді тільки цього було й треба — він знову накинувся на бідолаху. І Казан не витримав. Він жалібно заскавулів і кинувся за повалений стовбур. Нещасний ледве рухався. Права передня лапа була розбита, задні — волочилися по землі. Він довго лежав, не маючи сил підвестися.

А в Сенді був напрочуд веселий настрій.

— Я з тебе, гаспиде, виб'ю злість, — повторював він, мабуть, уже двадцятьє. — Щоб пес був шовковим, його треба частіше лупцювати. За місяць я візьму за тебе двісті доларів... А якщо ні, то здеру з тебе шкуру.

Сенді ще кілька разів намагався розізлити собаку, але бойовий дух Казана занепав. Куля та жорстоке катування зробили свою справу. Пес лежав, заплющивши очі і поклавши морду на передні лапи. Він навіть не звертав уваги на м'ясо, яке підсовував йому Сенді. Казан не бачив, як сіло сонце, не помітив, як сутінки огорнули ліс. Та раптом пес стрепенувся. Його палаючий мозок вловив щось дуже знайоме і близьке. Казан нашорошив вуха. Мак-Трігер теж прислухався, вдивляючись у пільму. Здаля долинув тужливий заклик — то Сіра Вовчиця кликала свого друга.

Казан заскавучав і з стогоном звівся на ноги. Сенді вхопив дрючка і кинувся до нього.

— Лежати, гемоне! — вигукнув він.

Дрючок блискавично заходив по спині бідолахи. Мак-Трігер, сапаючи, повернувся до вогню і сердито шпурнув дрючка на землю.

— Я з тебе виб'ю клятий вовчий дух, — лаявся він. — А ні, то вб'ю!

Кілька разів тієї ночі Казан чув голос Сірої Вовчиці. Та, боячись биття, пес лиш тихенько скавулів. Казан, не відриваючись, дивився на вогонь, аж доки не згасла остання головешка. Потім нечутно виповз із-за дерева. Він намагався підвестися на ноги, але знеможено падав на землю. Кістки були цілі, та лапи нестерпно боліли. Всю ніч бідолаху кидало то в жар, то в холод, страшенно хотілося пити.

На світанку Сенді виліз із-під ковдри і дав собаці м'яса та води. Воду пес випив, а м'яса не взяв. Сенді з великим задоволенням відзначив цю маленьку зміну. Коли зійшло сонце, він уже поснідав і був готовий вирушати в дорогу. Сміливо підійшовши до Казана, він грубо вхопив мотузку і поволік собаку до човна. Казан припав до землі, поки його мучитель прив'язував кодолу до корми. Негідник злорадо посміхався, смакуючи наступну розвагу. Сенді умів приборкувати собак, цьому він навчився на Юконі.

Відштовхнувши човна, Сенді скочив у нього і, спираючись на весло, почав тягнути Казана до води. За мить пес уже стояв біля самісінького краю річки. Тоді Мак-Трігер трохи попустив мотузку й зненацька смикнув з усієї сили. Казан опинився у воді. Тоді Сенді вивів човен на середину річки і пустив його за течією. Негідник одразу ж наліг на весло, щоб мотузку сильніше давив жертву.

Казан змушений був працювати хворими лапами, щоб не потонути. Бурханні хвилі і все дужчі помаху весла завдавали бідоласі страшної муки. Іноді його кудлата голова зникала під водою. Сил більше не було, і незабаром Казан почав тонути. Тоді Мак-Трігер підтягнув його до себе і вкинув у човен. Знесилений, ледве дихаючи, Казан гепнувся на дно. Сенді добився свого. Пес навіть не огризався, він уже не міг боротися за свою свободу. Казан розумів, що цей негідник дужчий

за нього, і скорився. Йому тепер хотілося тільки одного — тихо лежати на дні човна, подалі від води й дрючка, який валявся поблизу.

П'ять днів і п'ять ночей пливли вони за течією. Мак-Трігер продовжував «виховувати» Казана. Він ще тричі бив його дрючком і ще раз піддав катуванню водою. Уранці шостого дня вони прибули до Ред-Голд-Сіті. Сенді розіпнув намета над самою водою, десь розшукав товстенний цеп і, прив'язавши Казана, нарешті, зняв із нього намордник.

— В наморднику багато не з'їси,— пояснював він своєму бранцеві.— А мені треба, щоб ти знову став сильним та дужим. Ти здібний, чортяко, і я з тебе матиму добрий зиск. Вовк і собака — це непогано, чорт забирай!

Двічі на день давав він собаці сирого м'яса, і невдовзі той зовсім оклигав. Уже на четвертий день пес загарчав на свого ката. Але Мак-Трігер більше не бив його. Він тільки напихав його кривавим м'ясом — навіть поїхав за п'ять миль, щоб роздобути для Казана тельбухи лося.

Одного разу Мак-Трігер привів якогось чужинця. Коли той підійшов до Казана, пес люто загарчав. Чужинець одскочив, страшенно лаючись.

— Годиться,— буркнув він.— Трохи легший за мого дога, зате проворний та ікластий. Добряче битиметься, поки мій дог подужає його.

— Йду об заклад на чверть свого виграшу, що дог нізашо не подолає його.

— Що ж, по руках,— погодився хазяїн дога.— Коли почнемо?

Сенді замислився.

— Ще з тиждень треба зачекати,— відповів він.— Хай трохи набере ваги... Рівно за тиждень — у вівторок. Ви згодні, Харкер?

Харкер кивнув.

— Наступного вівторка, ввечері,— погодився він.— Ставлю половину свого виграшу, що дог доконає його.

Мак-Трігер пильно глянув на Казана.

— Гаразд! — вигукнув він. А потім, уже прощаючись з Харкером, кинув: — Навряд чи знайдеться в цьому краї собака, який подужає мого вовка.

ВТРУЧАННЯ ПРОФЕСОРА МАК-ДЖІЛА

Ред-Голд-Сіті прагнув розваг. Тут грали в карти, пили віскі, розпочинали бійки, але поліція підтримувала досить-таки мирний настрій, порівняно з тим, що коїлось у Доусоні. Видовище, запропоноване Сенді Мак-Трігером та Джоном Харкером, усі зустріли захоплено. Звістка про це облетіла всю округу, і того вечора, коли мав відбутися поєдинок, місто кипіло від збудження. Казана та велетенського дога поставили на видноті у дерев'яних клітках. Кількість закладів зростала. Глядачів уже зібралося чоловік триста, і кожен заплатив п'ять доларів за вхід. Люди зацікавлено розглядали бійців.

Собака Харкера був напівдогом-напівмастифом. Він народився на Півночі й виховувався як їздовий. Ставили здебільшого на нього. Казану віддавали перевагу лише старожили Півночі, котрі розумілися на собаках і одразу ж помітили зловісні червоні вогники в його очах. Старий золотошукач з річки Кутіні шепотів на вухо своєму приятелеві:

— Ставлю на нього один проти одного. Міг би поставити й два проти одного, що він переможе.

— Але ж у дога вага,— зауважив співрозмовник.— Дивись, які в нього щелепи та плечі...

— А подивись, який він вайлуватий! Горло м'яке, живіт великий,— перебив його старатель з Кутіні.— Покладися на мене і не став краше на дога.

Біля обох кліток юрмилися люди. Спочатку Казан гарчав на них, а потім улігся в куточку і сумно поглядав навкруги.

Бійка мала відбутися в салоні Харкера. Лави і столи були прибрані, посередині, на мостинах, поставили величезну клітку. Навкруги неї розмістили стільці для трьохсот глядачів. Вгорі висіли дві гнотові лампи з рефлекторами із дзеркал.

Рівно о восьмій годині Харкер, Мак-Трігер та ще двоє чоловіків тичками виштовхнули Казана на арену, де вже походжав велетенський дог. Побачивши Казана, пес сторожко нашорошив вуха. Казан був спокійний. Ні той, ні другий не виявили ані найменшої ворожості.

Шепіт розчарування пронісся в натовпі. З появою Казана дог не стрибнув на нього, не загарчав, а спокійнісінько поглянув на супротивника, питально підвівши свою красиву голову. Потім байдуже подивився на збуджені обличчя людей і сів на задні лапи. Казан кілька хвилин стояв насторожено, потім його мускули ослабли, і він теж глипнув на кровожерних глядачів. У залі вибухнув сміх. Ущипливі дотепи посипалися на адресу хазяїв. Хтось свиснув. Люди вимагали повернути їм гроші. Незадоволення зростало. Обличчя Сенді почервоніло, а Харкер од люті аж посинів. Він потрясав кулаками й несамовито волав:

— Замовкніть, кляті! Дайте їм час!

Натовп притих. Казан повернувся і знову став навпроти дога. Той теж перевів погляд на Казана. Обережно, ніби готуючись до стрибка, Казан посунув уперед. Мускули дога здригнулися, і він рушив назустріч Казану. Але футів за чотири один від одного собаки раптом застигли. В помешканні запала мертва тиша. Сенді і Харкер боялися навіть дихнути.

Обидва сильні й красиві, обидва безстрашні, собаки стояли один проти одного — нещасні жертви брудних пристрастей людей. Ніхто й не помітив питального виразу в їхніх очах. Якби вони зустрілися на волі, відстоюючи свої права в запряжці, тоді не обійшлося б без жорстокої сутички. А тут їх об'єднувало почуття братства. Тому в останню хвилину, коли між ними лишився всього-на-всього один крок і люди вже сподівалися побачити бій, дог раптом підвів свою голову і глянув поверх Казана. Харкер одразу скипів. Горло дога тепер було відкрите для Казана, але собаки наче змовилися. Казан не стрибнув. Він повернувся, і обидва собаки, величні й рішучі у своїй зневазі до людей, байдуже дивилися крізь дерев'яні ґрати.

Знову вибухнуло невдоволення. Люди кричали, вимагали, погрожували. Осліплений люттю, Харкер вихопив револьвер і прицілився в дога. Та раптом у натовпі проgrimів голос:

— Не смій стріляти! Іменем закону!

Запала мовчанка. Всі обернулися на голос. В останньому ряду, на стільцях, стояли двоє. Один був Брокау, сержант північно-західної поліції. Це він кричав. Піднісши руку, сержант вимагав уваги. Поряд із ним стояв

блідий, худорлявий чоловік, вигляд у нього був такий, що ніколи не скажеш, що він багато років провів у Арктиці. Чоловік тихо заговорив:

— Я пропоную хазяям п'ятсот доларів за цих собак.

Всі здивувались, а Харкер і Сенді почали радитися.

— Битися вони не будуть, зате в запряжці ходитимуть дружно,— вів далі чоловік.— Даю за них п'ятсот доларів.

Харкер підніс руку.

— Набавте сотню, і собаки ваші.

Чоловік завагався, а потім кивнув.

— Гаразд. Даю шістсот.

У натовпі почувся гул невдоволення. Харкер поліз на поміст.

— Хіба ж ми винні, що вони не хочуть битися? — загорлав він. — Хто прагне забрати свої гроші, хай жде біля входу. Кляті собаки ошукали нас!

Тим часом купець продирався крізь натовп у супроводі сержанта поліції. Припавши обличчям до ґратів, він глянув на дога й Казана.

— Ми з вами будемо добрими друзями,— сказав він так тихо, що, мабуть, тільки собаки й почули його.— Недешево ви мені обійшлися, та ми запишемо це в рахунок витрат наукового товариства. Адже мені конче потрібні чотириногі друзі, у яких благородства більше, ніж в оцих...

Навряд чи хто-небудь зрозумів, чому Казан та дог присунулися ближче до ґрат. А чоловік тим часом вийняв із кишені пачку грошей і спокійнісінько відлічив Харкеру та Сенді шістсот доларів.

Р о з д і л XXIV

САМА В ПІТЬМІ

Ніколи ще самотність і пільма так не лякали Сіру Вовчицю. Мак-Трігер підстрелив її друга й забрав з собою. Почувши постріл, вовчиця сховалася в кущах недалеко від берега і довго ждала Казана. Вона вірила, що він повернеться, як повертався вже не раз. Отож, бідна, принохувалася і жалібно скавучала. Та вітер не приніс жаданого запаху. Тепер день і ніч стали для слі-

пої суцільним хаосом, хоча вона знала, коли сідає сонце, коли спалахують зорі, відчувала, як у місячному сяйві сріблиться річка. В таку ніч добре мандрувати лісом. Вовчиця зупинилась і покликала Казана. З річки дмухнуло димом. Вовчиця зрозуміла: дим і людина винні в тому, що немає Казана. Але близько підходить вона побоялась. До того ж вовчиця звикла довго чекати.

Після трагедії на Скелі Сонця Казан завжди повертався до неї. Тричі ще кликала його вовчиця тієї ночі. Потім вмостила під кущем і тихо лежала до ранку.

Інстинкт допоміг їй дізнатися, що вже настав ранок, так само, як учора допоміг узнати, що вже ніч. Зійшло сонечко, і хвилювання перебороло в ній обережність. Вовчиця посунула до річки, скавулячи та принохуючись. Димом більше не пахло. Вовчиця ішла своїм власним слідом до самого краю річки, потім спустилася й підійшла до того місця, де постріл звалив Казана. На піску ще й досі була кров. Сіра Вовчиця знала, що це кров Казана, адже вона чула тут його запах, змішаний з ненависним духом людини. Вона ступила на глибоку борозну, де Сенді волік її друга до човна. Сіра Вовчиця знайшла те повалене дерево, що до нього був прив'язаний Казан. І раптом вона спіткнулася об дрючок, яким Мак-Трігер приборкував собаку. Дрючок був закушений кров'ю. Сіра Вовчиця сіла й голосно завилала, а вітер підхопив те виття і розніс його по всій окрузі. Ніколи ще вовчиця так не вила. То був не клич вовка і не мисливський заклик. То була жалібна туга, звістка про смерть. Потім вовчиця стомлено пішла до куців і лягла, повернувшись мордою до річки.

Її охопив якийсь непевний жах. Хоча вона вже й звикла до пільми, але ще ніколи не залишалася в ній сама; Казан надійно захищав її від усього. Ось у куцах почулося квоктання куріпки, та ці звуки лунали для сліпої неначе з іншого світу. Маленьке мишеня шаснуло біля самісіньких лап, Сіра Вовчиця клацнула щелепами, але вони тільки черкнули об камінь. Все її тіло здригалося ніби від холоду. Вона панічно боялась темряви і терла лапами невидючі очі, немов сподіваючись, що вони знову прозріють.

Вдень вовчиця знову побігла на рівнину, але й рівнина здалася їй тепер іншою. Вона навівала страх, і

Сіра Вовчиця повернулася до берега та задрімала поблизу колоди — там, де раніш лежав Қазан. Тут їй було не так страшно, адже скрізь іще пахло Қазаном.

Цілу годину вовчиця лежала нерухомо, поклавши голову на дрючок. Вночі вона теж лишилася на березі. Коли зійшов місяць і спалахнули яскраві зорі, вовчиця вляглася у виямці, zostавленій тілом Қазана.

Удосвіта вона пішла напитися до річки. Вовчиця не бачила, що день наставав чорний, як ніч, що все небо геть заволокло хмарами. Насувалася гроза. Сіра Вовчиця відчувала це, уявляла спалахи блискавок, бо гуркіт грому все наростав. Вона згорнулася клубочком і лягла під поваленим деревом. Кілька годин над нею бурхала гроза. Коли все стихло, вовчиця ледве вилізла із свого захистку.

Дарма шукала вона слідів Қазана. Дрючок обмило дощем, а там, де пролилася кров її друга, білів рівний і чистий пісок. Навіть на тому місці, де він лежав, не зосталося ні найменшого запаху.

Досі тільки страх перед самотністю та вічною питьмою пригнічував Сіру Вовчицю, а ввечері вже почав мучити голод. Він примусив її повернутися на рівнину. Кілька разів вовчиця чула дичину, але та щоразу вислизала у неї з лап. Сіра Вовчиця загнала під корінь мишу і навіть випорпала її звідтіль, але й миша втекла з-під самих зубів.

Тридцять шість годин тому Қазан і вовчиця залишили частину своєї здобичі милі за дві звідти. Вони

вбили тоді великого зайця. Сіра Вовчиця попленталася туди. Їй не треба було бачити, щоб відшукати дорогу. У неї було надзвичайно розвинене так зване шосте чуття, властиве всім тваринам, — чуття орієнтації. Як ото голуб завжди повертається додому, вона навпростець, че-

рез куші, побігла до місця схову. Та в ньому вже побував лис, а те, що лишилося після нього, розтягли сойки та інші птахи. Сіра Вовчиця знайшла тільки шматочки заячої шкурки. Нещасна й голодна, вона побрела назад до річки.

Цю ніч вовчиця спала на тому самому місці, де й раніше. Даремно вона розпачливо кликала Казана. Густа роса остаточно змила сліди її друга. Але вовчиця ще три дні терпеливо чекала. На четвертий день голод став нестерпним, і бідна почала гризти кору верболозу. Але того ж таки дня вовчиця зробила відкриття: коли вона пила воду в річці, її ніс торкнувся чогось гладенького, що дуже пахло рибою. То був великий водяний равлик, який часто трапляється у північних річках. Сіра Вовчиця викинула його лапою на берег і обнюхала кругленьку мушлю. І ось вона захрумтіла у неї на зубах. Вовчиці здалося, що вона ще ніколи не їла таких ласощів. Вона пішла шукати нові мушлі і скоро наїлася досхочу.

Ще три дні Сіра Вовчиця не відходила од берега. Та якось уночі вона почула клич, який примусив її здригнутися. Несподівано зринула надія. У світлі місяця вовчиця схвильовано забігала по косі, кидаючись на всі боки. Задерши голову, вона прислухалася, ніби намагаючись вловити рідний голос. Йй здалося, що голос линув з південного сходу. Там, десь далеко, за тундрою, був її рідний дім. Можливо, там вона відшукає свого Казана? Сіра Вовчиця пригадала високу Скелю Сонця та звивисту стежку на ній, там спіткала її сліпоту, там закінчився день і почалася вічна ніч. Там уперше пізнала вона радість материнства. Природа закарбувала ці події в її пам'яті, і ось тепер пролунав клич, пролунав саме звідти, з того сонячного світу, в якому вовчиця востаннє бачила місяць і зірки на синьому нічному небі.

І Сіра Вовчиця пішла на той клич, не боячись ні голоду, ні пійми. Навіть сама смерть її вже не лякала: адже вона бачила в своїй уяві освітлену скелю, біленьку стежку, лігво і Казана.

КІНЕЦЬ СЕНДІ МАК-ТРИГЕРА

А за шістдесят миль на північ лежав на землі Казан, припнутий сталевим ланцюгом, і спостерігав, як маленький професор Мак-Джіл готує для нього юшку із висівок з салом. Трохи поодаль лежав мордастий дог, з губів якого капала слина — він заздалегідь смакував їжу. Коли професор підійшов до нього, пес приязно підвівся назустріч й одразу ж почав жадібно хлебтати, а чоловік з блакитними очима і сивиною у русьвому волоссі спокійно гладив його по спині.

Та зовсім інакше поведився професор, коли підходив до Казана. Рухи його ставали обережні, хоч очі й губи так само посміхалися. Він, мабуть, боявся цього дикого собаки, але страху свого не виказував.

Професор приїхав на Північ як представник якогось наукового товариства. Третину свого життя він провів серед собак, любив їх і чудово розумів. Мак-Джіл написав уже не одну статтю про інтелект собаки, і його роботи викликали великий інтерес у колах зоологів. Професор любив і розумів собак, ось чому він викупив Казана та дога. Йому сподобалося, що ці звірі відмовилися вбивати один одного на втіху глядачам. Професор навіть вирішив написати статтю про цей випадок. Мак-Трігер багато дечого розповів йому про Казана та його подругу, і професор задав йому безліч питань.

Що не день, то все більше Казан дивував свого нового хазяїна. Ніяка лагідність не могла погасити червоний блиск в очах собаки. Він ні разу не виявив ані найменшого бажання заприязнитися з Мак-Джілом, хоч і не гарчав на нього й не намагався схопити за руку.

Мак-Трігер часто приходив до професора. І кожного разу Казан починав рватися, намагаючись дотягнутися до свого ворога. Він люто стрибав і гарчав, аж доки той не забирався геть. Лише в присутності Мак-Джіла Казан заспокоювався. Він ніби розумів, що професор втрутився вчасно, коли вони з догом стояли один проти одного, готові до смертного бою. У дикому серці Казана Мак-Джіл займав особливе місце. Собаці не хотілося завдавати шкоди цьому чоловікові. Він терпів його, але, на відміну від дога, не виявляв до нього ані

найменшої приязності. Це й дивувало Мак-Джіла: йому ще ніколи не доводилося стикатися з собакою, якого б він не міг прихилити до себе.

Мак-Джіл поставив перед Казаном миску, і раптом лагідна посмішка на обличчі професора змінилася збентеженням: Казан вишкірив ікла, а з горла вихопилося грізне гарчання. Професор мимоволі обернувся — у нього за спиною стояв Мак-Трігер. На грубому обличчі з'явилася злісна посмішка, коли той глянув на Казана.

— Даремно стараєтеся, цього пса вже й сам чорт не приручить,— промимрив Сенді. В його очах блиснула зацікавленість, і він спитав: — Коли ви їдете?

— З першими морозами,— відповів Мак-Джіл.— Тепер уже скоро. Десь на початку жовтня я мушу приєднатися у Фон-дю-Лаці до партії сержанта Конроя.

— І ви думаєте дістатися туди самі? — поцікавився Сенді.— Чому б вам не взяти собі провідника?

Маленький професор розсміявся.

— Навіщо? — вигукнув він.— Я їздив по Атабасці уже разів з десять і знаю її не гірше, ніж Бродвей. До того ж я люблю самотність. Та й плити туди неважко, течія пособляє.

Повернувшись до нього спиною, Сенді переможно глянув на дога.

— А собак берете з собою? — спитав.

— Аякже.

Сенді закурив люльку і промовив одверто:

— Мабуть, силу грошей коштують оці подорожі?

— Попередня обійшлася сім тисяч, а ця, мабуть, коштуватиме тисяч п'ять,— відповів Мак-Джіл.

— Ого! — здивувався Мак-Трігер.— І ви возите з собою такі гроші?

Професор саме дивився в інший бік. Безтурботність злетіла з його обличчя, блакитні очі потемніли. Він обернувся до Мак-Трігера.

— Я надто сторожко сплю,— промовив він.— Навіть найменший шурхіт може мене збудити. Я прокидаюся, коли треба бути обережним, і від дихання людини. До того ж...— Він вийняв з кишені револьвер.— Я вправно користуюся ось цим.— Професор показав на ледве помітний сучок на стіні.— Ану, гляньте, лишень.

П'ять разів вистрілив професор кроків з двадцяти.

Мак-Трігер підійшов до стіни і від подиву роззявив рота: на місці сучка залишилася тільки дірка.

— Нічого собі,— посміхнувся він.— Рідко хто так влучить навіть з рушниці.

Коли Сенді пішов, професор глянув йому вслід підозрілим поглядом, і на губах його майнула посмішка. Потім він обернувся до Казана.

— Гадаю, що ти правильно оцінив його, друже,— промовив Мак-Джіл, лагідно посміхаючись.— Тобі не терпиться схопити його за горло, і я не буду тебе гудити за це. Хтозна...

Він засунув руки глибоко в кишені й пішов до хати. Казан поклав голову на передні лапи і лежав тихо, широко розплющивши очі. Надходив вечір. Був уже вересень, і ночі ставали дедалі холодніші. Казан проводжав поглядом останні промені сонця. Темрява коршунном падала на землю, і в ній Казан особливо гостро відчував свою неволю. Вночі пес скажено рвав залізні пута. Коли дог спав, Казан дивився на місяць та зірки і наслухав, чи не кличе його Сіра Вовчиця.

Цієї ночі було холодніше, ніж звичайно, і завивання вітру чомусь бентежило Казана. Сонливе літо кінчалося, й не за горами була пора полювання. Казан прагнув вирватися на волю і мчати світ за очі, аж до знемоги. Йому хотілося, щоб поряд бігла вовчиця. Собака знав, що подруга тепер далеко, там, де над самим обрієм яскравіше сяють зорі. Він знав, що вона його жде.

Казан рвонувся на цепу і заскавучав.

Усю ніч він кидався, йому здавалося, що його кличе Сіра Вовчиця. Його виття розбудило Мак-Джіла. Уже світало, коли професор вдягнувся і вийшов з хати. Повітря освіжило його приємним холодком. Він змочив слиною палець, підніс його над головою і радісно посміхнувся: вітер дув з півночі. Тоді він підійшов до Казана і промовив:

— Ну що ж, чорним мухам пора спати, настає царство білих мух. Ще день чи два, і можна буде вирушати.

Через п'ять днів професор одвів спочатку дога, а потім і Казана до вщерть навантаженого каное. Сенді Мак-Трігер їх супроводив, і Казан весь час норотив кинути на нього. Сенді тримався осторонь, а Мак-Джіл

пильно стежив за обома. Кров його кипіла, але на обличчі не видно було нічого.

Коли між човном і берегом була вже добра миля, професор, одкинувшись, сміливо поклав руку на голову Казана. Цей дотик був такий лагідний, що пес погасив у собі бажання вкусити його за руку. Та він лише терпів оці вияви дружби — не рухався, і очі його нічого не висловлювали.

— Я вже думав, що мені не доведеться спати,— сказав Мак-Джіл, приязно посміхаючись,— але з тобою, друже, я зможу дозволити собі цю розкіш.

Тієї ночі зупинилися миль за п'ятнадцять униз за течією. Дога професор припнув до дерева недалеко від намету, а Казан прив'язав біля входу. Перш ніж лягти, Мак-Джіл уважно оглянув револьвер і поклав його собі під подушку.

Перші три дні мандрівки минули без пригод. На четверту ніч Мак-Джіл отаборився в ялиннику, ярців за сто від води. Вдень вітер весь час дув їм у спину. Після обіду професор помітив, що Казан чомусь неспокійний. Мабуть, із заходу до нього долітав якийсь знайомий, ворожий йому запах: пес уважно принюхувався, двічі навіть глухо гарчав. Потім, напевно, той запах подужчав, бо Казан оскалив ікла і шерсть на спині најжачилась. Професор не розпалював багаття і ще просидів цілу годину, роздивляючись озеро в бінокль. Уже в сутінках він повернувся до намету та поприв'язував собак. Кілька хвилин професор пильно стежив за Казаном. Той був спокійний, проте лежав, наставивши носа на захід. Мак-Джіл помітив, що дог, лежачи позаду Казана, байдуже дивився на схід. У звичайних умовах Казан неодмінно влігся б мордою до іншого собаки. Тепер професор упевнився, що західний вітер доносив ворожий запах. Він навіть здригнувся, подумавши про того, хто там може бути.

За величезною брилою Мак-Джіл розпалив ледве помітне багаття і приготував собі вечерю. Потім за йшов до намету, але одразу ж вийшов звідтіля, несучи ковдру під пахвою. Всміхнувшись, він зупинився поблизу Казана.

— Знаєш, старий, не ляжу я сьогодні в наметі,— звернувся він до нього.— Ти щось там чуєш у західно-

му вітрі. А що, коли це... гроза! — Він засміявся своєму жарту і зник у хащі кроків за тридцять од намету. Там, загорнувшись у ковдру, заснув.

Була тиха зоряна ніч. Скоро задрімав і Казан. Та раптом його збудив ледве чутний хрускіт галузки. Дог не почув нічого, а Казан миттю стрепенувсь і почав глибоко втягувати повітря. Він тепер добре чув те, що турбувало його цілий день. Усе тіло собаки здригалося.

Із заростів позаду намету вийшов чоловік. Але то був не професор. Незнайомий крався, ввібравши голову в плечі, і раптом при світлі зірок яскраво вималювала-ся розбійницька пика Мак-Трігера. Казан припав до землі. Сяйнули білі ікла, та пес ані найменшим шарудінням не виказав себе. А Сенді крок за кроком підкрадався до намету. В руках його не було ні гарапника, ні дрючка, лише блискало сталеве лезо. Поблизу входу він зупинився і, обернувшись спиною до Казана, заглянув усередину.

Швидко, безшумно, як справжнісінький вовк, Казан метнувся до входу. Він навіть забув, що його тримає цеп. За десять кроків од нього був ворог, найненависніший у світі ворог! Красне тіло Казана напружилось до краю.

Він стрибнув. Ланцюг не стиснув йому горла, не кинув назад. Старенький ошийник лопнув і упав на землю. Сенді рвучко обернувся, але гострі ікла Казана уже вп'ялися йому в руку. Заверещавши од болю, негідник повалився, й обидва покотилися по землі. Почувся зляканий бас

розбурканого дога. Той теж почав рватися на прив'язі.

Падаючи, Казан на мить випустив ворога, але одразу скочив і приготувався до нового стрибка. Та раптом пес відчув, що ошийник більше не муляє йому шиї,— значить, він знову на волі! Навкруги стояли мовчазні ліси, вгорі сяяли привітні зорі, в повітрі повівав ла-

гідний вітерець. Тут були люди, а там чекала на нього Сіра Вовчиця.

Казан прищулив вуха і тінню майнув у куші.

Пробігши ярдів сто, він зупинився. Почувся постріл. Ще раз і ще. Потім долинув божевільний крик Мак-Трігера.

Розділ XXVI

ПОРОЖНІЙ СВІТ

Казан біг далі й далі. Він наче тінь мчав крізь зарості, прищуливши вуха та опустивши пухнастий хвіст. Так завжди поводяться собаки й вовки в час небезпеки. Незабаром пес вибіг на відкрите місце. Навколо панувала мертва тиша, на ясному небі мерехтіли незліченні зорі, в повітрі вже чулося дихання крижаної тундри.

Казан повернув за вітром. Десь там, на південному заході, лишилася Сіра Вовчиця. Вперше за кілька тижнів пес тужно завив. Луна рознесла його клич на всю округу. Почувши Казана, заскавучав і дог. Маленький професор стояв над тілом Мак-Трігера і прислухався, чи не завие знову Казан. Та, не діждавшись ніякої відповіді на свій настирливий заклик, Казан попрямував далі. Він біг, як собака, що відшукує загублений слід свого хазяїна. Проте його шлях лежав не назад до Ред-Голд-Сіті, він мчав уперед. Так пес пробіг сорок

миль. Тієї ночі він уже не кликав Сіру Вовчицю. Казан знав напевно, що подруга ждатиме поблизу того місця, де клятий Мак-Трігер стріляв у нього.

На світанку Казан досяг річки. Сонце тільки-но зішло, а собака уже стояв на піщаній косі, куди вони з вовчицею ходили на водопій. Певний, що от-от стріне подругу, він радісно заскавучав. Пес приюхався, але

доші вже змили сліди вовчиці. Весь день шукав він подругу, мандруючи уздовж берега та по рівнині. Казан побував і там, де вони з'їли останнього зайця, обнюхав куші, на яких була порозвішувана принада, потім сів і жалібним виттям покликав подругу.

Інстинкт знову допоміг звірові. Коли зайшло сонце й настали сутінки, Казан рушив на південний схід. Увесь його світ обмежувався простором, в якому він колись полював. Про інші місця пес навіть не знав. Зате добре розумів, що вовчиця чекатиме тут, і був певен, що знайде її. В його розумінні весь світ тягнувся вузькою смугою лісів та долин уздовж річки Макфарлейн до невеличкої рівнини поміж двома разками горбів, звідки їх колись вигнали бобри. Якщо Сірої Вовчиці нема тут, то вона десь на тій рівнині. І Казан кинувся в той бік.

Лише коли погасли зірки і засірів світанок, утома й голод зупинили собаку. Казан упіймав зайця й, поївши, поспав кілька годин. Потім знову рушив у дорогу. На четверту ніч пес досяг заповітної долини. У холодному осінньому повітрі зірки горіли ще яскравіше. Казан побіг уздовж струмка до свого лігва на болоті. Вже зовсім розвиднілося, коли він спинився на березі ставка, де бобри зробили греблю. Вода тепер з усіх боків оточувала бугор. Зламаний Зуб і його родичі зовсім змінили колишню домівку Казана та Сірої Вовчиці. Кілька хвилин собака стояв нерухомо, уважно принюхуючись. Однак скрізь пливув гострий риб'ячий запах нових господарів.

Досі Казан не падав духом, але тепер він здався. Лапи його були покалічені, боки позападали, голова повисла. Наче примара, кружляв він по болоті. Бідолаха шукав цілий день.

Сіра Вовчиця зникла.

Поступово у нього народжувалася думка, що Сіра Вовчиця пішла назавжди, і горе Казана було таке велике, що навіть ліс здавався чужим, а навколишня тиша пригнічувала й лякала. Знову собака поборов у ньому вовка. Коли вони були разом, Казан радів своїй волі, а тепер, залишившись сам, боявся порожнього світу.

Ввечері Казан натрапив на купу розгризених мушлів. Він уважно понюхав їх, одійшов, потім повернувся і ще раз понюхав. То було місце останнього обіду

сліпої вовчиці перед тим, як вона вирушила на південь. Зоставлений нею запах був надто слабкий, щоб Казан розпізнав його.

Тієї ночі пес згорнувся клубочком під деревом і довго плакав та скавучав. Усю ніч він кидався у сні.

День у день, всі ночі з вечора до ранку Казан тинявся болотом, гірко оплакуючи свою жадану подругу. Він знав, що, втративши її, він втратив навіть більше, ніж вона, позбувшись очей.

Р о з д і л XXVII

КЛИЧ ІЗ СКЕЛІ СОНЦЯ

В золотавому світлі лагідного осіннього проміння плив річкою вгору великий човен-каное. В ньому сиділи чоловік, жінка й дитина. То були наші давні знайомі—Джоанна з чоловіком і маленькою донькою. Цивілізація, котра згубила вже не одну чудову дику квітку, позначилася й на Джоанні. Вона схудла, очі погасли. Жінка часто кашляла. Чоловік з болем в очах поглядав на неї. Але чим далі на північ, тим веселішою ставала Джоанна. Ось човен підплив до красивої гірської долини, яка була колись її домівкою. Шоки Джоанни вкрилися рум'янцем, очі засяяли од щастя та радості. Помітивши це, чоловік засміявся й благословив у душі чарівницю-природу.

— Ось ти й знову щаслива,— радо промовив він.— Правду казали лікарі— тобі не можна жити без лісу.

— Так, я щаслива,— прошепотіла Джоанна, киваючи на піщану косу, що простяглася перед ними.— Ти пам'ятаєш?.. Мені здається, що це було так давно!.. Отут нас покинув Казан... А он там, на піску, стояла його подруга... Ти не забув? — Губи її затремтіли.— Де то вони тепер?..

Їхня хатина була такою ж, якою вони її залишили. Тільки в'юнкі рослини геть-чисто обвили стіни та не-ймовірно розрослися кущі. В хаті знову закипіло життя. Рум'янець на щоках Джоанни ставав дедалі густішим, голос її дзвенів, мов дзвіночок. Чоловік порозчищав старі мисливські стежки, а Джоанна з маленькою донечкою перетворили лісову хатину на справжній рай.

Якось під вечір, коли мисливець стомлений повернувся додому, він раптом помітив у очах дружини радість.

— Ти чув? — спитала вона. — Ти чув отой клич?

Він лагідно кивнув.

— Я був там, поблизу струмка. Я все чув.

Пальці Джоанни міцно стисли чоловікову руку.

— Це не Казан, — промовила вона. — Я б упізнала його голос. Мені здається, що це той самий клич, який ми чули тоді. Так кликала його подруга.

Чоловік замислився, а Джоанна схвильовано задихала.

— Ти можеш дати мені одну обіцянку? — спитала вона. — Обіцяй, що ти ніколи не стрілятимеш вовків.

— Я вже думав про це, — відповів чоловік. — Ще там, над струмком, коли почув той клич. Обіцяю тобі.

Джоанна обняла його.

— Ми ж тақ любили Казана! А ти можеш цілком випадково вбити його або її...

Нараз вона змовкла. Обое прислухалися. В напів-прочинені двері настирливо линув тужливий клич. Джоанна кинулася надвір, чоловік вибіг за нею. Коли вони зупинилися, Джоанна радісно й схвильовано простягнула руку в напрямку долини.

— Ти чуєш? Це кличе вона! Вона там, на Скелі Сонця!

Джоанна кинулася вперед, навіть забувши про чоловіка й про малу донечку, що спала сама в кімнаті. А назустріч їм линув болісний крик, схожий на завивання вітру.

Джоанна зупинилася. Клич лунав так близько, що вона раптом приклала долоні до вуст і, як колись, загукала:

— Ка-за-н! Ка-за-н!

На Скелі Сонця змучена голодом вовчиця почула жіночий крик, і заклик, який вона збиралася послати Казану, завмер у неї в горлі — вона тільки тихенько заскавучала.

А трохи на північ в ту саму мить завмерла якась рухлива тінь. То був Казан. Його ніби пронизала блискавка. Це ж тут колись був його дім! Він тут любив і боровся з риссю, і всі його примарні сни нараз ожили та стали дійсністю. Адже це знову гукає його Джоанна!

Джоанна чекала. І раптом із темряви до неї вибіг

Казан! Він ліг на живіт і поповз до любої господині, радісно вискаючи од щастя. Джоанна кинулася йому назустріч, простягнувши руки, трепетні губи невпинно повторювали його ім'я. Її чоловік стояв осторонь, його очі світилися якимось новим блиском. Тепер він вже не боявся цього дикого вовка. Руки Джоанни обхопили кудлату голову й притисли до грудей. Казан щось зраділо вуркотів. Джоанна пестила його та ніжно промовляла. Чоловік стояв, стиснувши руки і обернувшись до Скелі Сонця.

— Невже?..— тільки й зміг вимовити він.

І, ніби вторячи його думкам, над тихою долиною почувся жалібний плач вовчиці. Казан метнувся в той бік, забувши про все на світі. Ще мить, і він зник з очей. Джоанна впала чоловікові на груди.

— Тепер ми щасливо будемо жити — Казан, його подруга, ти, я і наша мала! Ти не шкодуєш, що повернувся сюди?

Чоловік так міцно пригорнув жінку, що вона навіть не чула слів, які він шептав, торкаючись губами її золотого волосся.

Ще кілька годин після цього просиділи вони на порозі своєї хатини, та більше ні разу не почули жалібного кличу. І вони все зрозуміли.

— Казан прийде до нас завтра, — промовив нарешті чоловік. — Ходімо спати, Джоанно.

І, взявшись за руки, подружжя пішло в хату.

А Казан і Сіра Вовчиця всю ніч полювали у залитій місячним світлом долині.

З М І С Т

Від автора	3
Грізлі	5
Казан	109

Обкладинка І. Ф. Манця

Джеймс Кервуд
ГРИЗЛИ. КАЗАН
Повести
(На українском языке)

Редактор В. Р. Лихогруд
Художній редактор Р. Ф. Ліпатов
Технічний редактор О. Г. Калашникова
Коректори Є. П. Карлаш, А. П. Чепурна

Здано на виробництво 15/IX-1962 р. Підписано до друку
29/X-1962 р. Формат паперу 84X108¹/₃₂. Умовн. друк. арк. 12,09.
Обл.-вид. арк. 12,83. Фіз. друк. арк. 7,375.
Тираж 30.000. Зам. № 600. Ціна 53 коп.
Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь»,
Київ, Пушкінська, 28.

Львівська книжкова друкарня Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР, Львів, Пекарська, 11.

53 коп.

„МОЛОДЬ“